REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Tomul 19 BUCUREȘTI Nr. 4

8752/4

1974
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:
Prof. univ. MIHAI POP

Redactor responsabil adjunct:
ION GOLIAT

Membri:

MATEI SOCOR, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; AL. AMZULESCU; TIBERIU ALEXANDRU; ANDREI BUCȘAN; RADU NICULESCU; VERA PROCACIORTEA; NICOLAE RĂDULESCU; PAUL SIMIONESCU; ION VLĂDUȚIU; ROMULUS VULCĂNESCU; ION TALOȘ.

Secretar de redacție:

CONSTANTIN ERETESCU

Atragem atenția cititorilor „Revistei de etnografie și folclor" că numărul de față încheie seria din anul acesta. Începînd cu anul 1975, „Revista de etnografie și folclor" urmează să apară cu o periodicitate de două numere anual.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), str. Gutenberg, nr. 3 bis, sectorul VI, București.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea Rompresfilatelia, Căsuța Poștală nr. 2001 — telex 011631, București, România, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al „Revistei de etnografie și folclor".

„La revue d'ethnographie et de folklore" paraît 2 fois par an. Toute commande à l'étranger sera adressée à Întreprinderea Rompresfilatelia, Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
Str. Nikos Beloiannis nr. 25
București

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA
DE
ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 19 | 1974 | nr. 4

SUMAR

Pag.

ADRIAN VICOL — Institutul de etnografie şi folclor la cea de-a 30-a aniversare a Eliberării 261

STUDII

ALEXANDRU I. AMZULESCU — Observaţii despre evoluţia contemporană a cîntecului epic în Oltenia 271
GHEORGHE IORDACHE — Tipologia aşezărilor rurale reflectată în evoluţia obştilor săteşti 291

CRONICA

IORDAN DATCU — Editarea folclorului românesc în ultimele decenii. . . . 311
TIBERIU ALEXANDRU — Cronica discului. 317

RECENZII

C. C. GIURESCU, *Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secolele XV — începutul secolului XIX*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1973 (Ofelia Văduva) 327
N. ROŞIANU, *Stereotipia basmului*, Bucureşti, Ed. Univers, 1973 (Radu Răutu) . 329

Rev. etn. folc. | Tom. 19, nr. 4 | p. 259—334 | Bucureşti, 1974

Fond 8752

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 19 | 1974 | No 4

SOMMAIRE

Page

ADRIAN VICOL, L'Institut d'ethnographie et de folklore trente ans après la Libération 261

ÉTUDES

ALEXANDRU I. AMZULESCU — Quelques remarques sur l'évolution des chants épiques recueillis dans la Petite Valachie 271

GHEORGHE IORDACHE — La typologie des habitats ruraux reflétée dans l'évolution des communautés villageoises 291

CHRONIQUE

IORDAN DATCU — La publication du folklore roumain dans les dernières décennies 311

TIBERIU ALEXANDRU — La chronique du disque 317

COMPTES RENDUS

C. C. GIURESCU, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV — începutul secolului XIX*, București, Ed. Științifică, 1973 (Ofelia Văduva) 327

N. ROȘIANU, *Stereotipia basmului*, București, Ed. Univers, 1973 (Radu Răutu) 329

https://biblioteca-digitala.ro

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR LA CEA DE-A 30-A ANIVERSARE A ELIBERĂRII

ADRIAN VICOL

Cel de-al 30-lea an al Eliberării coincide cu anul al 25-lea de existenţă a Institutului de etnografie şi folclor. Institutul de folclor de acum un sfert de secol — astăzi Institutul de etnografie şi folclor — a fost şi continuă mereu să fie o modestă parte din acel complex revoluţionar a cărui sorginte este marele act al Eliberării. Deceniile au aşternut pe drumul istoriei repere utile spre a putea recapitula astăzi drumul parcurs.

Necesitatea de a privi uneori în urmă nu este gratuită; ea izvorăşte din dorinţa de a scruta cu mai multă îndrăzneală şi cu sporit optimism viitorul, de a vedea mai limpede ţinta spre care trebuie să se îndrepte eforturile pentru a contribui, cu pasiune şi cu convingere, la înflorirea vieţii materiale şi spirituale a poporului nostru.

În mod obişnuit aniversările sînt marcate de bilanţuri festive; nu din lipsă de modestie, ci dimpotrivă, pentru ca simpla consemnare a realizărilor, în veştmîntul concret al cifrelor, să excludă eventuala exaltare subiectivă, lăsînd datelor obiective rostul de a vorbi în graiul lor sobru şi convingător. Dacă nu vom proceda astfel, de data aceasta, nu este din dispreţ faţă de modestie, ci pentru a scoate în relief, dincolo de faptele „nude", mai curînd esenţa unui proces, care poate că ar rămîne ascunsă sub perdeaua datelor statistice sau a unor liste de realizări — atît de numeroase în folcloristica românească din aceşti ani.

Dar nu numai acesta este motivul pentru care considerăm că un astfel de bilanţ ar fi mai puţin semnificativ pentru a marca, odată cu sărbătorirea celor 30 de ani ai marelui eveniment al Eliberării, sfertul de secol pe care îl împlineşte Institutul de folclor. Un motiv cel puţin la fel de puternic ne îndeamnă, de asemenea, la căutarea unei căi mai puţin „festive": drumul pe care se cuvine să-l scrutăm nu priveşte numai *disciplina* noastră ştiinţifică — folcloristica — ci, într-o măsură cel puţin la fel de însemnată, însuşi *obiectul* disciplinei, adică întreaga noastră cultură populară din această perioadă. În domeniul nostru, legătura pe care o are cercetarea cu practica este atît de indisolubilă, încît cercetarea trebuie

Rev. etn. folc., tom. 19, nr. 4, p. 261–269, Bucureşti, 1974

https://biblioteca-digitala.ro

să se adapteze la schimbările ce se petrec neîncetat în realitatea care constituie obiectul său.

În al treilea rînd, explozia informațională ai cărei martori sîntem, mai ales în ultimii 15 ani, are și pentru noi o consecință nemaicunoscută pe toate tărîmurile: teoretic, metodologic, gnoseologic, dar și pragmatic. Fără îndoială, și folcloristica beneficiază de cuceririle științifice ale epocii actuale, făcînd posibilă continuarea cu folos a unor pași care, deși astăzi ni se par timizi, vor contribui la afirmarea cu mai multă pregnanță, și pe plan universal, a tradițiilor noastre folcloristice valoroase, pentru a fi și în acest domeniu la nivelul pe care îl oferă „materialul viu" — tezaurul artistic popular al țării noastre — pe care îl culegem, îl cercetăm și-l valorificăm.

★

Ideea înființării unui Institut de folclor — așa cum se întîmplă de regulă cu ideile înnoitoare — „plutea în aer". Pentru aceasta existau mai multe premise, la fel de importante. Pe de o parte, acel flux revoluționar al maselor populare, care a măturat, odată cu mizeria lăsată de sacrificiul dramatic plătit de poporul nostru în cel de-al doilea război mondial, și urmările unui regim secular de exploatare, aducînd la putere un regim democrat popular, care în mod firesc a acordat culturii populare prețuirea ce i se cuvine. Va dăinui încă multă vreme, probabil, mărturia acelui entuziasm (a cărui emoție poate nu mai este receptată de generațiile care nu au trăit aievea bucuria eliberării și a anilor ce au urmat lui August 23), entuziasm care a făcut ca în multe părți ale țării tradiționalul alai de nuntă să se deplaseze de atunci în sunetele „Marșului partizanilor", devenit marș de nuntă — obicei care și astăzi continuă să se păstreze în nenumărate localități. Nimeni, desigur, n-ar fi putut impune un astfel de „obicei", în afara imaginației populare, care a găsit totdeauna cea mai firească expresie a gîndurilor sale generoase!

Pe de altă parte, cea de-a doua premisă a înființării unui institut de folclor se găsea în existența prețiosului fond de culegeri de muzică populară, aparținînd fostei *Arhive de folklore* a Societății Compozitorilor Români, alcătuită din inițiativa lui C. Brăiloiu încă din anul 1928, și care cuprindea înregistrări de muzică populară din toată țara, pe cîteva mii de cilindri de fonograf și discuri speciale. Păstrarea acestui fond valoros de înregistrări se datorează foștilor discipoli ai lui C. Brăiloiu, care, cu destule sacrificii, au reușit să-l salveze de ororile bombardamentelor aeriene ce au pustiit Capitala începînd din 4 aprilie 1944.

Tradiția cercetărilor de folclor, ce își are rădăcini în opera unor înaintași ca V. Alecsandri și B. P. Hasdeu, a constituit, fără îndoială, o altă premisă a înființării unui institut de folclor. Într-adevăr, o seamă de cărturari de frunte ai culturii românești, printre care un D. Caracostea sau Ovid Densusianu — pentru a aminti numai pe cei mai reprezentativi întemeietori de școală folcloristică filologică din anii premergători înființării unui institut în care să fie cercetată și latura filologică a faptelor de folclor — ,alături de un Dimitrie G. Kiriac și C. Brăiloiu care au militat, ca folcloriști muzicali, pentru același ideal al culegerii, cercetării și valorificării folclorului nostru în modul său de manifestare naturală, adică sincretică — au contribuit de asemenea la limpezirea ideii unui institut

https://biblioteca-digitala.ro

de folclor, în care cel puţin laturile esenţiale ale faptelor de folclor — poezie, muzică, dans — să fie urmărite simultan, în manifestarea lor firească.

Iniţiativa înfiinţării institutului, de către foştii colaboratori ai *Arhivei de folklore*, sprijinită de tînărul stat democrat-popular prin asigurarea fondurilor necesare activităţii şi a cadrului de funcţionare (local, mijloace fixe, aparatură etc.), a făcut realizabilă această idee. Istoria culturii româneşti a putut astfel consemna pentru totdeauna evenimentul de atunci : „Decretul" de înfiinţare a Institutului de folclor, act de naştere a unei instituţii la care poate abia îndrăzniseră să viseze, generaţiii de-a rîndul, savanţi şi patrioţi români îndrăgostiţi nu numai de popor, ci şi de arta sa multilaterală şi multiseculară.

Pentru a putea trece la îndeplinirea sarcinilor ce i-au fost conferite chiar prin Decretul de înfiinţare, erau necesare cadre calificate — nu numai bine pregătite din punct de vedere profesional, dar şi strîns ataşate, prin dragoste şi prin pasiune, de o muncă ce impunea adesea renunţări şi sacrificii, greu de acceptat pentru cei ce nu simt o irezistibilă atracţie pentru ea ! În felul acesta, noul institut avea de îndeplinit, pe lîngă marele experiment de a fi primul Institut de folclor din România, şi unul cel puţin la fel de pasionant, dar şi la fel de dificil, de a înmănunchea o şcoală folcloristică românească.

Problema cadrelor privea în special formarea folcloriştilor muzicologi şi a folcloriştilor coregrafi. (Pregătirea filologilor nu părea să întîmpine dificultăţi notabile.) Moştenind *Arhiva de folklore* a S.C.R. (la care s-a adăugat apoi şi *Arhiva Fonogramică* a Ministerului Artelor de atunci, de dimensiuni mai modeste, înfiinţată şi condusă de George Breazul), nucleul principal de specialişti al Institutului era alcătuit chiar din majoritatea vechilor colaboratori ai lui C. Brăiloiu : H. Brauner, Mihai Pop, Ilarion Cocişiu, Paula Carp, Emilia Comişel, Tiberiu Alexandru, Ovidiu Bîrlea, Gheorghe Ciobanu. Acest nucleu a reprezentat în etapa respectivă şi principalul corp de profesori, care-şi lua asupra lui şi sarcina recrutării şi a formării cadrelor de specialişti muzicologi şi filologi. În ce priveşte coregrafia populară — domeniu de pionierat în noua folcloristică românească — primii paşi, făcuţi cu entuziasm şi cu pricepere, i se datoresc Verei Proca-Ciortea care, îndată după primele începuturi, a iniţiat şi a realizat un sistem original de notaţie a paşilor de dans, destinat notării jocului popular românesc. În lipsa filmului, se făcea astfel posibilă culegerea jocurilor populare pe teren, cercetătorul avînd la îndemînă un sistem de semne pentru a putea consemna chiar şi variante diferite ale unui joc, care altfel ar fi trebuit să se rezume doar la o descriere „literară".

În mod concret trebuia însă rezolvată recrutarea tinerelor cadre. Pentru formarea de folclorişti muzicologi, atenţia a fost îndreptată spre Conservator. Cursurile de folclor de la Conservatorul „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti s-au dovedit, în scurtă vreme de la înfiinţarea Institutului de folclor, o adevărată pepinieră de cadre de etnomuzicologi din rîndul cărora au fost selecţionaţi viitorii colaboratori ai Institutului. Lucrul a fost posibil deoarece profesorii care predau cursurile de folclor la Conservator erau în acelaşi timp şi colaboratori de seamă ai Institutului de folclor.

Situaţia era mai complicată în ceea ce priveşte cadrele de folclorişti-coregrafi. Lipsa unei tradiţiii de şcoli de coregrafie la noi făcea

https://biblioteca-digitala.ro

imposibilă găsirea unei soluții analoage cu cea a folcloriștilor muzicali. De aceea, cercetătorii coregrafi au trebuit să fie inițial recrutați printre pasionații practicanți ai dansului popular din cadrul unor formații amatoare de acest gen.

În felul acesta, încă din primii ani de activitate, Institutul a îmbinat în mod fericit *cercetarea cu învățămîntul* — idee care în prezent a devenit dominantă în activitatea tuturor formelor de învățămînt din patria noastră. Viitorii folcloriști învățau „cursurile" de folclor în dublă calitate: de colaboratori ai institutului și de studenți ai Conservatorului sau, în cazul coregrafilor, ca dansatori, spre pildă, în *Ansamblul artistic muncitoresc al C. F. R.-ului.*

Folosind în mod creator experiența școlii sociologice de la București a lui D. Gusti și conducîndu-se în același timp după principiile metodologice ale cercetărilor de folclor, elaborate și aplicate de C. Brăiloiu, instruirea cadrelor noi de specialiști, în formare, a fost făcută de către institut prin munca practică de culegere la teren, urmată apoi de transcrierea și de studierea materialului cules. Așa s-a întîmplat că anii de debut ai activității Institutului de folclor sînt strîns legați de amplele culegeri de folclor la teren, în puncte astfel alese încît să satisfacă și necesitatea unor cercetări stringente pentru folcloristica noastră din acei ani: acoperirea unor „pete albe" de pe harta folclorică a țării, cunoașterea unor probleme speciale, ca, de pildă, a folclorului muncitoresc, a cîntecului nou, a folclorului lăutăresc etc. Culegerile respective erau conduse de cadrele cu veche experiență din Institut, dar erau încă realizate cu mijloace tehnice neschimbate, la fel ca la începutul secolului: fonograful cu cilindri de ceară. Aceste culegeri erau efectuate cu un număr mare de cercetători (din toate cele trei domenii — muzică, filologie și dans), care rămîneau pe teren 3-4 săptămîni. Viitorii folcloriști învățau astfel în munca practică de teren, de la profesorii lor cu experiență, nu numai tehnica propriu-zisă de culegere a folclorului, dar și acel complex indescriptibil de comportamente pe care un veritabil folclorist este dator să și le însușească în procesul muncii: pasiunea, modestia, dragostea pentru obiect cît și pentru „subiect". Măcar cîteva dintre aceste culegeri-școală merită să fie amintite, ca de pildă, cea de la Hălăucești-Roman (condusă de Mihai Pop), de la Covăsinți-Arad (condusă de H. Brauner și Mihai Pop), culegerea din Ținutul Pădurenilor-Hunedoara (condusă de Il. Cocișiu, Emilia Comișel, Ovidiu Bîrlea), culegerea din Muscel (condusă de Paula Carp și Al. Amzulescu) etc.

Formarea de cadre, paralel cu împlinirea unor lacune existente la acea vreme în culegerea și în genere în cunoașterea materialului din anumite zone, sau din anumite domenii ale folclorului nostru, a constituit numai o parte din realizările din primii ani de existență ai noului Institut. În același timp, însă, Institutului i-a revenit și misiunea de a organiza într-o unitate coerentă, ordonată și îndrumată, tendințele de manifestare spontană, prin joc și cîntec popular, a bucuriei și a exuberanței pe care o dă libertatea, după ani îndelungați de oprimare și de suferință. Așadar, îndrumarea mișcării artistice a amatorilor a fost pentru folcloriștii anilor '50 o preocupare de mare importanță metodologică și practică. În acei ani, în activitatea artistică de amatori folclorul își păstra încă, în cea mai mare parte, caracterul său autentic, la majoritatea for-

https://biblioteca-digitala.ro

maţiilor artistice de la sate şi oraşe. Pentru că în acel timp „amatorii" nu erau decît înşişi ţăranii şi muncitorii îmbrăcaţi în straiele tradiţionale de sărbătoare cu care, cei mai mulţi, veneau pentru prima oară în viaţa lor pe o scenă de teatru, spre a interpreta jocurile lor populare sau spre a-şi cînta cîntecele în faţa microfonului. Erau primele modificări care interveneau în funcţia folclorului tradiţional, începuturile în care folclorul se ridica la rang de spectacol. Concursurile artistice de amatori, îndrumate efectiv, în primele lor ediţii, de către specialiştii Institutului de folclor, au constituit o multilaterală experienţă pentru însăşi activitatea artistică de mai tîrziu a celor mai largi mase populare. În acelaşi timp, ele reprezentau pentru tinerii folclorişti o şcoală vie de folclor, dîndu-le posibilitatea să cunoască îndeaproape trăsăturile caracteristice ale unor regiuni folclorice, prin simpla trecere în revistă, la diferitele faze ale concursurilor, a unui număr important de formaţii de jocuri populare, de cîntăreţi sau de instrumentişti populari dintr-o zonă folclorică limitată (în cadrul fazelor de concurs comunale sau judeţene) sau mai cuprinzătoare (la fazele interjudeţene sau finale pe ţară).

Am insistat anume asupra acestei laturi a activităţii Institutului de folclor din primii săi ani de experienţă, pentru că acea „explozie" de autenticitate folclorică pe care au constituit-o primele concursuri pe ţară ale artiştilor amatori de la sate şi de la oraşe a reprezentat totodată şi o importantă contribuţie a specialiştilor Institutului, nu numai la afirmarea folclorului nostru ca o manifestare artistică înnoitoare, ci mai mult, la preţuirea bunurilor folclorice chiar de către cei ce le produceau, aceasta făcînd parte din însăşi acţiunea de conştientizare a maselor populare asupra valorilor culturale pe care le păstrează în sînul lor, stimulîndu-le astfel la păstrarea şi la dezvoltarea acestora.

Punerea temeliilor unor culegeri ştiinţifice de folclor coregrafic românesc — împreună cu dezvoltarea şi perfecţionarea sistemului de notare a paşilor de dans, despre care am amintit —, începerea culegerilor sistematice de proză populară în toată ţara, debutul culegerilor de folclor în mediile muncitoreşti (prima de acest fel, chiar în vara înfiinţării Institutului, la Bumbăcăria Jilava), ca şi cercetarea folclorului nou, în fine, primele publicaţii de folclor sub forma antologiilor, ce făceau accesibile nu numai în ţară, ci şi peste hotare, materiale folclorice româneşti de certă valoare artistică şi etnografică — toate acestea trebuie adăugate la cele arătate mai sus pentru a avea o imagine apropiată a acelui început plin de entuziasm care a însemnat înfiinţarea Institutului de folclor din Bucureşti (cu o filială la Cluj). Această evocare se cuvine întregită cu amintirea faptului că, destul de curînd de la înfiinţare, în fruntea Institutului a fost, timp de 14 ani, regretatul compozitor şi folclorist Sabin V. Drăgoi.

Perioada care a urmat în viaţa Institutului, mai puţin spectaculoasă, am putea-o numi perioada maturizării şi a autodefinirii. Materialele culese cu mijloace tehnice moderne, cu magnetofonul (zeci de mii de piese din toate cele trei domenii ale folclorului, ce au dublat fondul iniţial de înregistrări) şi în condiţii optime, asigurate în parte şi de un studio propriu de înregistrări, construit anume, chiar în incinta Institutului — sau pelicula cinematografică (în sfîrşit se putea vorbi despre începutul unei filmoteci a jocului popular românesc !), cereau în mod imperios prelucrarea lor ştiinţifică prin studii amănunţite pentru cunoaş-

https://biblioteca-digitala.ro

terea în profunzime a folclorului nostru, în ceea ce are el esențial. Aceste studii detaliate ale unor aspecte concrete, reprezintă de fapt veritabile microsinteze — singurele care reușesc să părăsească terenul comod al generalităților, cărora le lipsește cel mai adesea tocmai concreteţea faptului de folclor autentic, deci tocmai latura cunoașterii autentice.

Difuzarea și afirmarea acestor rezultate a reclamat mijloace adecvate. În felul acesta, după cîțiva ani de la înființare, Institutul a reușit să asigure (începînd din anul 1956) apariția regulată a unei reviste — *Revista de folclor* — în paginile căreia era oglindit de aproape progresul pe care folcloristica noastră îl înregistra în cercetarea și în cunoașterea faptelor de folclor, în concepție și în metodologie fiind înfățișate activitatea și problemele cercetărilor Institutului.

Trecerea Institutului sub auspiciile Academiei R.S.România, în anul 1962, reprezintă o nouă etapă în existența sa și prin faptul că, odată cu aceasta, Institutului i se atașează o nouă secție, de etnografie, schimbîndu-și astfel și denumirea în *Institut de etnografie și folclor* (și revista în *Revista de etnografie și folclor*). Dezbaterile pe marginea celor mai importante probleme ale folclorului și ale etnografiei, în general intensificarea vieții științifice colective are ca rezultat, în acea vreme, o nouă autoperfecționare, ce trebuie pusă în legătură cu reluarea ideii de realizare a unei *colecții naționale de folclor*, paralel cu proiectarea realizării unui *atlas etnografic al României*, două lucrări menite să constituie, fără îndoială, opere monumentale în cultura socialistă a țării noastre. Aceste două obiective majore reprezintă de atunci preocuparea fundamentală în munca Institutului de etnografie și folclor.

În ce privește colecția națională de folclor, materialele culese și prelucrate științific în cadrul cercetărilor zonale dintre anii '54—'64 formează o bază importantă pentru cele mai multe din volumele ce vor alcătui această lucrare de mari proporții. Aceasta, deoarece culegerile respective constituie și astăzi materialul cel mai interesant din zonele respective, cel mai bine cules și în parte prelucrat cu cea mai mare exigență. Se află acum în faza redactării finale primele volume ale colecției. Secția de etnografie a elaborat chestionarele, a întreprins primele experimente de cercetare la teren cu aceste chestionare și se află acum în faza de definitivare a rețelei localităților de anchetat pentru atlas.

Între timp, Institutul întreține relații și un bogat schimb de publicații și informații cu numeroase centre de cercetare de peste hotare. După recunoașterea unanimă a specialiștilor care ne-au vizitat, Institutul e astăzi una dintre cele mai mari și mai bine organizate unități de specialitate din lume. (Acesta și este principalul temei pentru care profesorul Mihai Pop, directorul Institutului, a fost ales președinte al Societății internaționale de folclor și etnografie — S.I.E.F.)

Dar perioada la care ne referim este deosebit de importantă și din punctul de vedere al realității folclorice propriu-zise, care în ultimii 10—15 ani începe să ia calea unei dezvoltări deosebite. Această perioadă reprezintă tocmai anii în care viața economică a țării capătă un elan nemaiauzit în dezvoltarea ei, astfel încît, una după alta, regiuni, zone, localități — pînă la nivelul ultimelor sate — își schimbă acum înfățișarea. Odată cu această impetuoasă dezvoltare a vieții materiale, mase din ce în ce mai largi sînt antrenate în vîltoarea înnoirilor. Dar nu numai masele

https://biblioteca-digitala.ro

își schimbă profilul de altă dată, oamenii zilelor noastre devenind constructori de uzine și muncitori calificați în noua industrie ce se naște și crește vertiginos. La achizițiile de bunuri materiale ale locuitorilor satelor și orașelor, încep să se adauge și cele de altă factură, printre care în primul rînd succesele dobîndite de cei mai tineri membri ai familiei, pe drumul școlarizării. Radio-ul și televiziunea încep să fie obiecte de cel mai larg uz popular. Odată cu pătrunderea progresului tehnic pînă în cele mai îndepărtate colțuri de țară, începe și o interesantă osmoză între mentalitatea de pînă ieri și „cunoștințele" — sau să le numim mai bine „informațiile" — noi la care oamenii au acum acces deplin; chiar dacă ele nu sînt în întregime asimilate, încep totuși să exercite asupra mentalității și vieții cotidiene influențe tot mai constructive.

În aceste condiții nici folclorul nu putea rămîne neschimbat. Devenirea lui este determinată de factori esențiali, dintre care unii cu caracter obiectiv, ca de pildă însești condițiile concrete de viață. Satul de ieri într-un timp relativ scurt a devenit, bunăoară, un centru minier, schimbînd fundamental „categoria socială" a locuitorilor, pe care i-a transformat în muncitori calificați ai unei industrii înaintate, deși pînă deunăzi sătenii erau niște „simpli țărani" ! Se înțelege că noua categorie socială se caracterizează printr-o seamă de trăsături noi, printre care și viața cultural-artistică a componenților strîns legată de alte posibilități, cu totul diferite, create de viața colectivității organizate în cadrul marilor întreprinderi socialiste. Dar nici ceilalți factori nu sînt de neglijat. Ca, de pildă, noul context social-cultural al activității artistice de amatori. În noile condiții, și activitatea artistică de amatori vrea (și trebuie !) „să țină pasul" cu noul ritm de viață. Radioul și televiziunea, pe măsură ce pătrund tot mai mult în casele țărănești, au și dificila sarcină de a răspunde solicitărilor tot mai insistente ale ascultătorilor și telespectatorilor de a se difuza programe de muzică populară și jocuri populare. La rîndul lor, echipele artistice ale satelor sînt și ele tot mai atente la ceea ce aud „la difuzor", sau la ceea ce văd „pe micul ecran". Și ceea ce vine pe calea undelor este, în mod firesc, considerat a fi la cel mai înalt nivel în materie de cîntec și joc popular, deci de invidiat și demn de imitat. Odată cu aceasta, începe însă un nou și dificil capitol al devenirii folclorului de odinioară. Mijloacele de difuzare în masă a informațiilor — cunoscute sub denumirea massmedia — sînt astăzi un important factor de evoluție a folclorului.

Imitațiile, ambițiile de egalizare a performanțelor de virtuozitate ale cutărei echipe văzute la televizor sau în cine știe ce spectacol, idolatrizarea vreunei cîntărețe auzit la radio, a vreunui stil sau chiar a vreunei „mode" vehiculate de cîteva „capete de afiș" — artiști zis „profesioniști" — toate sub semnul artificialului de diverse grade, al prostului gust sau al șablonului — , iscă acum pericolul ruperii legăturilor folclorului cu esența sa de adevăr artistic, sincer și convingător, pericolul de negare a sensului estetic al artei populare. Problema „folclorului bun de consum" necesită stringenta lămurire a funcționalității în bună parte schimbate a folclorului — , ceea ce reclamă găsirea unui „etalon" eficace, capabil să indice hotarul între valabilitate artistică și fals, între virtuozitate și exhibiție, între folclor și non-folclor. Acest etalon, desigur, nu trebuia să fie inventat, el exista de mult; ceea ce era de făcut privea

https://biblioteca-digitala.ro

doar definirea sa ştiinţifică şi folosirea lui adecvată în toate împrejurările. Aşa s-au născut amplele dezbateri (în Institut şi în presă) în jurul problemei autenticităţii în folclor, dezbateri în care, fără nici o excepţie, au fost antrenaţi toţi membrii Institutului de etnografie şi folclor. Rezultatele cele mai remarcabile — şi care au izbutit să influenţeze „opinia publică", mai mult decît ar fi putut s-o facă orice altă cale — au fost obţinute datorită unui aliat deosebit de puternic pe care l-a avut această dezbatere, şi anume, chiar *radioul şi televiziunea*, acestea făcînd să intre, pe canalele de largă audienţă, în mase valori folclorice din ce în ce mai autentice, în primul rînd în cadrul emisiunilor de radio, apoi şi la televiziune, realizate adesea cu colaborarea cercetătorilor Institutului (emisiuni ca de pildă: „Mioriţa", „Din pîlnia gramofonului", „La fîntîna dorului", „Floarea din grădină" etc.).

Nu pot fi uitate, însă, în aceeaşi ordine de idei, nici marile evenimente artistice pe tărîmul folclorului, cum au fost afirmarea, în ţară şi în lume, a unor frumuseţi artistice populare româneşti nepieritoare, fie prin talentul unor echipe artistice săteşti care au uimit prin prospeţime şi prin noblеţea expresiei, fie prin înalta perfecţiune a expresiei vreunui instrument popular, mai ales cînd acesta se numeşte *nai* şi cînd este mînuit de un artist ca Gheorghe Zamfir.

Problemele promovării autenticităţii şi ale valorificării eficace a folclorului implică în continuare existenţa Institutului de etnografie şi folclor şi în genere a unei activităţi folcloristice mature. Fără această implicare ar fi greu de imaginat rezolvarea pozitivă, pe bază ştiinţifică, a unor întrebări atît de dificile şi de complexe. Este suficient să ne amintim că în anii din urmă, odată cu importantele prefaceri petrecute în toate domeniile economico-sociale, au fost urmărite cu acelaşi interes deosebit şi problemele fundamentale, la fel ca şi laturile concrete ale activităţii cultural-educative, pretutindeni, pînă în cele mai intime celule organizatorice ale acesteia. De aceea nu este deloc întîmplător că în organe şi organisme locale sau judeţene cum sînt, bunăoară, Comitetele judeţene pentru cultură şi educaţie socialistă sau Centrele de îndrumare a creaţiei artistice populare din diferite colţuri ale patriei noastre, muncile de răspundere, direct legate şi de valorificarea folclorului local şi a promovării autenticului, sînt deţinute de cadre care în mod obligator au absolvit studii de învăţămînt superior, în programa cărora a figurat şi predarea unui curs de folclor!

Pe de altă parte, formarea în continuare, ca şi menţinerea informării acestor cadre cu munci de răspundere la nivelul cerinţelor actualităţii, şi deci capacitatea lor de a acţiona cît mai eficient şi în timpul cel mai scurt posibil, în vederea realizării unor sarcini concrete ivite pe tărîmul problemelor de folclor, ar fi imposibile dacă folcloristica nu ar dispune de acele instrumente de lucru, veritabile lucrări de sinteză, care să fie folositoare la aflarea unor răspunsuri la întrebările pe care le poate ridica activitatea practică. Atare lucrări de sinteză sînt în curs de realizare şi crearea lor marchează tocmai ceea ce am numit maturizarea folcloristicii noastre. Acesta este chiar ţelul lucrărilor cuprinse în *Colecţia naţională de folclor* ca şi al *Atlasului etnografic al României*. Dealtfel nu încape îndoială că lucrările ce au apărut în ultimii ani, aparţinînd colaboratorilor actuali sau din trecut ai Institutului de etnografie şi folclor — precum

https://biblioteca-digitala.ro

şi a unor autori cu vechi şi temeinice preocupări folcloristice — reprezintă rezultatele foarte pozitive ce se pot semnala în activitatea bogată de editare a folclorului pe plan central, sau care se realizează de mulţi ani sub auspiciile forurilor culturale ale unor judeţe sau municipii. Ele oglindesc posibilităţile largi oferite astăzi cu generozitate de conducerea de stat şi de partid pentru cunoaşterea şi valorificarea culturii populare, ca şi existenţa *încă vie* a creaţiei populare în ţara noastră, ce oferă necontenit materiale demne de a fi publicate. Aceasta este în acelaşi timp şi o confirmare a unei politici culturale bine orientate, în elaborarea căreia, fără îndoială, un loc modest îi va reveni, direct sau indirect, totdeauna şi folcloristicii noastre.

Pentru a putea beneficia de toate avantajele condiţiilor favorabile create de Stat şi de Partid, permanenta autoperfecţionare a noilor şi a vechilor specialişti ai Institutului rămîne una din coordonatele pe care se va înscrie curba ascendentă a pasiunii şi a dăruirii cu care păşim, pe deplin încrezători, într-o nouă Eră.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

OBSERVAȚII DESPRE EVOLUȚIA CONTEMPORANĂ A CÎNTECULUI EPIC ÎN OLTENIA

AL. I. AMZULESCU

Întemeiat pe materiale din colecțiile Institutului de etnografie și folclor, am înfățișat, în studiul despre *Balada populară în Muscel*[1], evoluția contemporană a cîntecului epic, stăruind aproape exclusiv în cercetarea *extrinsecă*[2] a creației folclorice de acest gen din zona subcarpatică, musceleană.

Năzuind către o cercetare precumpănitor *intrinsecă*[3], sub imboldul structuralismului și al semiologiei, am acordat în ultima vreme o atenție corespunzătoare studiului stilului și structurii cîntecului narativ[4].

Experiența și cunoștințele dobîndite prin cele de mai sus constituie premise utile spre a cerceta, în cele ce urmează, din punct de vedere *structural* și în perspectivă *diacronică*, evoluția contemporană a cîntecului epic din Oltenia.

Cercetarea de față se bizuie pe studierea amănunțită a patru volume, tipărite între anii 1967—1970, cuprinzînd texte transcrise din culegeri pe bandă de magnetofon realizate în anii 1964—1969, și anume:

1. A. Dumitrescu, *N-ați auzit d-un Jian, d-un haiduc de craioveanʔ Balade oltenești*, Craiova, Casa regională a creației populare, 1967;
2. M. Locusteanu, I. Mitu, A. I. Popescu, *Cîntec vechi din Oltenia*, Craiova, Casa regională a creației populare, 1967;
3. I. Mitu, A. I. Popescu, M. Locusteanu, *Cîntece bătrînești din Oltenia*, Craiova, Casa creației populare, 1968;
4. A. I. Popescu, *Cîntece bătrînești din Oltenia*, II, Craiova, Editura Academiei R.S.R., 1970.

[1] Cf. Al. I. Amzulescu, *Balada populară în Muscel*, în volumul colectiv *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 247—332.

[2] Cf. R. Wellek — A. Warren, *Teoria literaturii*, București, Editura pentru literatură universală, 1967, p. 105—107.

[3] Cf. *ibidem*, p. 187—189.

[4] Cf. Al. I. Amzulescu, *Despre stilistica oralității cîntecelor epice românești*, în „Revista de etnografie și folclor" 15 (1970) nr. 6, p. 461—494; *Modelul funcțional al eposului eroic românesc*, *ibidem*, 16 (1971) nr. 3, p. 189—206; *Modelul actanțial al eposului eroic românesc*, *ibidem*, nr. 4, p. 267—282; *Structura baladei familiale*, *ibidem*, 19 (1974) nr. 2, p. 87—94.

Rev. etn. folc., tom. 19, nr. 4, p. 271—290, București, 1974

https://biblioteca-digitala.ro

Folosesc, ca termen de referinţă pentru detectarea şi relevarea comparativă a evoluţiei şi a schimbărilor, opt publicaţii, cuprinzînd materiale mai vechi, culese din aceeaşi zonă şi din apropierea acesteia, începînd din anii 1880—1890, acordînd specială atenţie masivei publicaţii *Materialuri folkloristice*, a lui Gr. G. Tocilescu, apărută chiar în pragul veacului nostru (în anul 1900) şi urmărind, în continuare, cele mai de seamă culegeri din aceeaşi zonă, sudică, a ţării dintre anii 1909—1963:

5. *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1970. Vol. V (colecţia Gr. Creţu);
6. *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967. Vol. II (colecţia T. Bălăşel);
7. Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, Bucureşti, 1900;
8. C. Ciobanu Pleniţa, *Cuvîntări adînci*, Craiova, 1909;
9. N. Păsculescu, *Literatură populară românească*, Bucureşti, 1910;
10. *Monografia judeţului Dolj*, Craiova, 1944;
11. *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967. Vol. I (colecţia M. Gregorian);
12. *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969. Vol. IV (colecţiile G. I. Neagu şi I. Nijloveanu) [5].

Cîteva sugestive consideraţii statistice asupra *corpus*-ului astfel constituit şi utilizat ar putea fi aici binevenite:

Cele patru volume (cu materiale culese între anii 1964—1969 şi tipărite între anii 1967—1970), privite ca principal obiect al analizei, cuprind un total de 269 variante ce reprezintă 79 tipuri de subiecte.

Cele opt publicaţii, cu materiale culese între anii 1880—1963, totalizează aproximativ 700 variante. Dintre acestea, 330 (deci aproape jumătate) sînt variante culese între anii 1880—1900; 70 culese între 1900—1910; aproximativ 200 culese între cele două războaie mondiale (între 1921—1940); iar aproximativ 100 după al doilea război mondial (între 1946—1963).

E neîndoielnic că cele 269 variante dintr-un interval cronologic atît de concentrat (5 ani: 1964—1969) alcătuiesc o bază de documentare destul de consistentă şi de maximă coerenţă şi omogenitate, asupra stadiului celui mai recent de evoluţie a cîntecului epic, surprins în procesul tradiţiei orale îndată după *anul 1962* — socotit ca an al încheierii cooperativizării agriculturii şi deci al biruinţei transformării socialiste a satului românesc (ceea ce presupune, firesc, importante implicaţii social-economice şi culturale).

Pe de altă parte, distribuţia cronologică a celor 700 variante din culegerile anterioare se repartizează, destul de echilibrat, pentru a asigura o echitabilă reprezentare între cele patru etape, atît de bine marcate, din evoluţia istorică a folclorului contemporan românesc:

330 var.	70	200	100
a. 1880—1900	1900—1910	1921—1940	1946—1963

[5] În continuare, citarea textelor acestor colecţii se face prescurtat: prima cifră (totdeauna urmată de punct) corespunde numărului de ordine din această listă bibliografică; cifra care urmează după punct arată pagina.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu încape îndoială că cele nouă decenii (anii 1880—1970) asupra cărora se îndreaptă astfel cercetarea de față, spre a urmări evoluția contemporană — *și îndeosebi cea mai recentă* — a cîntecului epic din Oltenia, reprezintă un interval de timp în care, în genere, istoria poporului român a cunoscut unele dintre cele mai profunde evenimente și mutații politice, social-economice și culturale din întreaga sa evoluție multiseculară. Fără a putea stărui aici în detalierea cursului acestor transformări și a procesului tot mai precipitat, mai adînc și mai generalizat, de schimbare radicală a condițiilor contemporane ale vieții social-economice și culturale a poporului român, se poate afirma cu absolută certitudine că prin aceasta masele populare, făuritoare în decursul veacurilor și purtătoare ale folclorului românesc pînă astăzi, se îndreaptă în aceste — și îndeosebi în ultimele trei — decenii, tot mai avîntat, pe calea progresului și a intrării definitive a României în circuitul vieții și al civilizației moderne. Situația generală a poporului român e astăzi radical schimbată, spre pildă față de anul 1930—cînd peste jumătate din totalul populației rurale erau încă analfabeți —, sau față de 1948—cînd populația țărănească era încă peste trei pătrimi din totalul populației României. (Se știe că în anii 1949—1950 a început acțiunea de lichidare a analfabetismului, iar procesul de continuă ridicare economică și culturală a satelor asigură acum cu totul alte condiții de viață materială și spirituală celor mai puțin de jumătate din totalul locuitorilor României rezidenți la sate, care beneficiază astăzi de multe sute de mii și milioane de cărți, aparate de radio și televizoare, de peste 3500 biblioteci publice, de aproape 8000 de cămine culturale și 6000 de cinematografe sătești etc.)

Devine astfel cu atît mai interesant de cercetat evoluția cîntecului epic oral, în complexul unor condiții sociologice atît de radical și semnificativ schimbate.

Pentru delimitarea teoretică a terminologiei folosite, trebuie precizat că înțeleg mai întîi prin *schimbare* fenomenul transformării considerat în aspectul său *concret*, relativ ușor de sesizat, — oarecum măsurabil, în raport cu o stare anterioară.

Departe de orice accepție statică, însuși conceptul de „stadiu" (deci și de „stare anterioară") nu poate semnifica altceva decît o rezultantă — aditivă și integrativă — a schimbării, o etapă relativă de tranziție, a schimbării în curs de acumulare în cadrul unui anume interval cronologic.

Schimbarea e așadar un anumit aspect al transformării și evoluției; ea se înscrie, diacronic, ca rezultat și *ca moment concret* al mișcării și al conexiunii dialectice universale. Acumularea treptată, cantitativă, face ca în anumite condiții, atingînd anumite limite, cantitatea să se transforme în calitate și deci schimbarea să devină și ea, mai mult sau mai puțin vizibil, înnoitoare.

Cauza nemijlocită a schimbării rezidă în contradicția, lăuntric sădită în lucruri și fenomene sub diverse moduri, cum este cel — esențial și universal — al tensiunii continue dintre formă și conținut. Contradicția apare și se impune mai mult sau mai puțin treptat, se manifestă și crește pînă ce atinge starea critică a confruntării între diversele direcții posibile ale mișcării celei veșnice, neîncetate. Biruie în genere ceea ce în această confruntare lăuntrică împinge lucrurile înainte, și deci către

https://biblioteca-digitala.ro

o nouă coerență stadială. În aceste condiții cauza se transformă în efect, efectul într-o nouă cauză, iar forma în conținut al unei alte trepte a evoluției ș.a.m.d.

Înțeleg prin *tendință* aspectul *abstract* și de sinteză esențială al direcției mișcării și al schimbării concrete. În raport cu schimbarea, tendința e — cel puțin pe parcursul acumulării cantitative — ceea ce este esența față de fenomen, conținutul față de formă. Diverse moduri de manifestare ale schimbării și ale mișcării se înscriu și se sintetizează astfel la un moment dat — pe un anume grad de stadialitate — în „tendința", care reprezintă nivelul superior de generalizare față de schimbarea, privită ca fenomen concret, ca expresie sensibilă a formei palpabile a procesului mișcării și transformării. În *acest* „moment" stadial tendința reprezintă conținutul mișcării și al schimbării. Odată cu biruința și generalizarea ei — cînd acumularea cantitativă a schimbării tinde spre o nouă calitate — tendința devine ea însăși o formă a vechiului conținut și frînă a mișcării, intrînd în contradicție cu conturarea altei, sau altor, noi tendințe, la rîndul lor conținut al altor forme de manifestare a schimbării concrete.

Există astfel tendințe pozitive și negative, progresive și regresive.

Pe de altă parte, în cadrul conexiunii generale a mișcării și transformării, urmare a cauzalității mișcării în funcție de contradicții interne, există negreșit un *ritm propriu* al diverselor „serii specifice"[6] de fenomene în schimbare, care evoluează intersectîndu-se, împletindu-se, influențîndu-se, accelerîndu-se și întîrziindu-se reciproc și necontenit, de aproape și de departe.

Aici își găsește locul și conceptul dialectic de *structură* ce poate fi privit, din punct de vedere diacronic, ca stadiu de echilibru relativ al unui obiect în limitele unor anume coordonate și relații, care înscriu orice obiect, și deci orice structură, în cadrul unui sistem transformațional specific, mai mult sau mai puțin cuprinzător, din șirul mișcării și al conexiunii generale.

Definiția — devenită clasică — a lui J. Piaget arată că: „La o primă aproximare, o structură este un sistem de transformări care, în calitatea sa de sistem, comportă existența unor legi (în opoziție cu proprietățile elementelor acestui sistem) și care se conservă sau se dezvoltă prin chiar jocul transformărilor sale, fără ca acestea să ducă la depășirea granițelor sistemului respectiv sau să apeleze la elemente exterioare. Într-un cuvînt, o structură cuprinde trei însușiri: de totalitate, de transformări și de autoreglaj"[7].

Acționînd în sensul atît de profund dialectic-transformațional al definiției lui J. Piaget, ne vom strădui să privim în cele ce urmează cîntecul epic românesc, în ansamblu, ca o structură, considerată tocmai prin cele „trei însușiri: de *totalitate*, de *transformări* și de *autoreglaj*".

Considerînd cîntecul epic, în totalitatea sa, ca o structură și deci ca un anume „sistem de transformări", eposul eroic, respectiv balada familială reprezintă la rîndul lor subsisteme întemeiate fiecare pe un

[6] Cf. Tz. Todorov, *Théorie de la littérature*. Textes des formalistes russes réunis, présentés et traduits par..., Paris, Éditions du Seuil, 1965, p. 37—38, 67, 70, 120—121, 131, 136, 138, 140 pass.

[7] Cf. J. Piaget, *Structuralismul*, București, Editura științifică, 1973, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

anume model transformaţional, fiecare „tip" de subiect şi fiecare „variantă" alcătuind, în felul său, o microstructură. *Schimbarea* şi *tendinţa* (în sensul în care aceste aspecte ale transformării au fost definite mai sus) pot fi urmărite la oricare din aceste „nivele", începînd cu cel mai concret dintre acestea — nivelul variantei.

În sfîrşit, *autoreglarea* constă în efectul remodelator şi ponderator al schimbării privite în cadrul raportului dintre cele două tendinţe fundamentale: de continuă transformare şi de relativă stabilitate, proprii „seriei specifice" şi „sistemului de transformări" respectiv.

Ţinînd seama de toate cele arătate mai sus, intenţionăm cercetarea cîntecului epic spre a răspunde în chip adecvat celor „trei chestiuni fundamentale ale unei teorii diacronice: (a) delimitarea schimbării; (b) tipurile de schimbări; (c) «regularitatea» schimbărilor"[8].

Pe de altă parte, considerînd cîntecul epic ca *act de comunicare* ne-am putea sluji, firesc, în continuare cu mult folos de schema, de asemenea devenită clasică, a factorilor procesului comunicării[9], analizînd problemele evoluţiei contemporane a cîntecului epic prin prisma acestor factori:

Context

Cod

Emiţător — MESAJ — Receptor

Canal

Cum se ştie, în centrul acestei scheme se află „mesajul", ca obiect al relaţiei dintre E. şi R. Asimilînd conceptul de mesaj cu cel al translaţiei **textului** folcloric, în cazul de faţă cîntecul epic se identifică cu mesajul.

Ca în toate cazurile în procesul comunicării, şi mesajul — respectiv „textul" poetic şi muzical al cîntecului epic — se clădeşte pe baza şi în limitele unui anume „cod" (care constă în ansamblul elementelor de *lexic* şi de *gramatică*, tradiţional cunoscute şi utilizate de emiţător — pentru „codarea" mesajului respectiv — şi *re*cunoscute de receptor, pentru „decodarea" acestui mesaj). „Formulele" şi procedeele stilistice tradiţionale de compunere şi de interpretare — aşadar mijloacele şi procedeele specifice de realizare ale cîntecului epic — s-ar include desigur aici (oarecum asemenea laturii „convenţionale" şi „arbitrare" a oricărui limbaj).

Prin „context" am putea înţelege atît „referentul" — adică însăşi realitatea: obiectivă (social-economică, culturală) şi subiectivă (atitudinea artistică faţă de realitate, cuprinsă prin oglindire „în imagini"

[8] Cf. M. Manoliu Manea, *Structuralismul lingvistic*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1973, p. 161.

[9] Cf. R. Jakobson, *Lingvistică şi poetică*, în volumul *Probleme de stilistică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964, p. 88.

https://biblioteca-digitala.ro

în cîntecul epic) cît şi ansamblul „genurilor" învecinate şi, în genere, al „tezaurului" creaţiilor folclorice de tot felul, în al căror „context", apropiat sau depărtat, se situează ca o „serie specifică" şi genul cîntecului epic, cu formele şi aspectele sale specifice, cu ritmul său propriu de evoluţie.

„Canalul", ca modalitate de contact între partenerii comunicării, ar putea fi canalul „prilejurilor" oralităţii tradiţionale, ca şi oricare alte căi şi forme posibile de „circulaţie" a mesajului epic (ca, spre pildă în zilele noastre, şi cartea, discul, emisiunile radio-tv etc.).

A rămas în cele din urmă să identificăm, firește, în E pe purtătorul cîntecului epic (interpretul, cîntăreţul) iar în R — masa de ascultători, respectiv individul receptor din această masă.

Expunerea problemelor transformării cîntecului epic prin adaptarea şi utilizarea schemei generalizate a factorilor procesului de comunicare ne-ar ajuta negreşit la sistematizarea foarte riguroasă şi coerentă a ansamblului fenomenelor ce urmează a fi analizate aici. O ierarhizare şi o prioritate în acest ansamblu, atît de complex, de fenomene este însă imperios necesară.

În acest sens, situat la încrucişarea celor două axe : cea orizontală, dintre E↔R (am zice axa sociologică şi *funcţională*) şi cea verticală (în esenţă, axa problemelor *structurii* : de la elementele constitutive ale acesteia, prin Cod, pînă la Contextul — atît de util pentru înţelegerea şi integrarea semiotică a „sensului" mesajului — şi pînă la modalitatea de „transmitere", prin contact sau Canal), *Mesajul*, respectiv însuşi **textul** cîntecului epic ca atare trebuie să constituie în toate cazurile obiectul central al atenţiei noastre, ca un adevărat focar în care se concentrează, se concretizează şi se poate descoperi, de fapt, întreaga problematică a „comunicării" epice.

De aceea, asupra textelor înseşi vom călăuzi de această dată întreaga noastră cercetare, întrucît *textul* trebuie să servească spre a identifica de fapt *toate* schimbările şi tendinţele, indiferent de tipologia, de natura, de cauzele, de condiţiile şi de factorii acestora.

E de la sine înţeles că în rîndul cauzelor determinante şi al factorilor catalizatori (favorizanţi, sau care se opun schimbării şi tendinţei)[10], se situează, în diverse grade de greutate şi de pregnanţă în conjunctură, totalitatea simulantă sau influenţa, succesivă ori alternativă şi în grade diferite, a celorlalţi factori din procesul comunicării. Vom sacrifica însă cu bună ştiinţă, trecînd pe un plan cu totul secundar acest aspect, *extrinsec* „explicativ" (relativ uşor de căutat şi de găsit, dacă demonstraţia analitică *pe text* va izbuti să identifice, să descrie şi să categorisească adecvat înseşi *schimbările*, care negreşit că numai — sau în primul rînd — *în text* trebuie aflate), spre a proceda în spiritul cercetării structuraliste actuale şi al tradiţiei „formalismului", ca îndemn programatic spre cercetarea *intrinsecă*, pentru descoperirea „seriei" şi a „ritmului" specific de mişcare, propriu acestei serii cultural-artistice, a cîntecului epic de care ne ocupăm.

În sfîrşit, socotim deosebit de folositor de a adopta şi a utiliza aici — desigur, cu multă libertate —, în slujba cercetării problemelor evo-

[10] Cf. M. Manoliu Manea, *op. cit.*, p. 174, 176 pass.

https://biblioteca-digitala.ro

luţiei cîntecului epic, conceptele lingvisticii structurale : *parole* (vorbire)/ *langue* (limbă) şi *structură de suprafaţă/structură de adîncime*.

Într-adevăr, vom descoperi o serie de *schimbări* elementare şi superficiale, uşor de sesizat, menţinîndu-se la nivelul — sintagmatic — „de suprafaţă", al „lanţului vorbirii", ca variaţii oarecum fireşti, mai mult sau mai puţin accidentale şi relativ puţin semnificative pentru structura stilistică orală a cîntecului epic.

Acumularea treptată dar stăruitoare, ca şi gruparea şi călăuzirea tot mai desluşită a unor atare schimbări în cadrul unor *tendinţe*, capătă însă semnificaţie sporită pentru evoluţia structurii „de adîncime", angajînd însuşi sistemul *gramaticii* cîntecului epic. Se tulbură astfel, în cele din urmă, chiar echilibrul relativ al coerenţei sistemului — paradigmatic — al *limbii* cîntecului epic şi al semiologiei sale tradiţionale, ceea ce implică aspecte şi consecinţe esenţiale şi relevante pentru însăşi dinamica evoluţiei cîntecului epic, în cadrul tendinţelor şi al schimbărilor sale contemporane.

Parcurgînd cele patru volume de cîntece epice din Oltenia, culese în anii 1964—1969 şi tipărite între 1967—1970, chiar de la primele pagini se poate vedea că, alături de texte rotunjite în cea mai desăvîrşită coerenţă stilistică tradiţională, se ivesc, la tot pasul, semnele unui destul de mare amestec de elemente care contrastează vădit cu ideea esenţială de *trecut* şi de *vechime*, cuprinsă în însăşi denumirea populară a genului : „cîntec bătrînesc", cîntec „vechi".

Frumuseţea textelor „bine păstrate" rămînînd o dovadă îmbucurătoare despre vitalitatea şi despre surprinzătoarea putere de „supravieţuire" a cîntecului epic pînă în zilele noastre, îmbogăţeşte desigur, prin aceste noi atestări, cu noi piese antologice, fondul „de aur" al genului [11].

Cu toate acestea, cercetătorul culturii populare e totdeauna interesat să descopere nu numai statornicia marilor împliniri ale creaţiei orale ; el este tot atît de preocupat de a urmări — în „procesul variaţiei" — semnele necontenitei frămîntări creatoare, ale căutărilor neobosite de adaptare şi de asimilare a „textului" oral la mereu noi şi noi, nebănuite circumstanţe, din cursul nesfîrşitei sale perindări din om în om şi din loc în loc, peste ani, decenii şi chiar veacuri...

S-ar putea spune că aceasta e cea de a doua faţă a „vitalităţii" cîntecului folcloric, faţa efervescenţei active, a procesului „autoreglării" şi a minunatei „lupte pentru existenţă" orală a cîntecului, împotriva timpului şi a perimării, cîntecul străduindu-se să întinerească şi să se păstreze cît mai viguros în greaua competiţie cu alte forme de manifestare, proaspete şi curente, ale actualităţii şi ale cerinţelor — mereu reînnoite — ale prezentului şi ale vieţii.

De aceea, dincolo de valoroasele texte antologice, oarecum „fosilizate" în chihlimbarul memoriei, cercetarea atentă a numeroaselor *schimbări* ce apar — în procesul variaţiei — în majoritatea textelor atît de recente ale acestor colecţii (în accepţia ce am dat termenului de *schimbare* în cele de mai sus) ne dezvăluie din plin problemele evoluţiei şi ale

[11] Cf., spre exemplu, 4.15 (Soarele şi luna), 4.116 (Tănislav) ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro

tendințelor actuale ale cîntecului epic românesc, în contextul vieții contemporane.

În folcloristica românească e binecunoscută polemica iscată în jurul anului 1915 tocmai de nedumerirea, și în cele din urmă de „critica" extrem de caustică a lui E. Lovinescu, care, neputînd admite și înțelege apariția cuvîntului „balton" (palton) într-un vechi cîntec haiducesc cules din gura unui lăutar, punea sub semnul îndoielii valoarea — incontestabilă! — a marii colecții folclorice tipărită de Gr. Tocilescu în anul 1900. Profesorul D. Caracostea, pasionat cercetător al cîntecului epic, a demonstrat cu acel prilej importanța și valoarea fenomenului variației, fie ea oricît de neașteptată, pentru a înțelege mai profund întrepătrunderea cîntecului epic cu însăși viața [12].

Progresul teoriei folcloristice din cele șase decenii care au trecut de atunci ne scutește de a relua argumentarea necesității de a accepta și de a considera astăzi documentul folcloric *așa cum este*, cu florile dar și cu ghimpii și solzii săi, neînfrumusețat și nestilizat artificial în cabinetul culegătorului sau al atîtor meșteri drege-strică, gata oricînd să ofere surogatul lustruit și pomădat drept model al autenticității și al frumosului folcloric „selectiv".

Cercetarea științifică cu desăvîrșire obiectivă, îndreptată asupra textului, cît mai fidel transcris și publicat, e în măsură să pătrundă și să explice rațiunea schimbării și a „variației", nu întotdeauna foarte pozitive, dar totdeauna semn al procesului autoreglării, specific „documentului" oralității folclorice. Discutînd deci problemele variației, mai puțin din punct de vedere axiologic și mai mult din punct de vedere ontologic și epistemologic, cercetarea evoluției și a înfățișării actuale a cîntecului epic oltean în lumina corpusului arătat e plină de învățăminte despre măreția dar și despre avatarurile creației folclorice tradiționale, în procesul adaptării sale la condițiile și împrejurările vieții contemporane.

1. O primă categorie de *schimbări* rezultă din pierderea înțelesului deslușit al unor termeni arhaici, al căror sens învechit se reconsideră prin ceea ce numim etimologii populare. Analogia fonetică, de suprafață, a termenului devenit neînțeles, cu termeni din circulația vorbirii curente, e temeiul suficient pentru asimilarea semantică fără rezerve și deci pentru înlocuirea arhaismului lipsit de sens cu un alt termen, cu care nu are nici o legătură reală.

Trei voinici... / Acu' *au sosit întîi* [13] (3.95,98; 1.122) — în loc de „au sosit *din Dii*", sau Pe ulița tîrgului, / Tîrgului *Madridului* (4.200) — în loc de „tîrgului *Odriiului*", sînt schimbări provenind din neînțelegerea actuală a numelor unor orașe sud-dunărene (Vidin, Edirnè — cu denumirea populară Dii, Odrii), atît de familiare cîntăreților de cîntece eroice de odinioară [14]. Dacă *din Dii* se transformă cu relativă ușurință în adverbul *întîi*, apariția cu totul neașteptată a atît de îndepărtatului oraș spaniol (Madrid, în loc de Edirnè!) e, negreșit, semnul unui orizont cultural, cu totul schimbat, al cîntărețului contemporan.

---

[12] Cf. D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, București, Editura pentru literatură, 1969, I, p. IX—X, 16; II, 78—90.

[13] Cf. nota 5.

[14] Cf. și V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Editura Dacia, 1971, p. 411—414.

https://biblioteca-digitala.ro

O schimbare tot atît de ciudată e prilejuită de epitetul *de mischiu*, din versul „Paloş *de mischiu*" (= sabie damaschină, din oţel *de Damasc*) — arhaism destul de frecvent în cîntecul epic [15], acum de asemenea asociat prin etimologie populară cu numele unui neînsemnat sat din vecinătatea zonală (Mischii), cu care epitetul este făcut să rimeze, într-un interesant proces de localizare şi de adaptare a cîntecului: 'Ndărăt să-ntorcea / La tîrg *în Mischiu* (!) / Ca să-şi tîrguiască / Paloş *de mischiu*...(4.39).

Adverbul arhaic *savai* (chiar, tocmai) — astăzi cu totul dispărut din limba curentă, dar încă destul de frecvent folosit, prin veche tradiţie în cîntecul eroic — se asimilează fără dificultate cu numele propriu *Sava*, în formula de trei ori repetată: *Sava*, mama Marcului, / Ibomnica turcului... [16] (4.101,102).

Epitetul constant *bolun* (nebun) (Turcul bolunul) trezeşte cu totul altă asociere semantică, transformat în *bour* (bou sălbatic): Turcule, *bourule*, ...(1.115).

Grad în vechea ierarhie militară, *aga*, ajungînd lipsit de înţeles în zilele noastre (deşi e vorba de însuşi numele eroului principal al unui cîntec, „Aga Bălăceanu") se interpretează şi se „traduce" atît de neaşteptat: Numai Căpitan Costin / *Iacă, lu'* Bălăceanu fin (4.163), pentru *Lui Aga B...*

În sfîrşit, pierderea înţelesului arhaic duce cîteodată la un total automatism lingvistic, care face greu de recunoscut punctul de pornire al termenului originar, greu mutilat.

Termenul *bahmet* (cal tătăresc, de stepă), plural *bahmeţi*, dintr-un text creat de poetul Vasile Alecsandri [17] dar pătruns în circulaţia orală, se foloseşte mecanic, alterat în *băduret* şi *băzmeţi*, *bacnăzi*: Un *bahmet* ce tot sărea (Alecsandri) devine Un *băduret* ce tot juca (2.56); Iar de ai *bahmeţi* fugari (Alecsandri) — De mai ai *băzmeţi* (!) fugari (2.57); De *bahmeţi* l-a sărăcit (Alecsandri) — De *bacnăzi* l-a sărăcit (2.59)!

Cele observate mai sus sînt tot atîtea momente de transformare concretă, *schimbări* pricinuite de latura ajunsă, firească, anacronică a expresiei lingvistice a textelor de vechi cîntec epic tradiţional. *Tendinţa* de reactualizare, de întinerire artificială pentru perpetuarea în contemporaneitate a cîntecului, stă, în esenţă, la baza tuturor acestor schimbări care, oricît de semnificative — ca fenomen (fiecare *schimbare* în parte), sau ca proces (ca *tendinţă* generală de evoluţie prin etimologii populare) —, se desfăşoară la nivelul structurii *de suprafaţă* a cîntecului, ca variaţii accidentale, am zice de categoria „vorbirii" cîntecului epic (*parole*).

Prin corelarea cu alte manifestări ale schimbării şi prin integrarea lor în ansamblul procesului de transformare, ele pot căpăta însă — cum se va vedea din cele ce urmează — un înţeles cu mult mai adînc decît cel limitat la nivelul structurii de suprafaţă, unde le-am surprins la prima vedere, aflîndu-se în curs de acumulare treptată, spre a-şi aduce în cele din urmă contribuţia la evoluţia, cu mult mai greu de sesizat, a însăşi structurii *de adîncime* a cîntecelor, spre care ne îndreptăm în continuarea acestei analize.

[15] Cf. *ibidem*, p. 161.
[16] Cf. *ibidem*, p. 433.
[17] Cf. V. Alecsandri, *Poesii populare ale românilor*, Bucureşti, 1866, p. 77—81 (Român Grue Grozovanul).

https://biblioteca-digitala.ro

[Un caz, cu totul aparte, — am zice de *schimbare zero* față de cele de mai sus — e versul inițial al unui cîntec eroic cules într-un sat din imediata vecinătate a Dunării: *Ora catam bocăei* (3.114), vers cu totul lipsit de înțeles pentru cîntăreț ca și pentru auditoriul său actual[18]. Abia după lungi căutări am putut desluși că cele trei „cuvinte", astăzi mecanic rostite de cîntăreț într-un total automatism lingvistic, trebuie să fie ecoul, relativ recent încețoșat, al unui fenomen de bilingvism dunărean.

Acum total lipsit de înțeles (dar slujind parcă cu aceeași funcție ca obișnuitul procedeu de situare inițială a acțiunii cîntecului epic în fantastic și nedeterminant), versul e un transplant mecanic păstrat, prin inerție, dintr-un cîntec popular bulgăresc: *U răcata mu bocai...* [19]

„Transplantul" nu a fost încă afectat de fenomenul schimbării! (Dacă schimbarea și asimilarea nu se vor produce, întocmai ca în operațiile cardiace, fenomenul respingerii amenință prin apropiere [20]...)]

2. O categorie, foarte numeroasă, de schimbări accidentale surprinse în plin proces de acumulare, constă în apariția, cu mult mai izbitoare, de elemente lexicale și de expresii — adesea clădite din neologisme —, care contrastează vădit cu ambianța generală a unei vechi atmosfere de epocă. Atmosfera arhaică a cîntecelor se lasă treptat contaminată și invadată de o anumită experiență a vieții contemporane și a contactului cultural și lingvistic tot mai stăruitor cu orașul și cu periferia sa. Expresia lingvistică a textului poetic dobîndește astfel conturul, adesea colțuros, al unei certe incoerențe stilistice, provenind din amestecul, de multe ori brutal, între conținutul vădit arhaic al cîntecului și haina unei expresii stilistice pestrițe, insuficient ajustată și asimilată față de substanța tradițională a cîntecului.

Această incompatibilitate stilistică — nu totdeauna supărătoare —, al cărei izvor rezidă de asemenea în tendința de corectare și de adaptare a arhaicului — resimțit ca anacronic și depășit —, dobîndește, în mod ciudat, efectul răsturnat și parcă tot mai accentuat al unei alte fețe a anacronismului, datorită nepotrivirii tot mai acuzate între conținutul vechi și noutatea experienței de viață sub semnul căreia se produce această foarte frecventă schimbare a formei de exprimare.

Așa, spre pildă, „paltonul" — care în jurul anului 1915 stîrnea mînia vehementă a criticului E. Lovinescu în fața colecției lui Gr. Tocilescu, unde termenul era atestat în forma degradată, de sorginte suburbană, „balton", într-o variantă din Focșani a cîntecului despre *Miu haiducul* (7.214) — se află acum, după aproape șapte decenii, destul de temeinic înrădăcinat, în cel puțin trei variante ale aceluiași cîntec, cules din localități diferite ale Olteniei, — la multe sute de kilometri de Focșani! — : La *palton* că se slăbea, / Tot mereu înainta (1.58); sau: Să-ți dau *palton haiducesc* (1.64) și: Ca să-ți dau *palton domnesc* (1.124). Același termen apare acum și în forma diminutivă *paltonaș*, dealtfel în bună vecinătate cu *costum* (Un *costum* îi cumpăra; Un *costum* de haine-i da)

[18] Faptul e atestat și în colecțiile I.E.F., în culegerile noastre: mg.: 1148 b, 1372, 1386 a.

[19] După o informație obținută prin bunăvoința colegului I. Rebușapcă, lector univ. la facultatea de limbi slave.

[20] Am cules același cîntec, de la același informator, *fără* versul inițial respectiv (cf. mg. 1142 d, 2221 c).

https://biblioteca-digitala.ro

în cîntecul lui Corbea haiducul [21] (3.158,165). În aceste condiţii, abia ne mai poate surprinde cînd, într-o altă variantă, sora haiducului: Vezi fetiţa ce-mi făcea? / La *gardilop* să ducea, / Papuceii mi-i trăgea (4.258) — unde termenul *gardilop*, provenit din „garde robe", e de aceeaşi „clasă" lingvistică cu *baltonul* de la începutul acestui veac.

Chiar şi o fugară spicuire poate aduce, în continuare, o bogată recoltă de alte elemente asemănătoare: termenii *amant(ă)* înlocuiesc pe cei tradiţionali: ibovnic(ă), ori iubit(ă), în cel puţin patru cîntece diferite (2.176; 3.236; 4.124,345); după cum în două rînduri îşi face loc şi verbul, din acelaşi context semantic şi cultural, *se amureza* [22] (1.207; 4.334), de care se apropie şi formula, în două rînduri atestată: *La braţetă* că-l lua (1.53); *La braţetă* ei să luau (2.172).

Violenţa efortului încercării de inovare lingvistică şi stilistică ne scuteşte aproape de orice comentariu, la simpla trecere în revistă a termenilor şi a unor combinaţii sintagmatice cu asemenea termeni, ca în cazurile: Iară Gruia ce-mi făcea? / *Ambiţios* cum era (*Novac*, 4.59-60); ba chiar O *şerpoaică-ambiţioasă* / Mi-a împuiat în mustaţă (*Corbea*, 4.193); Paharnica domnului / Pe *uşa secret* ieşea / Şi pe cal încăleca (*Miu*, 1.62); Pîn' la el *te-oi conducea* — făgăduieşte haiducul, dar în cele din urmă: Cu arme că să-ncingea / Şi la Ştefan *mi-apărea* (4.260-261); sau: Şaua pe cal aşeza, / La-mpărat *se prezenta* (1.85) şi, acelaşi termen într-o şi mai hibridă vecinătate cu un arhaism: La-mpărat *se prezenta*, / *Salamanicul* că-şi da [23] (1.162).

Impulsul irezistibil spre modernitare capătă uneori — mai cu seamă prin utilizarea stăruitoare a neologismului — conturul unei exprimări preţioase, care naufragiază în vulgaritatea semidoctă a stilului pretins elevat. Marcu Viteazul: El din nou să repeza, / *Toate forţăle punea* / Şi cu turcu-n pămînt da (3.107); Miu haiducul întreabă pe sora sa: — Cine, soro, *te-a forţat* / Pe aici de mi-ai călcat? (1.54); iar îndîrjit de soţia trădătoare, Biţă Cătănuţă: Biţă cînd o auzea, / El atunci *să-nfuria* [24] (2.163)...

Se pot cita şi cazurile: În două că-l despica, / Aşa moarte-i trebuia, / *Că-şi merită el soarta* (*Oprişan*, 3.138); Te cununi cu sora mea, / *Să-ţi salvez eu viaţa ta* (*Miu*, 2.116); La soru-sa să oprea: — Dadă, dăiculiţa mea, / *Să-ţi povestesc durerea* (*Milea*, 1.215); şi mai cu seamă vădit pedantul pasaj: Eu să jupoi un ciocoi / *Să-mi construiesc un cimpoi* / Şi să cînt sara la oi (2.216); ca şi: La bătaia focului / E fîrşita omului. / Foc de paie de secară, / *În sfîrşit*, neică, să moară (*Ilincuţa*, 1.144) ...

---

[21] Asemenea ciudăţenii vestimentare se remarcă încă în colecţia Gr. Creţu (texte anterioare anului 1900), unde într-o variantă a cîntecului „Bolbocean", culeş din Brăila, se vorbeşte de Trupşorul haiducului, / Cu *pantalon cadrilat* / Cum se poartă la-mpărat...(5.289). De asemenea, într-o variantă la „Miu haiducul", culeasă din Pleniţa—Dolj în jurul anului 1925, haiducul batjocoreşte pe vodă îndemnîndu-l: -Mă cumnate dumneata, / Ia-ţ' *bereta* de-ţ' fă vînt!... (10.83).

[22] Cf. (încă din jurul anului 1900) şi: *amanta* (7.29,31); *hamor* (7.1239); *amureaza* (7.161); *amorezul* (5.376).

[23] Cf. încă din jurul anului 1910, într-o variantă la „Fata de frînc": El *să prezenta* / Joi de dimineaţă / La ghiaţă răşneaţă...(9.163).

[24] Cf., încă într-o variantă din Găiţa—Brăila, 1896: Corbea *să-nfuria* (5.244) iar, mai recent, calul lui Corbea: Din copită c-azvîrlea, / *Furios* se poticnea, / Tot trupşoru-ş' scutura/Şi *furios* necheza (12.522) şi Ghiţă Cătănuţă: Cu pumnii-n masă bătea, / El, frate, că *s-enerva* (12.288).

https://biblioteca-digitala.ro

În valul restructurării şi al inovaţiei stilistice — asemănător, pînă la un punct, cu fenomenul cvasigeneralizat de schimbare, atît de uşor vizibilă, a înfăţişării actuale a satelor, datorită masivei renovări şi a construcţiei de case noi, în tot cuprinsul ţării — un destul de bogat şi semnificativ şir de schimbări ce apar în textele cîntecelor epice îşi află obîrşia în contactul, tot mai strîns, în genere cu lumea oraşului, de unde şi influenţa tot mai deslușită a „orizontului" şi a „stilului" vieţii urbane — şi îndeosebi suburbane — asupra mentalităţii şi a comportamentului, respectiv şi a limbii şi a stilului omului din popor.

Însăşi evocarea tîrgului, cu uliţele sale, diferite de ale satului, evocare care era firesc să apară în vechile cîntece epice spre a răspunde unor necesităţi de descriere a locului acţiunii, se împrospătează şi se transformă acum prin schimbările ce se ivesc în cîntece pentru a face loc unei atmosfere mai apropiate de ceea ce este *astăzi* oraşul, cu străzile, cu pieţele, cu instituţiile, cu moravurile şi „manierele" sale — ceea ce cuprindem sub formula concentrată „stilul orăşenesc de viaţă". Consecinţa e un anumit anacronism şi o continuă tendinţă de hibridare a textului, care se străduieşte, nu totdeauna fără succes, să se actualizeze fără încetare. Presiunea realităţii contemporane îşi pune pe această cale tot mai mult pecetea pe restructurarea lexicală şi stilistică a versului cîntecelor epice.

Aşa, spre pildă, dacă în vechile variante bine păstrate „letinul bogat" în aşteptarea alaiului de nuntaşi urca de obicei „în foişor" (*În foişor* să suia, 4.48), în unele dintre variantele actuale, primenite sub impulsul viziunii caselor orăşeneşti, cu multe etaje, acelaşi letin :'*N catu-al de sus* să suia / Şi ocheanu că-l lua / Şi pe cîmp că să uita (4.71) ; sau : El tot măi sus să suia, / *La etaju-al doilea*, / *Binoc* (!) la ochi arunca... [25]; ba chiar, în cele din urmă : El tot măi sus să suia, / *La etaju-al treilea* (3.48) !... Întemniţatul Corbea îşi îndeamnă bătrîna mamă că caute mîna de lucru necesară pentru săpat printre salahorii şi „muncitorii" necalificaţi, uşor găsibili în preajma „pieţei", ca în oraşul contemporan : —'*N vale-n piaţă* să te duci / Şi ia nouă săpători, / Şi ia nouă muncitori, / Dă-le un franc şi de mîncare / Şi cîte-un răchiaş tare ... (3.163). Aducînd calul haiducului, bătrîna *Pe stradă* că mi-l scotea (4.196). Plecînd în grabă din curtea domnească să ducă, în taină, veste haiducului despre primejdia ce-l pîndeşte, surioara Calea — care odinioară îşi sumetea rochiţa în brîu şi „sărea", sprintenă ca o căprioară, „o vale şi-o vălcea / Şi-o pustie de derea" — se comportă acum ca o veritabilă orăşeancă : 'N vale-*n stradă* cobora / Şi de-*o trăsură că-mi lua*, / Mergea pîn' la o vîlcea (3.186) [26]...

Dacă taximetrul şi celelalte mijloace motorizate de transport orăşenesc încă lipsesc, se folosesc măcar trăsura şi „cupiul" ; pe fata „letinului", Pe mireasă că mi-o lua / Şi la *cupiu* mi-o ducea / Şi-n *cupiu* că mi-o-ncuia (3.146) ; iar pe mire Într-o *trăsură*-l punea / Şi la spital mi-l ducea/Şi de rană-l vindeca (3.51)...

---

[25] Cf. şi *Benog* la ochi c-aşeza (12.464) ; cît despre *ochean*, acesta e larg atestat, încă înainte de anul 1900 (cf. 5.198, 237—238 ; 7.19, 40—41, 65, 111—112, 179, 194, 204, 1223, 1237) şi îndată după aceea (9.161, 163, 204, 213, 220, 222—223, 264, 298, 306) ; într-o variantă din colecţia Nijloveanu : Iar Letinu ce făcea ? / Prin *salon* că se-mplimba, / Ochean la ochi c-aşeza, / / Nunta că mi-o năzărea (12.462 ; cf. şi 459).

[26] Cf. şi „Jdrelea" : Pe *bulevard* apuca (încă înainte de 1900, 5.299) ; iar într-o variantă din 1932 : Dară Corbea ce făcea ? / Iel *pe stradă* să uita (11.519).

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre instituțiile orașului, *spitalul* apare și în alte texte [27] (3.146); vechea temniță, „temnicioara *de piatră*" se ... reconstruiește și se modernizează: La temniță mi-l băga, / La temnița *betonată*, / Unde n-a fost niciodată [28] (2.90).

Gara, *portul*, *vagoane*, *vaporul* „ancorat" se ivesc și ele în textele supuse din plin fenomenului schimbărilor [29] (4.151, 147; 3.79, 82).

Într-un stil pretins elevat, după hiperbola tradițională pentru descrierea vasului de băut, despre haiducul Jianu (călător!) se spune că: Și plosca că și-o umplea / De-o vadră și cinci oca / De-nchina Jian cu ea / *La călătoria sa!* (1.50).

Deprinderea întîlnirilor obișnuite, între prieteni, la bodega orășenească se oglindește în pasajul: Tot orașul că-l căta, / *Într-o cîrciumă-l găsea*, / *El cu prietenii bea* (3.123); de unde și „paharnica" de odinioară devine, în plină atmosferă orășenească: Surioara Miului, / *Chelnerița* domnului (2.102, 109), ba chiar *Servitoarea* domnului (3.253, 247).

Aceeași formulă de viață actuală orășenească răzbate parcă și în versurile: Soră-sa așa-i făcea / *Și baia i-o pregătea* (2.38); sau, fiind vorba de nuntă: Cu Calea s-a cununat, / *Mare nuntă la palat* / Și *pe Miu l-a-nvitat* [30] ... (3.191).

Buna „manieră" orășenească nu mai îngăduie să umbli în văzul lumii cu lucrul ... neîmpachetat. De aceea, pedant — dar anacronic modernizat! — pînă și eroul ucigătorul balaurului: Capu șarpelui tăia / Și *frumos l-împacheta* / Și cu *capu-mpachetat* / Mi să dusă la-mpărat (4.58); ceea ce se întîmplă aiurea și în finalul confruntării vitejești între doi adversari: Săbioara ș-o trăgea, / Cap de la trup că-i tăia, / De sînge mi-l curăța / Și *frumos l-împacheta*, / La domnie să ducea (4.173). Mai realist, un alt cîntăreț observă pînă și hîrtia de ambalaj: De sînge mi-l curăța, / *La jurnal l-împacheta* / Și-n disagi mi-l așeza [31] (3.146; cf. și 218, 219, 243); iar un altul schimbă în cele din urmă și „disagii" tradiționali de mai sus, cu „geanta" orășenească: Și capul că i-l lua / Și *în geantă* că-l băga [32] (2.166) ...

Ecoul terminologiei și al relațiilor mercantile, orășenești, se poate bănui în destule cazuri de schimbări, ca în versurile: Că eu, mam', *mă leg* /

---

[27] Încă în 1897, într-o variantă din Găița — Brăila la „Copilaș Roman": *Doftorii*, măre, că-i da / Și pe el mi-l deștepta (5.239) iar într-o variantă la „Pătru frunte-lată" din Monografia Dolj: La *doftor* că să ducea, / *Doftoru* îl aducea (10.100).

Cît despre instituții, *trebunalul* apare încă în colecțiile Tocilescu și Păsculescu (7.153; 8.213), ba într-o variantă la „Corbea": El o dată ce-mi făcea? / Cu levodverile foc că-mi da, / Doi miniștri că-mpușca... / Ștefan-vodă ce-mi făcea? / Pîn' la *juri* că mi-l ținea / Și țeapa că i-o gătea. / Dar *jurii* ce mi-i făcea? / De la țeapă că-l scăpa, / La temniță-l trimetea...(7.191).

[28] Cf. și: Zidarii zidea, / *Țiment* că turna, ...într-o variantă la „Meșterul Manole" din colecția Păsculescu (1910) (9.189, 191), iar într-o variantă la „Iovan Iorgovan" din 1932: Zidari aducea / De groapa-i zidea / Și-*o țimentuia*... (11.549).

[29] Cf. și: Corabia oprea, / La mal o trăgea / Și *mi-o ancora* (9.291), precum și o „luntre *ancorată*" (12.470); iar în variante la „Vidros": Cîrlig în apă-l băga, / Vreo trei zile că *sonda* / Și peste morun că da (12.75) apoi: *Cu macaraua*-l trăgea, / Morunul, vezi, că-l scotea (12.81).

[30] Dealtfel, încă într-o variantă la „Corbea" din colecția Tocilescu: Ștefan-vodă c-auzea, / Din vreme se pregătea / Și *mozică* că chema, / Ficiori de domni *'nvita* / Și la dînsu că-i poftea, / Ficiori de domni că venea, / Pe canapele ședea...(7.180).

[31] Încă în Monografia județului Dolj, într-o variantă la „Marcu Viteazu": Dară Marcu ce făcea? / Pe maică-sa o loa / Și-*n hîrtie o-nfășura* etc. (10.66).

[32] Cf., încă într-o variantă din 1893: Iar Dobrișan ce făcea? / Mîna-n *geantă* că-mi băga / Și un firman că-mi scotea (5.329; cf. și 12.551); ba chiar, într-o variantă la „Ion al Mare", Călin: *Geamantalu*-l desfăcea! (11.529).

https://biblioteca-digitala.ro

Mîndru de-*un contract* (de două ori într-o variantă a temei „Lenore" 3.65); sau: Şi-mi *pusără termenu* joi / Să s-apuce de război (4.167) — înlocuindu-se „termenul" mai vechi, obişnuit în cîntecul tradiţional „a pune *sorocul*". Din acelaşi cîmp semantic, al „contractului" şi al „regulilor" contractuale, s-ar părea că fac parte şi versurile: Cine s-o afla / Pe Leana s-o ia / *Cu condiţia*; sau: Neagu copilu / Şi *să obliga* / Dunărea-mi trecea (2.69); precum şi acest îndemn repetat: —Du-te, frate, (soru-mea,) acas'/ *Să nu să-ntîmple vr-un caz* (4.142, 248); ori: La palat cînd ajungea, / Ei pe cal că *mi-l proba* (3.154); ca şi: *Ş-o stăpîni averea* / *Şi toată socoteala* (4.97); ori: Scoate-afară mireasa / S-o dăruiesc cu ceva / *C-aşa merge regula* (2.180, 183) — în locul formulei tradiţionale *Precum e datoria* .... [33]

Stîngăcia folosirii neologismului duce, pe alocuri, la schimbări de un ciudat prozaism şi de o platitudine cu efect rizibil: Căci *cu iapa ce-o deţii* [34] / Ai făcut tu vitejii (se spune în cîntecul despre lupta lui Novac cu şarpele — 3.42); ori: El singur *să convoca* (!?) / Şi *pedeapsa-i aplica* (3.147, 288)!

Contrastează puternic, cu aceste aspecte de pedanterie şi preţiozitate, vulgaritatea unor schimbări apărute în texte sub semnul expresiei celei mai simple a stilului comun al limbii populare: Mărunţelu şi cu Zdrelea, / *Ăştia făcea toate elea* (3.227); — Maică, Corbeo cu maica, / *Iete* ce-a zis domnia (3.161) ...

În sfîrşit, sînt vrednice de semnalat aceste schimbări, ivite sub semnul asimilării unui oarecare grad elementar de cultură „tehnică" şi de ştiinţă exactă: În picioare s-opintea, / *La suprafaţă* ieşea... (2.78). (În textele vechi: În *faţa* apei se ivea... sau *La lumină* că ieşea); sau: *Trei minute* [35] n-aştepta, ... nu trecea (4.77, 243); ca şi: *Un metru* de măi mergea, / Şarpele pe loc murea (3.32); şi: Pe-un cal negru-ncăleca, / *Imediat* că pleca, / Nouă dealuri că trecea (2.129) ...

Schimbări înnoitoare, sub semnul neologismului şi al viziunii contemporane a vieţii, se produc şi în evocarea mijloacelor de comunicare la distanţă. Dîndu-se uitării vechile forme ale cîntecului eroic, ca zvîrlirea de la distanţă a suliţei ori trimiterea inelului prin corbul mesager, veştile se transmit acum cu *biletu*, *bilecioru* şi *scrisorica* [36].

Mai întîi, se scrie încă „cu pana", dar şi cu „creonu": Împăratu de-auzea, / În cameră că intra, / Mîna pe *creon* punea (3.116). Novac: Corbului *biletu*-i da, / El în cioc că-l apuca (1.111); iar Corbea: Făcea de-un *bilecior* / Cu deştiu di la picior (3.152). Întocmai ca la distribuirea poştei prin primăria sătească din ultimele decenii, în vechiul cîntec al lui Doicin: Iar harapu ce făcea? / *Gvardianu*-l trimitea / *Scrisorica* să i-o dea. / *Gvardianu* să ducea / Şi în poartă că-i bătea, / Iată fata că-mi

---

[33] Cf. elemente asemănătoare a. Tocilescu: Cheile-n mînă lua, / La *casa de bani* mergea (7.176); ba chiar o ...tocmeală a haiducului Miu cu ciobănaşul în aceşti termeni: Dă-mi tu o mie de oi / Să-ţi dau două mii de poli / Că de ăştia am prea mulţi, / Nu-i mai poci purta prin munţi / Şi vroi *să-mi pierd capital* / Şi să mă fac ungurean... (7.162); sau: Vinde boii, vinde via, / *Pune ipotec moşia* (10.98) şi: Ne-a călcat hoţu pămîntu / Şi *ne-a mîncat şi venitu* (10.69).

[34] Cf. şi într-o variantă la „Ghiţă Cătănuţă" a. Tocilescu: Eu pe mîndra nu mi-oi da / Că mi-a dat-o soacră-mea / Din copilăria mea / *Să-mi supţiu* casa cu ea (7.171), iar a. Păsculescu („Voica Bălaca") versul: *Să-şi susţie* viaţa (9.243).

[35] Cf. şi *Cinci minute* nu trecea (12.613).

[36] Pentru *biletu* şi *scrisoarea*, cf. şi 9.163, 195.

https://biblioteca-digitala.ro

ieşea, / *Scrisorica* c-o lua / Şi sta fata de-o citea... / Şi mai departe: Iar Doicin dacă-mi vedea, / Din guriţă că-i zicea: / — Apăi, soră dumneata, / Adu-ncoace *scrisoarea* / Şi Doicin că mi-o citea (3.85—86).

Toate cele de mai sus reprezintă schimbări mai mult sau mai puţin întîmplătoare, neesenţiale; sînt variaţii, de nuanţă diacronică, ce apar, în chip aproape firesc, în cadrul tendinţei de înnoire şi de autoreglare a textelor sub impulsul experienţei contemporane de viaţă şi sub semnul expresiei lingvistice evoluate a omului din popor, rămînînd totuşi la nivelul vorbirii (*parole*), şi deci al structurii de suprafaţă a cîntecului.

Cînd însă atare schimbări ajung să afecteze ceea ce denumim „formula" cîntecului epic, schimbarea tinde să depăşească nivelul variaţiei accidentale şi de nuanţă, îndreptîndu-se către mutaţia esenţială. Prin aceasta se face trecerea la transformări în însuşi arsenalul mijloacelor „lexicale" aparţinînd *codului* propriu al cîntecului epic. Schimbările în formule — de această dată schimbări ivite la nivelul însuşi „lexicului" cîntecului —, corelate în cele din urmă cu schimbările ce se strecoară pînă şi în sînul „gramaticii", al „sintaxei" compoziţiei cîntecului, constituie manifestări tot mai adînci şi mai subtile ale schimbării şi ale tendinţei înnoitoare, atingînd treptat nivelul structurii de adîncime şi al sistemului „limbii" (*langue*) a cîntecului epic.

3. Schimbarea înnoitoare tulbură relativa stabilitate a „formulei" tradiţionale, spre pildă în aceste începuturi tipice ale unor variante actuale la cîntecul Chira-Chiralina: Din jos de Brăila / Carcă-mi-să-ncarcă / Nouă galioane / *Şi trei camioane* (4.153) şi: 'Ncarcă-mi-să-ncarcă / Tot *nouă vagoane* (4.157)... Camioanele şi vagoanele sînt chemate să înlocuiască aici numele tot mai neobişnuite, devenite neînţelese, ale unor vechi corăbii cu pînze şi vîsle (sandale, bolozale etc). Această schimbare implicită a formulei clasice situează însă, chiar de la primele versuri, vechiul cîntec epic în plină ambianţă contemporană.

Formula tradiţională se schimbă, cu implicaţii mai adînci, sub semnul unei alte ambianţe istoric-culturale, şi în acest caz, al dialogului dintre fata rătăcită în codru şi cuc: — Cuculeţule, / Gingăşelule, / Guşă gălbioară, / *Cînt-o doinişoară*, / *Doină de la ţară!*.. (4.33—35). (Formula e de trei ori repetată cu acest final schimbat, care înlocuieşte versurile tradiţionale: *Ia-mă-n aripioare*, / *Scoate-mă la ţară.*)

Schimbarea a intervenit aici — se pare — spre a aduce în limite oarecum raţionale, verosimile, legătura *posibilă* între fată şi cuc. Fata cere cucului să cînte; ea nu-i poate pretinde unei micuţe păsări să o călăuzească spre a ieşi din pădure şi cu atît mai mult nu-i poate cere „cuculeţului" să o poarte pe aripile sale. Cum se vede, această schimbare e o manifestare a tendinţei de perimare, de neînţelegere şi de temperare a „fantasticului" sub imperiul creşterii, în compensare, a spiritului realist şi raţional. Ceea ce putea fi odinioară credibil şi acceptabil începe a fi pus sub semnul îndoielii, ca neverosimil şi inacceptabil. [Dealtfel chiar şi cucul, la rîndul său, răspunde în cele din urmă fetei, sub semnul vădit al aceleiaşi mentalităţi noi: ...Cine-a mai văzut, / Un' s-a pomenit, / *Eu pasăre-n vînt*, / *Tu om pe pămînt*, / *Ca să te sărut?* (4.35)].

Tot atît de subtilă e, desigur, şi această schimbare constînd în adăugarea a două versuri la formula clasică, tradiţională, ce exprimă para-

https://biblioteca-digitala.ro

lelismul contrastant din blestemul cu pînzele, albe sau negre (după cum fetele care le spală vor spune drept, sau vor minți) : — Bună ziua, fetelor, / Voi, dacă ne-ați spune drept, / Pînzele să să nălbească, / Știi, ca coala de hîrtie / Cînd e vara-n prăvălie, / De-o ia notaru s-o scrie / *La forme de cununie!* / Dacă nu ne-ați spune drept, / Pînzele să să cernească, / Știi, ca *inimioara noastră*, / *Mult e neagră și albastră*... (4.123—124).

Precizarea actului întocmit de notar („Forme de cununie") lipsește din toate vechile variante. E un detaliu ce semnifică parcă, prin acest plus de precizie realistă, o creștere sensibilă a spiritului de observație al cîntărețului popular contemporan, care nu se mulțumește să vadă dar ajunge să și știe *ce* scrie notarul!

În sfîrșit, versul final — care de asemenea lipsește din toate vechile variante — e negreșit un răsunet al asocierii de idei cu expresia, devenită foarte curentă în limbajul comun și popular, „inimă albastră" (pentru inimă tristă, îndurerată)...

Cele două versuri nou adăugate constituie schimbări care, deși nu destramă coerența interioară a formulei clasice, sînt totuși semnificative schimbări în formulă.

Schimbările ce apar afectînd astfel însăși stîlpii de construcție, arsenalul „lexical" al codului mijloacelor de bază pentru structura cîntecului epic, reprezintă, negreșit, un aspect mai adînc al transformărilor tot mai semnificative, pe care cîntecul epic le suferă în procesul evoluției sale contemporane.

4. Transformări de optică și de motivație în cadrul mentalității și al experienței contemporane de viață determină schimbări de profunzime, care tind să confere variantei recent culese a cîntecului o semnificație mult — iar uneori cu totul — îndepărtată de înțelesul fundamental din vechile variante ale cîntecului tradițional [37].

În varianta culeasă la 7 august 1965 (1.74), cîntecul eroic clasic *Toma Alimoș* se actualizează ca narațiune a unei întîmplări foarte plauzibile în realitatea contemporană.

În înțelesul arhaic, din vechile variante, Toma Alimoș e personificarea eroică a țăranului liber din obștea patriarhală, care stăpînește tihnit pămîntul, în indiviziune. El ajunge în conflict cu trădătorul Manea, personificare a tendinței agresive de ieșire din indiviziune și de acaparare a teritoriului obștesc.

Varianta din august 1965, deși păstrează încă, neștirbită, întreaga structură narativă esențială a cîntecului tradițional, transformă atmosfera eroică arhaică a vechiului cîntec într-un fapt senzațional, din imprejurările zilelor noastre.

Redus la dimensiunile unui om obișnuit, viteazul Toma e acum... paznic de cîmp (El *paznic* că mi-ș era)!. Avînd această îndeletnicire : Și la vale mi-o lua, / Ocol cîmpului că-i da / Și pe nimeni nu-ntîlnea... / El în sus că mi-o lua, etc. Așa ajunge el în conflict cu Manea.

---

[37] În această privință, cf. și considerațiile despre evoluția cîntecului „Gheorghilaș" în Oltenia, a. O. Bîrlea, *Metoda de cercetare a folclorului*, București, Editura pentru literatură, 1969, p. 156—157. Observațiile lui O. Bîrlea se confirmă pe deplin, dacă comparăm de această dată varianta „Căpitan Gheorghiță" (1.104—106) cu vechile variante în care, pînă în jurul anului 1910, chiar și în Oltenia cîntecul lui Gheorghilaș era doar cîntecul băjenarului răzvrătit (cf. 6.234 ; 7.155 ; 9.275).

https://biblioteca-digitala.ro

Schimbarea, aparent neînsemnată, prin adaptarea motivației contemporane în „starea civilă" a personajului, capătă profunde implicații semiotice. Vechea structură narativă a cîntecului eroic devine suportul unei semnificații actualizate, simțitor schimbate, cîntecul eroic evoluînd către „balada" dramelor familiale și senzaționale. (Nu întîmplător, într-o altă variantă, în care atmosfera arhaică a cîntecului e, în genere, relativ mai bine păstrată, adversarul lui Toma apare, la rîndul său, în plină atmosferă contemporană: Era Manea-al cîmpilor, / *Proprietar* moșiilor, / El la Toma să ducea / Și din gură că-i spunea: / — Ce-i cu tine p-aicea / De-mi încurci livadia, / *Care plătesc bani pe ea?*... (4.229).

Evoluția semantică de la cîntecul eroic către balada senzațională, familială, poate fi mai deslușit urmărită prin comparația celor patru variante ale cîntecului *Letinul bogat* din 4.70—87.

„Letinul bogat" e o narațiune cîntată pe tema „peținului eroic", clădită pe motivul unui vechi rit de inițiere. (Cîntecul exaltă rolul inițiatic al nunului; nunul rezolvă toate „încercările" voinicești la care e supus mirele.)

După cum am arătat în lucrarea despre *Modelul funcțional al eposului eroic românesc* [38], cîntecul Letinului face parte din grupa structurală a „aventurii eroice". Cu sprijinul „ajutorului salvator", eroul (mirele) bir ie „probele" obținînd victoria asupra adversarului fără desfășurarea unei „lupte" propriu-zise.

Pierzîndu-se înțelesul vechiului rit de inițiere care se ascunde sub „ajutorul salvator" al nunului, nunul devine singurul și adevăratul erou, înfăptuitorul biruinței asupra încercărilor născocite de Letin. În schimb, mirele rămîne „eroul" laș și văicăreț.

Toate variantele din 4.70—87 se întemeiază pe această structură narativă esențială.

Slăbiciunea mirelui — firească în accepția vechiului rit de inițiere — ajungînd cu vremea neînțeleasă, devine însă o rațiune suficientă pentru ca mirele să fie pedepsit pentru purtarea sa.

Oglindind această evoluție, variantele se schimbă deosebindu-se din ce în ce mai simțitor în partea finală a textului. Dacă prima variantă (4.70—75) se încheie cu veselia biruinței eroice, în următoarele trei variante elementul senzațional se schițează și se amplifică apoi treptat: un incident neînsemnat (din obiceiurile nunții țărănești) face ca soacra iritată să-l blesteme pe mire (4.76—79); blestemul se împlinește: pe drumul de întoarcere spre casă, calul îl trîntește pe mire (4.80—83); în finalul celei de a patra variante, elementul senzațional se dezvoltă pînă la saturație: mirele moare în acest accident; mireasa e dată fratelui mai mic; se face în același timp o nuntă și o înmormîntare: Unii nunta că făcea / Și juca, și chiotea, / Ș-alții că-l înmormînta, / Și plîngea, și mi-ș jelea, / Și, măre, să pomenea. (4.87).

Evoluția de la cîntecul eroic la balada senzațională apare astfel foarte evidentă. (Pentru restructurarea textului, în spirit foarte actual, este de remarcat și finalul variantei 3.51 — text din care am citat și alte elemente, de influență urbană — : Calu i să poticnea, / Mîna dreaptă

[38] Cf. Al. I. Amzulescu, *Modelul funcțional al eposului eroic românesc*, în „Revista de etnografie și folclor" 16(1971) nr. 3, p. 198 și 201.

https://biblioteca-digitala.ro

i-o frîngea / Şi pe-a stîngă i-o sclintea. / Dară naşu ce făcea? / *Într-o trăsură-l punea / Şi la spital mi-l ducea* / Şi la mînă-l vindeca...)

Aceste exemple denotă schimbări concrete, ca manifestări ale unei foarte semnificative tendinţe de evoluţie şi de transformare a cîntecului eroic sub influenţa baladei familiale şi senzaţionale. După schimbările ivite în „formule" (şi deci în „lexicul" cîntecului epic), această importantă categorie de schimbări esenţiale afectează însăşi semantica şi structura de adîncime (la nivelul *langue*) a „modelului" cîntecelor epice.

(Spaţiul nu îngăduie să acordăm aici atenţia cuvenită unui bogat set de observaţii — deosebit de interesante — privind *foarte numeroase* inovaţii şi schimbări în texte ca manifestare purtînd pecetea vizibilă a experienţei vieţii concret trăite şi a expresiei lingvistice şi stilistice corespunzătoare, dobîndite de cîntăreţul popular în cursul ultimelor decenii, prin contactul său — de neuitat — cu armata şi războaiele zilelor noastre.

Neputînd cita şi comenta pe larg — cum s-ar cuveni — ne limităm a menţiona că o anumită undă, foarte pregnantă, de „stil"l şi „spirit cazon" afectează în chip simţitor unele variante ale cîntecelor haiduceşti : *Corbea*, *Miu*, *Jianu* ş.a. şi mai cu seamă restructurează *în profunzime*, în chip deosebit de ciudat, vechiul cîntec cu conţinut eroic mitologic *Gerul* [39], precum şi balada românească pe motivul de largă răspîndire internaţională „întoarcerea soţului la nunta soţiei" — *Moşneag bătrîn* [40].

Îmi propun să consacru un studiu special acestui aspect particular, foarte pregnant în evoluţia contemporană a cîntecului epic din zona Olteniei.)

5. În vastul proces al „autoreglării", ce tinde spre menţinerea coerenţei interioare a genului, *ca sistem*, trebuie, în sfîrşit, relevate încă unele schimbări deosebit de semnificative, ca cele ce urmează :

1. Analizînd evoluţia globală a repertoriului (ca ansamblu al tipurilor de subiecte actualmente în circulaţie), constatăm dispariţia din tradiţia orală a unor preţioase tipuri de vechi cîntece epice ca : t. 25. *Jăman-crai* ; 55. *Banul* ; 59. *Copilul Roman* ; 62. *Şiret pîrcălabul* ; 210. *Meşterul Manole* ; 214. *Radu Calomfirescu* ; 231. *Enea vameş-mare* — tipuri ce figurează încă în culegerile oltene din primele decenii ale acestui veac.

(Această observaţie e confirmată şi de cercetările efectuate în cadrul Institutului de etnografie şi folclor.)

2.„Pierderea" acestor tipuri clasice ale repertoriului cîntecului epic e oarecum „compensată" în ultimele decenii de apariţia neîncetată şi circulaţia frecventă a unui important număr de „jurnale-orale" (cîntece narative, recent create, despre diverse întîmplări tragice, impresionante, cu pronunţat caracter senzaţional.) Atît prin „actualitatea" subiectelor cît şi prin întreaga atmosferă a expresiei lingvistice şi stilistice, jurnalele orale reprezintă cel mai nou stadiu din evoluţia istorică a cîntecului epic românesc [41].

Cele patru volume analizate cuprinzînd cuprind 18 tipuri (în 44 variante) de jurnale-orale — între care cel puţin 10 tipuri acum pentru

[39] Cf. 10.149—150 ; 3.52—61 ; 4.20—32.

[40] Cf. 4.379—396.

[41] Cf. şi M. Pop, *Le chant de colportage dans le folklore roumain*, extras din *Lidová tradice*, Praha, 1971, p. 189—197.

https://biblioteca-digitala.ro

întîia oară publicate — (față de 61 tipuri ale cîntecelor epice din tradiția clasică).

Unele constatări ca acestea denotă o certă schimbare *la nivelul paradigmatic* (privind proporția și echilibrul tipologiei subiectelor) și deci o schimbare în însuși *sistemul „limbii"* cîntecului epic contemporan.

Ținînd seama de aceste ultime considerații, s-ar putea spune că în raportul dintre *cîntecul eroic* și *balada* în etapa actuală se manifestă o continuă creștere a greutății specifice a baladei familiale și senzaționale, în detrimentul cîntecului eroic, care se află tot mai mult pe cale de a ieși din circulația orală vie, de a se transforma în „monument cultural" (prin trecerea din oralitatea tradițională în circuitul cărții, ca document al istoriei cultural-artistice).

În încheiere, e necesar să subliniem următoarele:

1. Cercetarea de față s-a străduit să se mențină, consecvent, în limitele analizei intrinseci, de esență metodologică structuralistă, păstrînd necontenit în centrul atenției *textul* ca obiect de studiu pentru descoperirea „schimbărilor" și a „tendințelor" din evoluția diacronică a cîntecului epic românesc.

2. Avînd mereu în față cele „trei însușiri: de *totalitate*, de *transformări* și de *autoreglaj*" — ca elemente definitorii ale oricărei structuri (J. Piaget) — am considerat **cîntecul epic**, privit în ansamblu, ca o structură unitară și ca un „sistem de transformări", iar textul (respectiv „varianta") ca manifestare palpabilă a procesului de autoreglare.

3. Cu toate acestea, textul (cu schimbările și tendințele pe care ne-a lăsat să le desprindem, de la caz la caz) nu poate fi cu totul rupt din conexiunea sa dialectică cu „mentalitatea" creatoare, ea însăși în curs de neîncetată evoluție și transformare, ea însăși determinată, „în ultimă instanță", de continua schimbare a condițiilor vieții social-economice și culturale, cauza și motorul *tuturor* schimbărilor și tendințelor descoperite în evoluția contemporană a cîntecului epic popular oltean.

QUELQUES REMARQUES SUR L'ÉVOLUTION DES CHANTS ÉPIQUES RECUEILLIS DANS LA PETITE VALACHIE

RÉSUMÉ

L'article est un exposé systématique de l'analyse comparative fondée sur les 269 textes poétiques des chants épiques récemment recueillis (entre 1964—1969) dans la Petite Valachie (quatre volumes publiés à Craïova entre 1967—1970), comparés avec à peu près 700 textes recueillis dans la même région entre 1880—1963 (huit volumes imprimés entre 1900—1970).

Les neuf décennies (1880—1970) de tradition orale sans solution de continuité constituent un délai suffisant pour une étude concrète, à la fois *structurale* et *diachronique*, sur l'évolution de la poésie épique.

https://biblioteca-digitala.ro

La définition dialectique et transformationnelle de la structure (J. Piaget), l'adaptation dans le domaine du folklore des concepts, désormais classiques, de la linguistique structurale parole/langue, ainsi que les trois questions fondamentales de la théorie diachronique : (a) la délimitation, (b) les types et (c) les «régularités» des changements, constituent le noyau théorique et méthodologique du travail.

La comparaison philologique des variantes relève, par de nombreux exemples, cinq catégories de transformations, à savoir :

1. Les malentendus provoqués par l'anachronisme de certains termes archaïques réclament le remplacement de ces termes, « traduits » et actualisés, par des étimologies populaires.

2. Certains changements des termes et des expressions linguistiques témoignent d'une « expérience de vie » moderne, influencée par le contact visible avec « le style de vie » propre à la ville et au faubourg de nos jours.

3. Parfois les changements aboutissent à contaminer et à ébranler l'équilibre classique « des formules épiques » traditionnelles.

4. « Le modèle » de la structure narrative propre aux *chants héroïques* est influencé par le modèle propre aux sujets de la *ballade* familiale et sensationnelle.

5. Il y a finalement des changements dans le répertoire : la disparition de certains types des sujets narratifs traditionnels est « compensée » par l'apparition des nombreux « journaux oraux ».

C'est ainsi que les transformations dans la structure superficielle et syntagmatique de *la parole* avancent graduellement vers des changement qui apparaissent dans le système paradigmatique de *la langue* des chants épiques.

https://biblioteca-digitala.ro

TIPOLOGIA AȘEZĂRILOR RURALE REFLECTATĂ ÎN EVOLUȚIA OBȘTILOR SĂTEȘTI

Gh. IORDACHE

Tipurile de așezări rurale din țara noastră — și evoluția lor — au preocupat un mare număr de cercetători din diverse domenii de activitate. În general, în funcție de specialitatea lor, cei mai mulți au încercat să explice cauzele succesiunii formelor de așezări rurale accentuînd importanța fie a condițiilor naturale, fie a celor funcționale etc. Chiar și acei specialiști, care au avut în vedere mai multe condiții ce au promovat evoluția așezărilor rurale, s-au referit, în cele din urmă, tot la un singur factor.

Fără îndoială, factorul geografic este unul dintre cei mai importanți deoarece el condiționează atît morfologia vetrei, cît și formele de utilizare a terenurilor din hotarul satului, în ultimă instanță economia rurală. El este acela care, pe același fond general de economie și organizare socială locale, poate diferenția structura morfologică a satelor[1].

Fixarea inițială a vetrelor sătești, precum și evoluția lor ulterioară nu pot fi desprinse nici de condițiile de climă concrete ale locurilor și ale timpului, nici de formele de relief și nici de situația surselor de apă. A existat o permanentă preocupare a omului de a investiga, de a cunoaște locurile natale spre a se adapta pe cît posibil organic acestora. Vechile vetre sătești erau încropite în poziții care le ocroteau împotriva vînturilor, a inundațiilor și țineau seamă, în mare parte, de răspîndirea surselor de apă, dispersate în funcție de dispoziția straturilor impermeabile. Cu toate acestea, factorul geografic, destul de constant în timp, este insuficient prin el însuși pentru a explica integral evoluția istorică a așezărilor rurale românești. Schimbarea structurii și a morfologiei așezărilor rurale este rezultatul nu numai al adaptării omului la condițiile de mediu, ci și, mai ales, al transformării treptate a mediului. Doar prin umanizarea mediului, deci a condițiilor naturale, adică prin transformarea acestora de către om, în sensul nevoilor lui curente, s-au creat progresiv

[1] Ion Băcănaru, *Considerații geografice asupra criteriilor privind tipologia așezărilor din România*, mss.

Rev. etn. folc., tom. 19, nr. 4, p. 291–310, București, 1974

https://biblioteca-digitala.ro

posibilităţi de evoluţie a formelor de aşezări, iar această acţiune antropică a fost condiţionată de perfecţionarea uneltelor şi, apoi, de sporirea treptată a forţei de muncă.

Pe de altă parte, nici criteriul funcţional — privit izolat — nu poate epuiza motivarea evoluţiei istorice a aşezărilor rurale. Este cunoscut faptul că pînă spre mijlocul secolului al XIX-lea economia populaţiei româneşti, indiferent de structura socială şi de zona geografică, s-a caracterizat prin creşterea intensivă a animalelor, îmbinată cu o agricultură redusă la nevoile de consum ale obştilor săteşti [2]. Dacă factorul economic ar fi fost singurul determinant al evoluţiei morfologiei aşezărilor, firesc era să existe o uniformitate în timp şi în spaţiu a acestora. Aşezările au evoluat însă permanent în strînsă legătură cu tipul de economie, dar şi cu alţi factori. Împărtăşim ideea că factorul economic constituie rezultatul transformării şi supunerii de către om, în cursul timpului, a condiţiilor naturale. Conceput astfel, el nu poate fi decît sintetic şi deci istoric, concret, în general, mai puţin repetabil. În consecinţă, pentru studiul sincronic al aşezărilor ni se pare hotărîtor factorul economic, dar pentru studierea diacronică a acestora sîntem înclinaţi să credem că trebuie să privim factorul economic ca reprezentînd finalitatea modului de manifestare a altor factori, fenomen ce reflectă raporturile de interdependenţă dintre om (populaţie), pe de o parte, şi mediul natural, condiţii istorice şi social-politice, pe de altă parte.

Prin urmare, pentru studierea evoluţiei aşezărilor rurale, se poate afirma că este necesar să avem în vedere nu factori izolaţi, ci o multitudine de factori care concură la existenţa, la un moment dat, a unei anumite stiuaţii economice. Considerăm tipurile de aşezări rurale din ţara noastră — aşa cum se prezintă ele astăzi ca mărime, formă, structură şi durată — rezultatul acţiunii unei sinteze de factori (geografic, social-economic, istoric, politico-administrativ şi etnic) aflaţi în raporturi dialectice de interacţiune, de implicaţie reciprocă sau de complinire, şi în grade diferite de structurare şi de abstractizare.

Satele *risipite*, *răsfirate*, *adunate* (sau concentrate) precum şi *satele de vale*, situate, de obicei, de-a lungul drumului paralel cu valea, sînt considerate, în general, ca fiind specific româneşti[3]. Toate aceste tipuri de aşezări s-au format în mod natural şi au forme neregulate. Privite evolutiv, între ele se poate stabili o succesiune de formă şi de structură. Mai ales între satele *risipite* (sate alcătuite din case sau grupuri de case

[2] Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutulsecolului al XIX-lea*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1957; Ilie Corfus, *Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1969.

[3] Pentru delimitarea tipurilor de aşezări româneşti şi a caracteristicilor acestora avem în seamă, în special, lucrările: Vintilă Mihăilescu, *Trebuiesc recunoscute trei tipuri de sat: satul adunat (sau concentrat), satul răsfirat şi satul risipit?*, în „Buletinul societăţii regale române de geografie", tomul XLV (1926), p. 106—110, *Vlăsia şi Mostiştea*, Bucureşti, Atelierele grafice Socec et Co., 1924, *O hartă a principalelor tipuri de aşezări rurale din România*, în „Buletinul societăţii regale române de geografie", tom. XLVI, (1927); Ion Conea, *Aşezările omeneşti în depresiunea subcarpatică din Oltenia*, în „Buletinul societăţii regale române de geografie", tom L (1931), *Geografia satului românesc — aşezare, formă, structură*, în „Sociologia românească, an. II (1937), nr. 2—3, p. 60—67; N. Al. Rădulescu, *Vrancea. Geografie fizică şi umană*, Bucureşti, Atelierele grafice Socec, 1937, p. 118—148; Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et de Banat*, Bucarest, Imprimeria Naţională, 1937, *Satul românesc din Transilvania şi Banat. Studiu antropogeografic şi etnografic*,Bucureşti, 1945.

https://biblioteca-digitala.ro

izolate legate — dar nu totdeauna — prin drumuri și, de cele mai multe ori, poteci care străbat mari spații libere) și cele *răsfirate* (sate formate din mai multe gospodării sau nuclee de gospodării, dispuse într-o anumită ordine față de drum), succesiunea pare mai vizibilă, ele coexistînd uneori în aceeași zonă geografică și chiar în aceeași epocă istorică. De bună seamă că coexistența nu reprezintă altceva decît o fază a procesului de trecere de la un tip la altul de așezare și anume faza de dublet morfostructural.

Preocuparea noastră de a găsi o explicație cauzală a evoluției specific românească a așezărilor enumerate va porni de la constatarea, făcută de istorici, sociologi istorici și etnologi români, că și evoluția obștii românești libere și aservite este proprie poporului nostru pentru că prezintă trăsături diferite față de situația de la alte popoare.

Întrucît obștea românească a constituit un fenomen complex (social, politic, economic și cultural), care a sintetizat totalitatea factorilor de care au fost condiționate și așezările, credem că urmărind evoluția în timp a obștii românești putem găsi sugestii importante pentru studierea diacronică a așezărilor rurale și pentru explicarea a ceea ce este tipic românesc la acestea. De aceea, în cele ce urmează, nu vom analiza separat rolul fiecăruia dintre factorii amintiți în determinarea mărimii, duratei și structurii așezărilor, ci vom încerca să schițăm cîteva aspecte ale legăturilor existente între evoluția obștii, mai exact între modul de organizare, între tipul de proprietate, între structura socială ale acesteia, pe de o parte, și configurația spațială a așezărilor, pe de alta. Constatările noastre se bazează pe materialul bibliografic și pe cercetările de teren efectuate în Oltenia, pe valea Oltețului, unde au existat principalele forme de obști sătești cunoscute : libere, aservite și mixte, adică de moșneni și de clăcași în hotarul aceluiași sat. Generalizarea pe care o facem pornește de la acest material concret și are un caracter ipotetic.

Lucrările istorice au arătat că încă din vremea dacilor, în stadiul descompunerii orînduirii gentilice, se poate stabili începutul epocii de trecere a obștii de la faza gentilică la teritorializare. Apoi „timp de mai multe secole, între retragerea stăpînirii sclavagiste romane din Dacia și apariția feudalismului (secolele al III-lea — al X-lea), obștea și asociațiile de obști au alcătuit singura formă a vieții sociale a poporului nostru pe cale de formare"[4]. Chiar înainte de secolul al X-lea — după unii istorici între secolele al VIII-lea — al X-lea[5] — are loc procesul de diferențiere socială în cadrul obștii teritoriale. Prin aservirea satelor odată libere se va fi format domeniul feudal românesc : „Începînd din secolul al X-lea și pînă la întemeierea statelor feudale românești se produsese o cotropire a obștilor țărănești libere, nu însă pe tot teritoriul țării și în forme care lasă multă vreme obștilor drepturi de autonomie economică"[6].

Deci, după secolul al X-lea, alături de obștile libere, predominante numericește, se înmulțiseră și obștile dependente.

---

[4] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1964, p. 17.

[5] Ștefan Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", an XI, 1958, nr. 1, p. 55.

[6] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro

Obştile libere-moşneşeşti au cunoscut două etape de evoluţie : cea a satului „devălmaş de tip arhaic" şi cea a satului „devălmaş evoluat de tip umblător pe bătrîni"[7]. Cronologic, prima etapă poate fi atestată documentar pînă în secolul al XVII-lea, cînd se accentuează procesul de destrămare a obştilor fie libere, fie aservite, iar cea de a II-a etapă va dăinui, în cazul obştilor libere, pînă în secolul al XX-lea[8].

Perioadei arhaice a satului devălmaş îi corespund două tipuri de proprietate asupra pămîntului : a) o stăpînire colectivă asupra a tot ceea ce era creat de natură (pădure, cîmp, ape, păşune etc.); b) o stăpînire individuală, care avea la bază principiul muncii şi care se exercita asupra a tot ceea ce fusese obţinut de către om, prin munca sa : „aşa erau curăturile, ţarina creată prin munca desţelenirii, prisăcile de albine cu stupi, viile plantate şi culturile de pomi roditori, grădinile de zarzavat, heleşteul săpat de mîna omului, spre deosebire de balta naturală. Şi, bineînţeles, în primul rînd, casa construită de fiecare familie"[9].

Iniţial, stăpînirea colectivă predomina ca importanţă în cadrul hotarului satului şi se concretiza în delniţe, repartizate pe familii. Delniţele nu erau ereditare, ci constituiau locuri de folosinţă individuală, acordate de către sfatul obştii, pe mai mulţi ani, de obicei prin tragere la sorţi. Ele nu reprezentau nici o stăpînire în comun a obştii, de vreme ce se foloseau de către o singură familie, nici o stăpînire individuală sub formă de proprietate, deoarece nu erau fixate pe teren, ci „... o formă de stăpînire specifică stăpînirii în obşte, intermediară între stăpînirea individuală şi folosinţa în comun"[10].

Cu timpul, mai ales datorită creşterii populaţiei, dar şi îmbunătăţirii uneltelor de muncă, a tehnicilor de lucru, au sporit acţiunile de transformare a condiţiilor naturale de către om, s-au diversificat ocupaţiile. În dauna proprietăţii colective, pe baza principiului muncii, s-au extins preluările în stăpînire individuală a unor porţiuni de păduri, de cîmp, de păşuni, de ape etc. Deci, pe măsură ce înaintăm spre secolul al XVII-lea, stăpînirea individuală se extinde treptat în detrimentul celei colective. Spre deosebire de delniţe, loturile de pămînt precum şi toate celelalte elemente de stăpînire individuală erau ereditare şi, de obicei, se delimitau în interiorul hotarului obştii prin îngrădătură[11].

În general, în satele devălmaşe arhaice, lărgirea dreptului de stăpînire individuală era mult facilitată prin faptul că orice sătean : „avea posibilitatea să defrişeze, să cuprindă din izlaz şi să iezească terenul de care avea nevoie, precum şi să folosească toate suprafeţele rămase în devălmăşie sătească"[12]. Această situaţie era posibilă întrucît, pe vremuri, pădurile nu erau obiect de proprietate şi prin urmare : „orice om, din orice loc al ţării, putea veni la orice pădure ca s-o folosească, păscînd-o, runcuiuind-o, făcînd în ea „arşiţe", „jarişti" sau luînd lemne pentru foc, de construcţie sau pentru unelte. Abia după 1864 pădurile de pe moşiile boiereşti au ajuns a fi proprietate particulară şi tocmai în 1912 codul

[7] Henri H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, vol. II, Bucureşti. Ed. Academiei R.S.R., 1959, p. 105–321.
[8] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 14.
[9] *Ibidem*, p. 120.
[10] *Ibidem*, p. 111.
[11] *Ibidem*, p. 120.
[12] Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, p. 115.

https://biblioteca-digitala.ro

silvic a organizat și proprietatea pădurilor din satele răzășești și moșnenești" [13]. Așa se și explică de ce, de pildă, pentru unele sate de pe cursul superior al Oltețului, pădurile au fost folosite în comun de către obștea sătească pînă la al II-lea război mondial. Astfel, între anii 1930 — 1940, moșnenii din Dobricea (Sinești) se judecau și cereau delimitarea pădurii care se utilizase, pînă atunci, în *devălmășie* [14].

În perioada satului arhaic devălmaș, libertatea de ocupare a pămîntului din moșia satului de către locuitori, în raport cu puterea de muncă, era o realitate, constatată de etnologii preocupați de studiul acestei probleme : „În obștea devălmașe puterea de stăpînire a unui devălmaș asupra părții de moșie ce i se cuvenea era determinată de puterea lui de alegere :

Cît alegea
Atît culegea... ! " [15]

Amintirea acelor vremuri s-a conservat neașteptat de vie și mai dăinuie și astăzi în tradiția orală a satelor de moșneni de pe cursul superior al Oltețului : „Cine curăța, acolo lua. Făcea curătură. Cînd s-a împărțit pămîntul, delnițele vechi nu s-au mai luat. Curăturile le făcea fiecare unde vrea. Dici în culmea Zgubii era pădure. Oamenii dacă se prăsa tăia pădure. Pădurea se tăia codrește, adică pe bucăți. În primul an, cînd pe codrul de pămînt se punea porumb, pomi, el se numea curătură. După ce ieșea butușinile devenea delniță. Care erau moșneni, fiecare-și avea delnița lui veche. În curătură putea pune și casă, era bun stăpîn pe ea" [16]. Asemenea afirmații ni se par concludente pentru a deduce că, alături de alți factori naturali, prezența masivă a pădurilor — corelată cu normele juridice de stăpînire și de folosire a ei și cu nevoile strategice impuse de epocă — a influențat caracterele așezărilor și economia acestora și a lăsat o amprentă statornică asupra evoluției și structurii lor. Direcțiile de răspîndire a așezărilor, forma și structura lor au depins, în mare măsură, și de felul cum s-au făcut defrișările, de evoluția lor. Atîta timp cît au existat păduri masive — și ele au existat, mai ales în zona muntoasă și deluroasă, pînă în preajma secolului nostru — indiferent că pătrunderea în ele s-a făcut dinspre drumuri, de la margine, prin culoare de vale, sau din interior, prin poieni, așezările și-au întins progresiv vatra, înaintînd pe versanții dealurilor, odată cu defrișarea.

Unele obiceiuri cu rădăcini străvechi, din vremea primelor așezări în codru, prin defrișare cu toporul, atestă modul de luare în posesiune individuală a unui petec de pămînt din hotarul comun. Astfel, într-un act moldovenesc din 1647 se arată că un locuitor din Costești „și-a cumpărat o casă, cît a ținut și cît poți azvîrli cu securea în toate părțile" [17]. Asemenea obiceiuri de ocupare liberă a terenurilor de defrișat se practicau în vechime și în legătură cu așezarea hotarelor obștii. Documentele istorice consemnează delimitarea inițială a hotarelor obștii sătești în raport cu distanța de zvîrlire a unei săgeți de arc în cele patru puncte cardinale. Așa se pare că s-au fixat hotarele unor moșii (cu sens de tere-

[13] Henri H. Stahl, Paul Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, București, Ed. Științifică, 1968, p. 20.
[14] Inf. de teren, Sinești — jud. Vîlcea, 1971.
[15] Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1970, p. 75.
[16] Inf. de teren, Dealul Bisericii — comuna Sinești-Vîlcea, 1971.
[17] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro

nuri sătești) înainte de întemeierea statelor feudale românești: „există sate, cele mai multe, ale căror hotare sînt stabilite pe altă bază decît hotărnicia domnească, delimitată de dregătorii anterioare întemeierii domniei. . . Pe de altă parte, formula arată că hotarul este legat de așezarea obștii, din momentul din care trăiesc acei oameni, acea obște sătească, pe un anumit pămînt" [18].

Este de acceptat ideea că, inițial, nu numai vatra, dar și întinderea moșiei satelor au fost reduse, în funcție de numărul restrîns de case și de populație. De fapt, și din cercetările arheologice, de pînă acum, rezultă că „... satul medieval se conturează ca o aglomerație de locuințe formată la început din 10—15 gospodării" [19]. Cu timpul, numărul caselor obștii sătești a sporit și hotarul moșiei satului s-a întins progresiv, pînă s-a întîlnit cu hotarul altei obști. Studiile arheologice oferă argumente care pun bine în lumină o asemenea evoluție. Într-o recentă lucrare despre satul Coconi se constată existența, cu aproximație între anii 1380—1432, a trei faze succesive de locuire. Se presupune că avem de-a face cu o *obște implantată*; așezarea de țărani inițială fiind poate o „slobozie". Într-o fază primară, cele aproximativ 15 locuințe, atestate arheologic, erau grupate „în trei cuiburi distincte, sugerîndu-se eventual că un cuib aduna pe posesorii bordeielor legați între ei prin relații de rudenie...". În fazele următoare, a crescut numărul locuințelor, la 21 și respectiv 35, și s-a accentuat gradul de risipire al acestora pe suprafețe mult mai mari de teren [20].

Pe măsură ce zonele păduroase se defrișau și se încorporau stăpînirilor sătești se schimbau și traseele primitive ale hotarelor satelor. În momentul întîlnirii teritoriilor obștești se simte nevoia găsirii unor semne mai statornice pentru delimitare. Din aceste motive, s-a recurs la „matca" rîurilor, la „culmi" de dealuri, la „măguri", la „fîntîni izolate", la biserici etc.

Materialele de teren, documentele istorice și cartografice ne îngăduie concluzia că vechile hotare sătești de pe cursul superior al Oltețului au avut, în marea majoritate a cazurilor, două laturi transversale văilor și „culmilor", iar celelalte două pe „culmile" dealurilor. De cele mai multe ori laturile hotarelor vechi din lungul „culmilor" corespundeau și cu drumuri tradiționale. Un astfel de drum se prelungea pe zeci de kilometri pe *coama* dealului Muierii. Despre hotarele satelor situate pe cursul mijlociu și inferior al rîului se poate spune că aveau, în general, două laturi transversale văilor, iar celelalte două, una pe culmea dealului și alta pe rîu. Explicația acestei situații, în parte diferită de cea amintită mai sus, poate fi găsită în lărgirea luncii Oltețului, ceea ce a permis întemeierea așezărilor de o parte și de alta a rîului.

Aceleași bogate și variate surse documentare lasă să se înțeleagă că hotarele celor mai multe sate românești, în general, și printre acestea și ale celor de pe valea Oltețului, nu sînt rezultatul unei operații agrimensurale organizate, ci al cuprinderilor treptate din păduri sau izla-

[18] *Ibidem*, p. 98.

[19] Panait I. Panait, *Așezare și locuință în bazinul mijlociu al Argeșului (sec. XIV—XVI)*, în „Revista muzeelor", 1971, nr. 3, p. 242.

[20] Nicolae Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn — Studiu arheologic și istoric*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1972, p. 70—72.

https://biblioteca-digitala.ro

zuri, făcute de jur-împrejurul unei vetre prin defrișări succesive. De aci forma neregulată a satelor, adîncită în zona de munte și deal și de condițiile naturale. Spre o asemenea afirmație conduce și constatarea că vetrele ocupă în cea mai mare parte a lor o poziție centrală în cadrul moșiei satelor.

De bună seamă că „stăpînirea locurească" [21] a asigurat, în cursul timpului, extinderea treptată a vetrei și a moșiei satelor. În strînsă legătură cu forma tradițională de organizare a familiei românești, ea a favorizat temporar și aparița mai multor vetre succesive, în cadrul aceluiași hotar al unei obști sătești. Ocupîndu-se îndeosebi cu creșterea vitelor, avînd dreptul să desțelenească sau să defrișeze oriunde pe hotarul satului, tinerii căsătoriți părăseau, de obicei, vechea vatră a satului și își înfiripeau gospodăria într-o altă vatră, dar pe hotarul aceleiași comunități. Așa s-a consumat „... fenomenul roirii satelor, cînd această roire se face pe același hotar și nu mai departe. Este vorba aici nu de sate care s-au asociat în vremuri străvechi formînd o matcă nouă, ci de diferențierea internă a satelor obștii, datorită, pe de o parte, măririi populației lor, pe de alta, creșterii muncilor agricole, structurii și prelucrării mai accentuate a pămîntului stăpînit de obști. S-au despărțit din satul propriu-zis alte sate, care s-au așezat pe același hotar" [22].

Cu alte cuvinte, în faza satului devălmaș de tip arhaic, pe măsura sporirii populației, vatra satului matcă roia lent în interiorul trupului de moșie.

Aceeași libertate de a defrișa oriunde și oricînd poate explica în mare măsură și întemeierea vetrei satelor pe vecinătăți de rudenie.Toate satele de moșneni de pe valea Oltețului au fost încropite pe vecinătăți de rudenie, adică pe grupuri de gospodării întemeiate în aceeași parte a satului de către capii de familie descinși din același strămoș al neamului de sînge. În general, aceste grupuri de case, inițial reduse numericește și izolate prin spații libere, au evoluat — prin lăstărire din generație în generație — la rangul de cătun : „Cînd se înființa un cătun de 3-4 case, se înființa pe neam. Fiecare moșnean făcea case copiilor în jurul

[21] Expresia „stăpînire locurească" este frecvent folosită de sociologul istoric Henri H. Stahl, care o explică astfel : „Ori de cîte ori există un regim de devălmășie absolută îngăduind exploatarea, fără regulă și fără limită, a bunurilor naturii, pădure și izlaz, el este însoțit și de un alt regim juridic, care ar putea să pară în contrazicere cu principiul inițial al devălmășiei absolute, dar care, în realitate, nu este decît un corolar al lui. E vorba de un regim al ținerilor private, căruia îi dăm numele de „stăpînire locurească", termen mai vechi, atestat documentar" (vezi Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. II, București, Ed. Academiei R.S.R., 1959, p. 178 și urm.). Cu alte cuvinte, „stăpînirea locurească" desemnează acele părți din averea devălmașă, care, pe baza principiului muncii (prin defrișare de păduri, prin desțelenire sau închideri din izlaz, prin lucrări de amenajare a apelor etc.) și pe măsură ce posibilitatea de exploatare a lor devine permanentă, trec în stăpînirea celor ce le-au creat.

În cercetările noastre de teren, întreprinse pe Valea Șasei (județul Vîlcea) și pe cursul mijlociu și superior al Oltețului, am întîlnit formula : *stăpînire pe codri de pămînt*. După informațiile orale, odinioară pădurea se defrișa *codrește* adică pe porțiuni care sporeau succesiv an de an. Porțiunile erau stăpînite de către cei ce le defrișau și se numeau *codri de pămînt* [vezi G. Iordache, *Tipuri de așezare, locuință și gospodărie pe valea Șasei (județul Vîlcea)*, în *Historica*, III, 1974, p, 203—251]. Formula atestată de noi este autentic populară și oferă sugestii importante în legătură cu modul în care se făcea defrișarea odinioară. Întrucît aria de răspîndire a ei nu a fost încă stabilită, în articol vom recurge la denumirea de „stăpînire locurească", încetățenită deja.

[22] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 102.

https://biblioteca-digitala.ro

casei bătrîne, cît era pămînt. Apăi, după ce s-a înmulțit lumea, unii s-au înstrăinat" [23]. Constatări de acest fel se pot face în legătură cu toate satele de moșneni de pe valea Oltețului. Fiecare „neam de oameni", fiecare cătun, fiecare uliță a satului, chiar și multe dintre toponimele referitoare la părți ale trupului de moșie conservă vii încă numele unor vechi fondatori. Această trăinicie a amintirii arată legătura indestructibilă a țăranilor moșneni cu locurile natale și cu strămoșii, își găsește justificarea în lentele transformări ale satului românesc privit în complexitatea sa, de-a lungul veacurilor, și justifică, în același timp, rezistența și dăinuirea peste secole a specificului românesc al satului și al vieții rurale, în general, în pofida multor greutăți.

Țăranii supuși, mai puțin statornici în aceeași vatră sătească, nu au menținut, în general, numele primilor fondatori de *cătune* sau *mahalale*. Nu se poate spune că satele aservite n-ar fi cultivat deloc memoria numelui strămoșilor neamului de sînge, dar împrejurări nefaste — care au dus la „pustiiri", „spargeri de sate", la migrații interne de populații, diferite ca intensitate de la o epocă la alta, dar permanente — au făcut ca ea să nu fie atît de vie ca în satele libere.

Întemeierea de sate prin defrișare poate fi dovedită și de toponimie. O mulțime de sate mai păstrează și astăzi numele acțiunii de a transforma în terenuri cultivabile, în pășuni etc., o mare parte din pămînturile și codrii așa de numeroși odinioară. Printre acestea amintim, în general, cîteva (Arși, Cîrcea, Pîrlita, Poiana, Poieni, Pojerita, Proja, Ruptura, Laz, Lazuri, Livezi, Pleș, Pleșoiul etc.) [24] care, indiferent de expresia numelui, înseamnă toate „curătură", „loc defrișat" și care sînt atestate în documente începînd încă din secolul al XIV-lea [25].

Unele sate de pe valea Oltețului ca: Alunu și Osica (bulg. osika = = populus nigra, adică varietate neagră de plop din care rudarii fac diverse obiecte de uz casnic) poartă numele unor „copaci" frecvent întîlniți în zona respectivă. Nu numai denumirile de sate, dar și alte toponime dovedesc rolul defrișării în încropirea vetrelor sătești și în extinderea hotarelor lor. Astfel, în cele mai multe sate de pe valea Oltețului este des auzit toponimul „Colnic", care își mai păstrează încă semnificația originară de cărare făcută în pădure prin defrișare, cu toate că denumește și o cărare în „cîmpul de coceni", rămași după culegerea porumbului. Și mai frecvent este toponimul „Poiană", folosit cu sensul de „luminiș" obținut în pădure prin defrișare. În multe sate se conservă și numele celui care a deschis poiana. Așa de pildă, în Căluiu, se întîlnesc toponimele: Poiana lui Verigă, Poiana Buzărnii, Poiana lui Sterică, Poiana Mării etc.

Indiscutabil că, pentru o lungă perioadă de timp, „stăpînirea locurească" a facilitat întemeierea de noi sate prin colonizare pe pămînt desțelenit, în special prin arderea și curățirea pădurii. Ea nu a constituit doar mijlocul de sporire a suprafețelor de muncă, ci a oferit și terenurile necesare întemeierii de noi gospodării. În asemenea condiții, devine firească

[23] Inf. de teren, Grădiște — Vîlcea, 1971.

[24] Pentru explicarea etimologiilor vezi: Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1963, p. 22—26.

[25] *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacurile XIII—XVI. Indicele numelor de locuri*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1956.

https://biblioteca-digitala.ro

afirmaţia noastră că libertatea defrişării, ba mai mult, lipsa de restricţii precise în ceea ce priveşte forma şi mărimea lotizărilor au avut urmări asupra formei şi structurii tipurilor de aşezări. Se poate susţine, prin urmare, că formei arhaice a liberei ocupări a terenurilor, fără îngrădiri economice, politice sau administrative, ci doar în funcţie de principiul muncii, îi corespunde pe planul tipologiei aşezărilor rurale : satul *risipit*. Prin structura sa rarefiată, prin lipsa de coeziune între gospodăriile alcătuitoare, prin forma neregulată — indiciu al apariţiei naturale a satului —, prin arhaismul grupării proprietăţii în jurul casei, fără să se ajungă la o delimitare clară a vetrei satului de hotar, satul risipit este reprezentativ pentru perioada în care „stăpînirea locurească" a fost larg răspîndită.

În zonele de munte şi deal, terenurile puternic fragmentate au accentuat împrăştierea „stăpînirilor locureşti" şi implicit risipirea gospodăriilor familiale ţărăneşti, statornicind pentru o perioadă îndelungată tipul de aşezare risipit. Cu toate acestea, fenomenul de risipire a satelor româneşti, mult mai extins odinioară, nu poate fi explicat numai prin relief şi ocupaţii, ci şi — mai cu seamă — prin sistemul de stăpînire a pămîntului în obştile libere şi chiar aservite.

Dealtfel, încă din anul 1926, Vintilă Mihăilescu, deşi consideră satul risipit ca fiind „... produsul mediului geografic şi al felului de trai la care acest mediu constrînge pe locuitori... ", constata însă că el trebuie să stea şi „... în legătură pe de o parte cu tradiţia, pe de alta cu treptata despădurire în ochiuri de luminiş despărţite între ele prin spaţii încă împădurite. Faptul că în Ţara Moţilor grupele de case poartă numele de „crînguri" pare să vină în sprijinul explicaţiei de mai sus" [26].

De asemenea, Romulus Vuia considera satul cu „case izolate" ca fiind simbolul ţărănimii libere şi autohtone [27].

Trebuie să subliniem însă faptul că, pînă în secolul al XVII-lea, modul de structurare şi de stăpînire a patrimoniului obştii moşneneşti s-a menţinut şi în obştile aservite, cu singura deosebire că ţăranii aserviţi trebuiau să plătească dijmă, la început pentru delniţe, iar mai apoi şi pentru „stăpînirile locureşti" : „Ţăranul dependent, cel puţin pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, avea delniţa sa, partea sa de pămînt, cum aveau şi oamenii liberi din obşti... Aceasta înseamnă că obştea aservită sub stăpînul feudal continua să fiinţeze cu organizaţia ei, cel puţin în privinţa delniţelor, la fel ca şi obştea de moşneni" [28].

Dacă acceptăm legătura stabilită între modul de funcţionare a obştilor libere şi aservite, între procedeul de structurare şi de stăpînire a pămîntului în cadrul acestora, pe de o parte, şi între evoluţia formei, mărimii şi structurii aşezărilor, pe de altă parte, înseamnă că şi în satele de clăcaşi predomina, cel puţin pînă în secolul al XVII-lea, tipul de aşezare cu case risipite.

În sprijinul acestei afirmaţii poate fi solicitat şi criteriul funcţional, cunoscut fiind faptul că şi în zonele de cîmpie, unde predominau obştile aservite, pînă aproape de mijlocul secolului al XIX-lea, ocupaţia prin-

[26] Vintilă Mihăilescu, *Trebuiesc recunoscute trei tipuri de sat : satul adunat (sau concentrat), satul răsfirat şi satul risipit*?, în „Buletinul societăţii regale române de geografie", tomul XLV (1926), Bucureşti, 1926, p. 106—110.

[27] Romulus Vuia, *Satul românesc din Transilvania şi Banat. Studiu antropogeografic şi etnografic*, 1945, p. 208.

[28] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro

cipală a constituit-o creşterea animalelor [29] şi că economia extensivă, bazată pe această ocupaţie, favorizează formarea şi răspîndirea satelor risipite. Dealtfel, despre proporţiile deţinute de creşterea animalelor, în raport cu practicarea agriculturii, păstrăm informaţii şi de la călători străini. Astfel, referitor la moldoveni, Antonio Maria Graziani, în anul 1566, constată : „... belşugul de vite e de necrezut. Oamenii înjugă cîte doisprezece boi la plug şi se îndeletnicesc mai degrabă cu creşterea lor decît cu lucrarea pămîntului din cauza păşunilor <lor> deosebit de bune. Este socotit un păcat să se taie viţeii. Din Moldova deci se scoate acea mulţime de boi din a căror carne se hrănesc nu numai popoarele vecine ale Ungariei şi Rusiei, ci şi ale Poloniei, Germaniei, ba pînă şi ale Italiei, şi mai ales cei din oraşul Veneţia" [30]. Afirmaţii similare au făcut călătorii străini şi în legătură cu Ţara Românească [31]. Tot ei confirmă şi răspîndirea gospodăriilor satelor. Astfel, pentru prima jumătate a secolului al XVI-lea, subliniază că în Moldova şi Ţara Românească : „... Satele arată ca nişte colibe de păstori împrăştiate peste tot locul, tîrgurile nu sînt întărite cu nici un fel de îngrădituri, iar casele ţărăneşti sînt puţin ridicate de la pămînt şi făcute din lemn, lipite cu lut şi acoperite cu paie sau stuf" [32].

Fără îndoială că un rol important pentru menţinerea îndelungată a împrăştierii gospodăriilor ţărăneşti l-a avut şi factorul demografic. Condiţiile istorice concrete ale epocii (războaie neîntrerupte, dese răsturnări de domnie — care întreţineau o stare de insecuritate pentru populaţie — foamete periodică, epidemii bîntuitoare şi atotputernice) au impus menţinerea unei mortalităţi ridicate şi a unei medii de viaţă scăzute de-a lungul secolelor al XV-lea, al XVI-lea şi chiar al XVII-lea, împiedicînd sporul firesc al populaţiei [33]. În asemenea ambianţă generală, satele erau reduse ca număr de populaţie (de obicei, se socoteşte că un sat avea în medie circa 20 de gospodării) [34] şi e de presupus că factorul demografic va fi accentuat împrăştierea sau risipirea gospodăriilor, cauzată şi aşa de condiţiile economico-politice şi naturale.

Cea de a doua etapă de evoluţie a obştii libere moşneneşti, aceea a satului devălmaş evoluat de tip umblător pe bătrîni, începe odată cu accentuarea procesului de destrămare a adevăratei devălmăşii : „deşi nu se poate vorbi de o destrămare totală a obştilor la mijlocul secolului al XVII-lea — deoarece într-o formă slăbită ele au continuat să existe, cele aservite pînă la Regulamentul organic, cele libere pînă în secolul al XX-lea, totuşi o fază importantă, faza de luptă împotriva feudalismului şi de organizare a muncii în obşti se încheie cu mijlocul veacului al XVII-lea" [35].

Cauzele dezagregării obştii libere sînt multiple, însă esenţială ni se pare cea produsă şi întreţinută din interior prin crearea diferenţierii de avere în sînul membrilor obştii. Această diferenţiere a fost facilitată şi de

[29] Ilie Corfus, *Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1969, p. 59.
[30] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1970, p. 381.
[31] *Op. cit.*, vol. I, p. 176 şi vol. III, p. 533.
[32] *Op. cit.*, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 404.
[33] *Populaţie şi societate. Studii de demografie istorică*, vol. I Cluj, Ed. Dacia, 1972, p. 60.
[34] *Ibidem*, p. 85.
[35] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro

stăpînirea locurească, lucru consemnat și într-un act muntean din 1793 : „Stăpînirea fiindu-le fost de-a valma, adecă locurește, nici cum nu poate fi cunoscut că cîți stînjeni stăpînea unul, atîta și altul. Căci stăpînirea cînd este de-a valma, locurește, urmează așa : fiecare moșnean cît poate de cuprinde și-l curăță, acel loc îl ține singur, pă seama lui. Și un moșnean curăță și cuprinde loc mai mult, iar altul mai puțin. Iată dar că nu este stăpînire deopotrivă pă stînjeni, cît unul și altul" [36].

Stăpînirea inegalitară a hotarului obștii — intensificată și consolidată odată cu înmulțirea populației, cu reducerea treptată și chiar cu dispariția teritoriilor devălmașe în favoarea celor individuale, cu sporirea diferențierii de avere în sînul țărănimii devălmașe (cauzată și de înmulțirea naturală diferențiată), cu necesitatea creșterii suprafețelor agricole — a impus trecerea la distribuirea egalitară și definitivă a pămîntului pe cete de rudenie. Rezultă că, după stăpînirea în devălmășie pe delnițe, a urmat împărțirea pe moși sau bătrîni. Moșii sau bătrînii nu sînt întemeietorii satelor, ci cei dintîi care au împărțit tot satul cu cetele lor. Împărțirea pe bătrîni a satului devălmaș constituie un început de desfacere a stăpînirii în comun, adică de trecere spre stăpînirea individuală a pămîntului satului de către familii, dar nu reprezintă o desfacere totală a devălmășiei: „...întîi pentru că moșii (bătrînii) nu erau întotdeauna delimitați, și apoi pentru că în interiorul moșului existau stăpîniri nealese, nedelimitate..." [37].

Delimitarea internă pe hotarul satului a stăpînirilor individuale s-a făcut treptat, pe mai multe faze : împărțirea pe bătrîni, împărțirea pe funii și abia, mai apoi, pe locuri.

O dovadă a lentului proces de destrămare a obștilor devălmașe, mai ales a trecerii tardive, în unele sate, la împărțirea pămîntului pe loturi, o constituie faptul că pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea și chiar în secolul al XVIII-lea se mai găseau sate care, deși cunoscuseră distribuirea teoretică a pămîntului pe moși și pe funii, nu fuseseră delimitate practic pe teren. Astfel s-ar putea explica prezența în documente a formulei de vînzare a părții de moșie „...cîtă să va alege dintr-alalți frați" sau „...cît să va alege du peste tot hotarul : din cîmp, din apă, din pădure, din siliștea satului, cu vad de moară, cu vie, cu pomet, *cîtă să va alege partea noastră de către frații noștri, precum ne împărțim* pre moși"... (subl. ns.) [38]. În zonele muntoase, elemente ale devălmășiei s-au conservat pînă de curînd. O dovedește socotirea drepturilor din munți în „moși", dar și în „întregi" sau în „lei". Avem de-a face cu repartizarea suprafeței muntoase pe „cote-părți". „Cotele părți" din munte erau egale între ele ca mărime și calitate, dar erau distribuite inegal ca număr, în funcție de dreptul moștenit de fiecare familie : «E interesant că loturile moșnenilor în munți sînt împărțite și denumite aproape în fiecare sat, în alt chip ; e un obicei moștenit din bătrîni. Astfel moșnenii cernăzeni [din Cernădie, n. n.] stăpînesc vreo 10 munți ; moșia lor se întinde pînă spre Mîniloasa pe Lotru. Ei își socotesc drepturile în munți pe „întregi". Cei din Recea

[36] Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, p. 263.
[37] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 151.
[38] T. G. Bulat, *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei, secolul XVI—XVII și XVIII*, Rîmnicul Vîlcea, Tipografia „Viitorul Vîlcei", 1925, p. 19, 56, 75.

https://biblioteca-digitala.ro

îşi împart munţii în „lei" (în înţeles de drepturi, iar nu de monedă). La Vaideeni munţii se împart în „moşi". Primăvara, obştea fiecărui sat scoate la licitaţie munţii pentru păşunatul oilor. De exemplu: cutare munte face 600 *întregi*, ori *moşi*, ori *lei*. Suma care o încasează obştea din arendă se împarte la 600. Fiecărui ţăran îi revine de atîtea ori a 600-a parte, cîte drepturi are. Celui care are 7 lei sau 7 întregi îi revine de 7 ori partea; celui cu 2 lei sau 2 moşi, numai de două ori etc. »[39]

Cu toate aceste atestări tîrzii ale devălmăşiei, în Ţara Românească, sistemul împărţirii pe bătrîni, pe funii şi chiar pe locuri este atestat sporadic în documentele istorice încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea[40]. Începînd cu această perioadă, fiecare *ceată de neam*, considerată descendentă dintr-un moş, a primit cîte o curea de pămînt egală cu a celorlalte cete de neam. Cîţi moşi erau stabiliţi în fiecare sat, atîtea cete de neam existau şi deci tot atîtea grupuri de curele de pămînt. Curelele de pămînt egale pentru fiecare ceată de neam erau inegale în cadrul lor, în raport cu numărul de familii care compuneau ceata de neam respectivă. Pentru a fi împărţite în cadrul cetei de neam pe spiţe de neam şi în cadrul spiţei de neam pe familii[41], curelele au fost „crăpate" de-a lungul lor. Crăparea avea drept scop ca fiecare părtaş să primească o parte egală nu numai cantitativ, ci şi calitativ. De fapt, din acelaşi motive, curelele de pămînt se întindeau dintr-un hotar în altul al satelor, străbătînd uneori mai mulţi kilometri şi cuprinzînd terenuri cu forme şi structuri diferite şi aflate în stadii variate de intervenţie a muncii omului. În documente, ori de cîte ori se vinde o funie sau o curea de pămînt, se specifică că ele se întind: „...peste tot hotarul, din siliştea satului, cu livezile, cu izlazurile, cu munţii, cu dealul, cu viile şi cu vadurile de moară, din hotar pînă-n hotar..." [42]. Întinderea curelei de pămînt de la un hotar la altul al satului s-a menţinut în satele de moşneni de pe valea Oltetului pînă spre zilele noastre: „Noi aveam curele de pămînt de la Dealul Muierii pînă la Piersăceanca. Uneori munceam pămîntu şi la capătu curelei. Ducea mama mîncare-n cap cu baniţa; mergea pe curea cu baniţa-n cap. Din loc în loc, tata retezase cîte-un lemn la înălţimea mamii şi ea punea baniţa-n el de odihnea" [43]. Cînd cureaua de pămînt, prin „crăpături" succesive, s-a îngustat mult, s-a substituit procedeul prin crăpare cu cel al „înfundării", adică cu cel al curmării curelei în două sau mai multe părţi.

Cu siguranţă că substituirea proprietăţii „locureşti" cu cea pe curele de pămînt a limitat libertatea de întemeiere de noi gospodării oriunde şi oricum şi a impus o oarecare ordonare a vetrei satului, o delimitare mai clară a acesteia de moşia satului. De asemenea, s-a simţit necesitatea trasării de către obşte a unor drumuri, care trebuiau să ofere posibilitatea tuturor locuitorilor satului să se deplaseze pe moşiile lor. De obicei, în zona de dealuri, aceste drumuri au fost trasate pe *culmi*, pe pantele

[39] Mara N. Popp, *Ciobănia la ungurenii din dreapta Oltului* în „Buletinul societăţii regale române de geografie", tom LI, 1932, Bucureşti, 1933, p. 153.
[40] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 166.
[41] Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 50.
[42] T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 61.
[43] Inf. de teren, Sineşti-Vîlcea, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro

mai accesibile ale dealurilor sau la *poalele* versanților, în raport și cu orografia terenului.

Cu alte cuvinte, trecerea de la „stăpînirea locurească" a pămîntului la proprietatea pe curele de pămînt a avut urmări asupra evoluției tipului de așezări, influențînd morfologia și structura acestora, stimulînd, în special, consolidarea satului răsfirat, „... cea mai răspîndită și specific românească formă de așezare" [44].

Tipul de sat *răsfirat* este legat într-o măsură de relief, de o anumită desime a populației, dar mai ales de felul de trai al locuitorilor, de ocupațiile mixte ale acestora. Fără îndoială că el stă în legătură și cu modul de organizare al obștii, cu structurarea teritoriului, cu felul de stăpînire a pămîntului. Se pare că satul răsfirat a descins din cel risipit față de care are asemănări, dar și deosebiri. El a putut lua naștere din nucleele de case izolate, care, treptat, au fost unite între ele prin drumuri sătești. Mai restrîns ca suprafață a vetrei, mai ordonat ca poziție, satul răsfirat a continuat să mențină gospodăriile despărțite prin spații cultivate în apropierea casei.

Procesul de trecere de la tipul de sat risipit la cel cu case răsfirate a fost lent, îndelungat. E de presupus că el s-a consumat nu numai în zona de dealuri, ci și în cîmpie, unde, din punct de vedere social, predominau clăcașii. Pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, obștile de moșneni și clăcași se diferențiau între ele prin faptul că unele erau libere, altele aservite unui boier, dar se asemănau mult ca mod de organizare interioară, de structurare a pămîntului și, în special, prin practicarea acelorași ocupații.

Dincolo de deosebirile de relief, existau corespondențe de ocupații, de organizare interioară a obștilor, care pledează pentru răspîndirea generală a tipului de sat răsfirat. Astfel, în faza premergătoare Regulamentului organic „...avem dovezi că satele noastre clăcășești păstrau încă cele mai caracteristice trăsături tehnice ale satului devălmaș arhaic: dominante erau suprafețele de izlaz și pădure, în care păștea libere turmele comunale ale satului; fînul se făcea în livezi curățate din pădure sau desțelenite din izlaz; agricultura se practica în suprafețe mutătoare, de asemenea desțelenite din izlaz sau lăzuite din pădure, temporar puse în cultură, apoi părăsite. Singure livezile de pomi și viile reprezentau o folosire mai îndelungată a terenului și deci o stăpînire individualizată și ereditară, deși supusă dijmei și besmenului. Casele și grădinile de legume din jurul lor — acestea nesupuse dijmei — erau împrăștiate, vatra de sat nefiind aglomerată..." [45].

Repartiția populației pe regiuni naturale a stimulat, de asemenea, menținerea așezărilor risipite și răsfirate și în zona de cîmpie. Este cunoscut faptul că pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea densitatea cea mai mare a populației se menținea încă în zona dealurilor [46]. Față de satele din zona muntoasă și mai ales deluroasă, cu o populație mai veche și mai stabilă, satele de cîmpie erau mai noi, mai expuse pericolului invaziilor

[44] Romulus Vuia, *op. cit.*, p. 131.
[45] Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. III, p. 371.
[46] Constantin C. Giurăscu, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, București, Ed. Științifică, 1957, p. 88.

https://biblioteca-digitala.ro

şi aveau un număr mai mic de gospodării. Fiind restrînsă numericeşte, populaţia cîmpiei era risipită pe suprafeţe mai întinse de pămînt.

O confirmare a faptului că pînă la Regulamentul organic erau dispersate şi satele de clăcaşi de la cîmpie ne-o oferă constatările făcute de administraţia epocii în legătură cu judeţele Olteniei. Iată, de exemplu, aprecierile în legătură cu judeţul Dolj : „împrăştierea în care se afla(u) lăcuitorii satelor ajunsese la un asemenea grad încît nici zece odăi nu erau la un loc dintr-un sat de cîte o sută de case, ci vîrîţi în văi şi dealuri, fiecare unde i-a venit după vremi" [47].

Documentele cartografice, îndeosebi *Harta austriacă din 1791*, care cuprinde planurile vetrelor săteşti şi fixează în spaţiu gospodăriile, atestă, de asemenea, răspîndirea generală a tipului de aşezare răsfirată. În ceea ce priveşte valea Oltetului, cu excepţia satelor Ciuturoaia şi Balş, aproape toate celelalte sate aveau gospodăriile răsfirate pe mari suprafeţe [48]. Pentru satele aservite de pe cursul superior al Oltetului risipirea gospodăriilor este atestată şi de relatările localnicilor : „Mai demult casele erau pe Muncel, pe Coasta Mare. Pe aici era averea mănăstirii. Casele erau aruncate mai pe pieptul dealului, pînă s-au împărţit pămînturile mănăstirii. Mama a tras casa cu boii, în jos, de pe deal. Tatăl lui tata s-a născut în Muncel, el a adus grajdu aici" [49].

Atît materialele documentare, numeroase şi variate, cît şi mărturiile de teren ne îngăduie concluzia că, pînă la Regulamentul organic — în raport cu procesul lent de modificare a condiţiilor naturale, în funcţie de evoluţia obştii libere sau aservite şi în legătură strînsă cu evoluţia proprietăţii, a formelor de economie, dar şi cu stratificarea socială — tipurile reprezentative românesti de aşezare au fost cele *risipite* şi *răsfirate* : „Acest mod de a trăi dispersaţi unul de altul şi de vatra satului era propriu atît clăcaşilor cît şi moşnenilor, primii locuind pe pămînt străin, ultimii pe propriul lor pămînt" [50].

Este adevărat că, cu scopul creării rezervei feudale, adeseori boierii au căutat să regrupeze gospodăriile clăcăşeşti împrăştiate. Documentele istorice arată însă că, pînă la Regulamentul organic, asemenea acţiuni n-au avut, în general, sorţi de izbîndă [51].

La fel de real este faptul că ori de cîte ori s-au făcut încercări de ordonare a formei satului, acestea vizau în primul rînd pe clăcaşi, asupra cărora mijloacele de constrîngere puteau fi mai eficace. Chiar şi austriecii, care au făcut un experiment de sistematizare în perioada 1718 — 1739, au avut în vedere mai ales satele aservite. Astfel, dintre aşezările de pe cursul superior al Oltetului doar locuitorii din Polovragi reclamă administraţiei Olteniei în 1731 că au venit „nemţii" care îi obligă a-şi lăsa locuinţele lor spre a se muta la mănăstire [52].

---

[47] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 276.

[48] Vezi planurile vetrelor săteşti şi modul de dispunere a gospodăriilor în Specht (Obrist), *Militärische Carte der kleinen oder oesterreichischen und grossen Walachei... 1790—1791*, Biblioteca Academiei R. S. România, H. 1003—DXXVII.6.

[49] Inf. de teren, Polovragi-Gorj, 1972.

[50] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 276.

[51] V. Mihordea, S. Papacostea, Fl. Constantiniu, *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I*, Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1961, p. 290.

[52] *Ibidem*, p. 333.

https://biblioteca-digitala.ro

Perioada scurtă de stăpînire austriacă asupra Olteniei nu a fost suficientă pentru transpunerea în practică a ideilor de sistematizare. De asemenea, e posibil ca acțiunile boierești de ordonare a vetrei satelor aservite, dictate de interese economice personale, să fi obținut unele succese izolate și pînă la 1831, dar ele nu se pot generaliza la întreaga masă de sate.

Dacă între satele libere și cele aservite n-au existat, pînă la Regulamentul organic, deosebiri esențiale de formă și structură, sînt sigure, în schimb, notabile diferențe în ceea ce privește gradul de statornicie a așezărilor. Astfel, documentele istorice și cele cartografice referitoare la valea Oltețului dovedesc că satele din depresiunea subcarpatică, din dealurile subcarpatice sau cele din partea de nord a Piemontului Getic, adică cele din zonele cu o populație majoritară de moșneni, sînt mai statornice în timp decît cele de clăcași. Spre deosebire de moșneni — care uneori au schimbat, din felurite motive, numele satului lor, dar aproape fără excepție nu și-au părăsit pentru totdeauna vatra satului și moșia strămoșească — clăcașii — în condițiile interne, fiscale și agrare, din ce în ce mai apăsătoare, sau în urma deselor incursiuni străine — părăseau adeseori, în grup sau în masă, vatra satului și fugeau fie în țară, fie peste hotare. Nefiind legați statornic de moșia pe care lucrau, obișnuit ei nu se mai reîntorceau la vetrele părăsite. Satele „pustiite" sau „sparte" erau repopulate, prin strădania stăpînilor cu noi „colonișți", dar, de multe ori, reînființarea așezărilor se făcea sub nume schimbat și uneori în vetre diferite ca poziție.

După Regulamentul organic, odată cu dezagregarea obștilor aservite, se vor produce diferențieri substanțiale de formă și structură între tipurile de așezări de clăcași și de moșneni. Ele vor fi pricinuite și de politica statului care va antrena schimbări de ocupații, precum și de punere pe alte planuri, decît cele de odinioară, a raporturilor dintre clăcași și boieri. De acum încolo, statul va susține mai activ acțiunea de dezvoltare a agriculturii. În consecință, va pune în circulație legi care vor îngrădi expansiunea ocupației pastorale și vor antrena forțat interesul țăranilor, mai ales al celor aserviți, pentru agricultură. Astfel, dacă pînă la Regulamentul organic creșterea vitelor era favorizată de libertatea clăcașilor de a folosi în voie izlazurile moșiilor pentru orice număr de animale, fără plată, acum se va limita dreptul la maximum patru vite și la o vacă de hrană, iar pentru prisosul de vite țăranul va fi obligat să plătească ierbărit [53]. Constrîngerile de diferite feluri vor conduce la diminuarea producției animale, care avusese o netă preponderență asupra celei vegetale. În schimb, zonele de cîmpie își vor crește simțitor producția cerealieră.

După cum se poate vedea, schimbarea raportului de preponderență între ocupații, în favoarea agriculturii, s-a consumat mai ales în zona de cîmpie, unde, din punct de vedere social, existau, în special, clăcași. Moșnenii, așezați îndeosebi în zone de munte și deal, deci în condiții de mediu neprielnice extinderii agriculturii, vor fi mai puțin afectați de schimbările funcționale. În principal, ei vor continua să se dedice ocupațiilor anterioare. Se pare că după Regulamentul organic, între

[53] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 59 și 78.

https://biblioteca-digitala.ro

zonele de clăcaşi şi moşneni, s-au produs esenţiale modificări de ocupaţii, care vor avea implicaţii şi asupra evoluţiei viitoare a tipurilor de aşezări moşneneşti şi clăcăşeşti.

Mai mult decît atît, Regulamentul organic a modificat, în favoarea boierilor, raporturile tradiţionale care existaseră între aceştia şi clăcaşi. Este cunoscut faptul că, după vechiul obicei, ţăranii dependenţi avuseseră libertatea de a defrişa oricît de mult pămînt voiau şi puteau pe moşia pe care locuiau sau chiar pe moşii străine. Aceste locuri, obţinute pe baza principiului muncii, constituiau terenul de casă, curte şi grădină, dar mai ales curăturile. Dreptul de a defrişa şi de a folosi pămîntul moşiei fusese restrîns treptat pe parcursul perioadei destrămării feudalismului de legile şi de stăpînii de moşii [54], dar el nu fusese suprimat şi constituise unul dintre factorii cei mai importanţi în menţinerea tipurilor de aşezări risipite şi răsfirate în obştile aservite.

Emiţînd dispoziţia ca „... terenurile cuvenite lor [clăcaşilor, n.n.] pentru casă, curte şi grădină să fie legate unul de altul şi repartizate pe o anumită parte a moşiei a cărei indicare era lăsată la discreţia proprietarului ..." [55], Regulamentul organic consfinţea pentru clăcaşi pierderea curăturilor în favoarea proprietarului şi oficializa actul de deces al obştii aservite.

Scopul imediat al acestei acţiuni corespundea interesului proprietarilor de a-şi elibera moşiile de aşezările clăcăşeşti risipite, pentru a le putea da pămînt cu măsurătoare şi pentru a forma rezerva feudală. S-a trecut astfel la acţiunea de strîngere şi de ordonare a caselor; acest proces impus de necesitatea sporirii rezervei feudale a coincis cu sfîrşitul perioadei de dezmembrare a obştii ţărăneşti dependente. Aşa-zisa ordonare a satelor, declanşată de Regulamentul organic, s-a desfăşurat anevoios şi în luptă permanentă a proprietarilor cu clăcaşii. Aceştia din urmă şi-au apărat îndîrjit interesele, modul de viaţă tradiţional [56]. Neaderenţa sătenilor era justificată de pierderea tuturor drepturilor conferite odinioară de obşte, dar poate era şi o reacţie motivată istoric pentru ţăranul român prin aceea că de veacuri fusese obligat la existenţă discretă, la ascundere faţă de invadatori. Şi acum, psihologic, el s-ar fi simţit mai bine în izolare, mai ales că nu i se ofereau aproape de fel avantaje în sprijinul uşurării vieţii.

Ordonarea nu trebuie înţeleasă ca o acţiune de dărîmare a tuturor caselor din sat pentru a fi grupate de-a lungul unei linii drepte, nici ca o înşirare a acestora într-un rînd sau două de case, în lung, una după alta, ci ca o „strîngere generală a caselor fiecărui sat la un loc", pentru a fi aşezate la un drum, după o oarecare regulă. Numai casele împrăştiate neregulat prin diferite locuri îndepărtate de vatra satului erau mutate şi adunate, cît mai strîns, pe locuri indicate de proprietari, dar şi „acestea nu într-un şir sau două de case, reclădite în lung, ci pe mai multe uliţe care convergeau spre centrul satului" [57]. Cu alte cuvinte,

---

[54] *Ibidem*, p. 124, 127, 130–131.

[55] *Ibidem*, p. 134.

[56] *Problema ţărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea. Documente*, Bucureşti, Întrepr. poligrafică „13 Decembrie 1918", 1967, p. 94, 148, 182, 183, 192–193.

[57] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 280–281.

https://biblioteca-digitala.ro

comunitățile umane rurale au fost supuse unor restructurări spontane, haotice, fără o fundamentare științifică.

Finalizarea treptată a procesului de adunare a caselor la *linie* va contribui totuși, mai ales în satele de clăcași, la trecerea de la așezările risipite și răsfirate la așezări mai ordonate ca formă și mai dense ca structură, dispuse, de cele mai multe ori, de-a lungul unor drumuri trasate pe *vale*. Deși rezultat al ordonării impuse pe cale administrativă, noua variantă de sat nu este o creație efectuată matematic, nici ca formă și nici ca structură. S-au produs unele modificări de formă, de structură, dar acestea n-au avut urmări esențiale asupra felului de trai al membrilor comunității rurale, asupra modului de folosire a terenului din vatra satului. Tocmai în aceasta constă specificul românesc al acestui gen de așezare care, la alte popoare, cunoaște o ordine mai riguroasă, de obicei geometrică, și care punctează spargerea formelor tradiționale de viață, de civilizație, fenomen impus de o mai timpurie apariție și dezvoltare a unor noi mijloace de producție. *Satul de vale*, situat de-a lungul drumului, este tipic regiunilor de șes. Mai rar se întîlnește și în zonele muntoasă și deluroasă, fiind condiționat de văile înguste și lungi, dar și de sistemul de proprietate.

În acest sens, trebuie remarcat faptul că prevederile Regulamentului organic cu privire la ordonarea satelor, la tragerea lor la linie, vizau și pe moșneni. Aceștia însă, datorită sistemului de stăpînire a pămîntului, pe curele sau funii, s-au opus. Autoritățile nu i-au putut constrînge să-și părăsească pămîntul lor ohabnic: „Mutarea moșneanului de pe pămîntul său, răzlețit pe văi și dealuri, la linie, pe pămînt străin, a fost îngăduită numai atunci cînd moșneanul primea loc ohabnic pe linie, în schimbul locului său dispersat de centrul proiectat al satului. Orice mutare violentă din partea dregătoriilor locale, ca dărîmarea caselor moșnenilor, drept formă de constrîngere pentru a se muta la linie, a fost considerată de stăpînire ilegală și supusă despăgubirii" [58]. Așa se face că moșnenii au continuat să rămînă răzlețiți cu casele pe culmi, pe pantele mai line ale versanților dealurilor, pe pieptișuri sau pe văi. Au roit în *vale*, treptat, numai acela care aveau pămînt la linie, adică la drumul trasat, și numai acolo unde luncile apelor au permis practicarea agriculturii. Edificatoare este situația județului Vîlcea unde, în anul 1844, sistematizarea „se realizase în proporție de circa 55% din totalul satelor județului. Nealiniate se aflau 91 de sate, cele mai multe locuite de moșneni, care refuzau să-și părăsească proprietățile" [59].

Unele schimbări ale aspectului general al satelor românești le-a impus și factorul demografic. În comparație cu veacurile precedente, secolul al XVIII-lea a fost ceva mai liniștit în ce privește luptele interne feudale, expedițiile de pradă și chiar războaiele; epidemiile au apărut mai rar și s-au manifestat mai puțin pustiitor, nivelul de viață a crescut cît de cît și chiar îngrijirea sanitară a făcut unele progrese. Sporul populației va fi un fapt real la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor [60]. Creșterea populației din satele libere este rezultatul unei

[58] *Ibidem*, p. 134.

[59] *Ibidem*, p. 290.

[60] *Populație și societate...*, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro

mişcări naturale a populaţiei, născută din proporţia naşterilor şi a morţilor, în timp ce explozia demografică din satele aservite, înregistrată în secolul al XVIII-lea şi accentuată mai apoi, trebuie pusă în legătură şi cu o mişcare reală a populaţiei, cu un proces de migraţie al acesteia de la munte la cîmpie, cu statornicirea în satele cu sol mai fertil a unor grupuri de români sosiţi de peste Carpaţi sau a coloniştilor bulgari veniţi în grupuri compacte. Prin urmare, gradul mai mare de securitate a populaţiei va avea efecte pozitive în special asupra intensificării populării zonelor de cîmpie. Creşterea populaţiei corelată cu schimbările economice, sociale şi cu măsurile administrative referitoare la ordonarea satelor reprezintă cauze ale schimbărilor formei, mărimii şi structurii aşezărilor rurale, cu deosebire a celor din cîmpie. Pe baza unei statistici efectuate în 1838, în „Valahia", se poate constata începutul acestor transformări: „Les modifications profondes et rapides qui ont eu lieu dans le pays durant toute cette époque se reflètent aussi dans l'ordre de grandeur des villages en 1838 par rapport à la situation de 1831. En effet, il ressort du tableau ci-contre que, pendant les sept premières années de l'époque du Règlement Organique, le groupe des petits villages a perdu de son importance, tandis que celui des grands villages s'est accru. Ainsi, les villages nains sont tombés de 6,4% en 1831 à 4,5% en 1838 et les villages de 30 à 49 familles de 25,1% à 19,9%, alors que la proportion des grands villages, de plus de 150 familles, est passée de 13,1% à 17,1%. Cette évolution persistera dans les années qui suivent".

În raport cu formele de relief, aceeaşi statistică oferă concluziile: „Dans l'ensemble, on peut affirmer que, en 1838, les variations de grandeur des villages étaient en fonction, en premier lieu, de leur degré de stabilité. Dans les zones de montagnes et de collines, à population ancienne et stable, la proportion des villages relativement importante était à cette date supérieure à celle de la région de plaine, où nous avons déjà relevé une fréquence plus grande tant des villages disparus que des petits villages. Du point de vue territorial, cette situation sera complètement renversée au cours de l'époque qui suit" [61].

Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, în zonele de cîmpie, procesul de strîngere a caselor la linie se găsea, în general, în stadiul de finalizare. El se consumase şi pe cursul inferior al Oltetului, odată cu defrişarea treptată a luncii rîului şi cu prelucrarea ei în cultură. Pe la sfîrşitul secolului trecut, aproape toate satele situate în aval de Balş erau trase la linie. Odată cu înmulţirea populaţiei ele au evoluat spre concentrarea gospodăriilor situate de-a lungul drumului, care merge paralel cu Oltetul.

Spre deosebire de cîmpie, în regiunile de munte şi deal apăruseră, în aceeaşi epocă, puţine sate de vale, iar acestea se caracterizau printr-o structură rarefiată, abia existînd cîte o casă ici-colo. Prin poziţia geografică erau sate de vale, dar ca structură casele se găseau risipite la distanţe mari, uneori de sute de metri. De altfel, o slabă populare a satelor de vale, de pe cursurile superioare şi mijlocii ale apelor din zonele muntoase şi deluroase, este atestată topografic în prima jumătate a secolului nostru. Cercetările noastre de teren conduc la concluzia

[61] I. Donat şi G. Retegan, *La Valachie en 1838, (d'après une source Statistique inédite)*, în „Revue roumaine d'histoire", tome IV, 1965, nr. 5, p. 934—935.

https://biblioteca-digitala.ro

că majoritatea satelor de pe cursul superior al Olteţului se menţin încă răsfirate pe văi torenţiale piezişe ale dealurilor, pe piscuri, pe pieptişuri, ba uneori merg chiar pe sus, pe culmea nord-sud a înălţimilor deluroase. Reţelele de uliţi sînt neordonate, casele rare, iar vetrele sînt inundate de verdeaţă. Aşa se prezintă morfologia şi poziţia unor mari părţi ale satelor :Alimpeşti, Corşorul, Peticei, Bodeşti, Igoiu, Alunu, Ciucheţi, Popeşti, Urzica, Tereuja, Obislavu (cu cătunele Ţuţurul şi Deaconeşti), Valea Grădiştei, Veaca, Dealul Mecea, Dealul Văleni etc. Pînă pe la primul război mondial ele reprezentau întinderi, goluri obţinute prin defrişare în pădure. Unele sate, ca Dobricea şi Zgubea Mică, constituie şi astăzi mici insuliţe în mijlocul pădurii. În general, toate satele situate în amonte de Zătreni, deci cele din zona dealurilor subcarpatice sau cele din zona nordică a piemontului Olteţului, se găsesc, în cea mai mare parte, răsfirate pe dealuri. Satele *de vale*, situate de-a lungul drumului, paralel cu rîul, sînt încă slab populate. Ele au început să se constituie ca aşezări odată cu darea în folosinţă agricolă a văii înguste a Olteţului.

În aval de Zătreni, casele înşirate în linie, de-a lungul drumului, sînt mai numeroase. Chiar satele răsfirate pe dealuri, de-a lungul unor văi, sau pe pieptişuri, sînt mai ordonate. Văile mai formează şi aici adevărate ramuri de gospodării ale satului, care coboară piezîş înspre rîu.

În zilele noastre, urmare a măsurilor de sistematizare a aşezărilor rurale, care nu mai permit întemeierea de noi gospodării în perimetrul satelor răsfirate, se observă o intensă populare a aşezărilor de vale prin coborîrea şi gruparea masivă a locuitorilor de pe dealuri. În felul acesta, într-un viitor apropiat, satele răsfirate, care timp de veacuri fuseseră reprezentative pentru români, se vor reduce apreciabil ca număr. Prin cooperativizarea agriculturii, prin trecerea pămîntului în patrimoniul obştesc s-a creat cîmp liber de desfăşurare a unui proces multilateral de sistematizare a satului. Treptat, sistematizarea se extinde pe temeiuri ştiinţifice în toate aşezările.

Ipoteza noastră de lucru enunţată în acest studiu lasă posibilitatea constatării că tipurile de aşezări rurale româneşti, privite în evoluţia lor istorică, sînt rezultatul acţiunii unei sinteze de factori, între care au existat raporturi de interdependenţă. Obştea românească liberă şi aservită s-a dezvoltat în concordanţă cu aceeaşi complexitate de condiţii. De aici posibilitatea stabilirii unei legături între fazele de evoluţie ale obştii şi între succesiunea tipologiei aşezărilor rurale. Se poate afirma că pentru obştile ţărăneşti libere, ale căror rămăşiţe au supravieţuit pînă în secolul nostru, tipurile reprezentative de aşezări au fost cele risipite şi răsfirate. Tipurile de aşezări specifice obştilor aservite, pînă la destrămarea definitivă a acestora, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, nu s-au diferenţiat esenţial nici ca formă, nici ca structură de cele ale obştilor libere. Abia după Regulamentul organic, aşezările de clăcaşi, mai ales cele din zona de cîmpie, din nevoi economice, au fost supuse procesului administrativ de ordonare, de adunare la linie. Fără îndoială că, în afara tipurilor de aşezări reprezentative amintite — în funcţie de condiţiile complexe concrete ale locurilor şi ale timpului —, au mai existat şi alte forme şi structuri de aşezări, dar ele nu erau general răspîndite.

https://biblioteca-digitala.ro

LA TYPOLOGIE DES HABITATS RURAUX REFLÉTÉE DANS L'ÉVOLUTION DES COMMUNAUTÉS VILLAGEOISES

RÉSUMÉ

À l'avis de l'auteur, la forme et la structure des habitats ruraux de Roumanie, dans leur évolution historique, ont été conditionnées par une complexité de facteurs : économique, naturel, historique, social-politique et ethnique, qui ont agi en interdépendance.

L'auter considère possible d'établir une relation entre les phases de l'évolution de la communauté villageoise (*obște*) et la succession de la typologie des habitats ruraux, en partant du fait, constaté par les meilleurs historiens et sociologues-historiens roumains, que la collectivité économique-agricole spécifique aux Roumains, denommée *obște* libre ou assujettie, s'est développée conformément à la même complexité de conditions.

On constate que pour les communautés (*obștile*) libres paysannes, dont les vestiges ont survécu jusqu'au siècle présent, les types les plus représentatifs des habitats ont été le village avec des maisons isolées et le village dispersé. Les types des habitats propres aux communautés assujetties, jusqu'à la disparition définitive de celles-ci dans la première moitié du XIXe siècle, ne se sont différenciés essentiellement ni en ce qui concerne la forme ni la structure, par rapport aux communautés libres.

C'est seulement après la loi du Règlement organique que les habitats des paysans assujettis, surtout ceux de la zone champêtre — à cause des nécessités économiques — ont été soumis aux procédés administratifs d'arrondissement et d'assemblage sur la même ligne d'alignement.

Aujourd'hui on généralise graduellement la systématisation, sur des fondements scientifiques, dans les villages de toutes les régions naturelles.

https://biblioteca-digitala.ro

EDITAREA FOLCLORULUI ROMÂNESC ÎN ULTIMELE DECENII*

IORDAN DATCU

O privire istorică a editării folclorului românesc este utilă fiindcă relevă saltul important făcut în ultimele trei decenii în acest domeniu.

Tipărirea culegerilor de creaţii populare s-a făcut în trecut, cu rare şi fericite excepţii, îndeosebi graţie pasiunii romantice a cîtorva generaţii de intelectuali ai satelor care, avînd de înfruntat greutăţi din cele mai diverse, au scos la lumină colecţii modeste în tiraje extrem de restrînse, fapt pentru care unele au devenit raritäţi, iar altele, cîteva zeci, nu pot fi găsite în nici o bibliotecă din ţară. Aspectul modest (aproximaţia transcrierii, raza îngustă de investigaţie, numărul restrîns de pagini, slaba calitate a hîrtiei şi a tiparului) este de la sine grăitor pentru avatarurile prin care au trecut inimoşii iubitori ai creaţiei populare. Cîţiva slujitori ai artei populare au lăsat chiar pagini elocvente despre condiţiile în care şi-au desfăşurat însufleţita lor muncă. A. Gorovei, spre exemplu, a arătat (*Şezătoarea. Povestea unei reviste de folclor*) numeroasele demersuri întreprinse spre a obţine subvenţii pentru revista de folclor de la Fălticeni, nevoită să-şi întrerupă apariţia ani în şir, pentru ca apoi, cînd se ivea cîte un generos (Spiru Haret, Gh. T. Kirileanu), să şi-o reia. Corespondenţa lui Ion Bianu cu folcloriştii este şi ea concludentă pentru cunoaşterea greutăţilor cu care a avut de luptat însăşi Academia Română, în special în urma primului război mondial cînd numeroase colecţii n-au mai văzut lumina tiparului. Mai „norocoşi" au fost folcloriştii care şi-au procurat tipografii. Este cazul lui Gh. N. Dumitrescu-Bistriţa care şi-a tipărit „Izvorașul", şi alte diverse publicaţii mărunte, în propria tipografie, achiziţionată cu nenumărate greutăţi.

Puţine au fost colecţiile care au apărut în condiţii adecvate. Multe manuscrise (unele de reală importanţă) n-au avut şansa de a fi tipărite şi au rămas în arhive pînă în zilele noastre. O serie dintre ele au fost tipărite la Editura pentru literatură în volumele de „texte alese din colecţii inedite".

Cărturari de seamă au înţeles nevoia imperioasă a tipăririi folclorului românesc şi au pledat pentru aceasta în cel mai înalt for cultural al ţării. Aşa se explică faptul că Societatea literară devenită Academia Română a tipărit, pînă la înfiinţarea Arhivei de folclor din Cluj, 85 de titluri. Academia Română a editat colecţia „Din viaţa poporului român", inaugurată în 1908 cu *Hora în Cartal* de Pompiliu Ptrvescu şi încheiată cu numărul XL, *Colindele religioase la români*, studiul lui Al. Rosetti. Colecţia a fost apoi înlocuită cu „Anuarul Arhivei de folclor" din Cluj care, deşi publicaţie de nivel european, n-a reuşit să suplinească largile necesităţi de tipărire a colecţiilor şi studiilor realizate în ţară.

Eliberarea ţării favorizează un veritabil reviriment în înregistrarea şi publicarea folclorului, cercetarea culturii populare luînd o amploare fără precedent. Se creează cadrul instituţional (Institutul de etnografie şi folclor, Institutul de istorie literară şi folclor, fiecare cu cîte o revistă),unităţi de cercetare propice unor temeinice investigaţii în multitudinea de forme ale culturii spirituale şi materiale a poporului, cultură care cunoaşte o serie de sensibile mutaţii.

Rev. etn. folc., tom. 19, nr. 4, p. 311–316, Bucureşti, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

Încă din primii ani de după eliberare, se observă prezența în reviste ori volume a unor cercetători de seamă. Dăm doar cîteva exemple: Ion Muşlea editează tomul VII (1945) al „Anuarului Arhivei de folclor"; Ion Diaconu publică vol. III din *Folclor din Rîmnicu-Sărat* (1948); D. Caracostea propune un *Plan de lucru pentru alcătuirea unui corpus al baladei poporane* (în „Academia Română, Buletin informativ ştiinţific şi administrativ", I, 1948, 1, p. 137).

Încep să apară antologii de folclor în Biblioteca pentru toţi (*Din folclorul nostru*, 1953; *Balade populare*, 1954; *Basme*, 1954; *Doine, cîntece, strigături*, 1955; *Ghicitori şi proverbe*, 1957; *Satire populare*, 1957). Se remarcă culegerea *Folclor din Suceava*, 1959, a cunoscutului cercetător George Muntean. Cărţi de folclor apar în aceşti ani şi în Biblioteca ţăranului muncitor (*Basme*, 1956; *Basme, povestiri, snoave*, 1957, 1958; *De la lume adunate* ..., 1958) ca şi în colecţia Albina (*Florile recunoştinţei*, 1954; *Poezii populare*, 1954). Cum se observă în cîteva cazuri, unele titluri apăreau dintr-o colecţie în alta.

Se făcea tot mai resimţită nevoia unui nucleu editorial care să tipărească sistematic importantele colecţii depozitate în arhivele din ţară, să sprijine apariţia unor studii îndelung aşteptate. Acest nucleu editorial s-a dovedit a fi cel înfiinţat în anul 1963 la Editura pentru literatură din Bucureşti, adică redacţia de folclor. Înfiinţarea redacţiei amintite s-a bucurat de sprijinul autorizat al unor personalităţi ale ştiinţei şi literaturii noastre ca acad. Iorgu Iordan, poetul Mihai Beniuc şi prof. univ. Mihai Pop.

Nucleul editorial a fost cerut de acţiunea largă de valorificare a moştenirii noastre culturale, în care folclorul alcătuieşte un sector important.

Pe baza unei strînse colaborări cu specialiştii în domeniu, a fost alcătuit un plan de perspectivă. S-au dovedit foarte fructuoase consultările periodice cu specialiştii Mihai Pop, Ovidiu Bîrlea, Ovidiu Papadima, Al. I. Amzulescu, I. C. Chiţimia, A. Fochi, Corneliu Bărbulescu, D. Şandru.

În planul redacţional au intrat mai multe tipuri de colecţii: texte alese din colecţii inedite, ediţii critice pe genuri, studii, antologii de popularizare (unele au atins peste o sută de mii de exemplare), ediţii ilustrate.

Editura a tipărit de la început lucrări de mare audienţă, cum sînt cele trei volume ale *Baladelor populare româneşti* (1964), ediţie critică, introducere, indice tematic şi bibliografic de Al. I. Amzulescu, premiată de Academia Română.

Culegerile inedite fuseseră iniţiate cu doi ani înainte, în 1962, prin cele două volume de cîntece populare din Transilvania [4], primite elogios de Perpessicius în trei foiletoane din „Gazeta literară". Pînă în anul 1972 au mai apărut din aceeaşi provincie încă trei volume. Între anii 1967—1970 apar cinci volume din Oltenia şi Muntenia [2], iar în anii 1969 şi 1972 trei volume din Moldova [3].

Atenţie deosebită a fost acordată reeditărilor. La acest compartiment sînt de semnalat ediţiile din cărţile populare [4], editările unor culegeri şi studii de valoare: Vasile Alecsandri [5], Ovid Densusianu [6], Miron Pompiliu [7], Petre Ugliş-Delapecica [8], G. Dem. Teodorescu [9], George Pitiş [10], Ion Bîrlea [11], D. Stăncescu [12], Petre Ispirescu [13], Ion Diaconu [14], Ion Muşlea [15], I. G. Bibicescu [16], I. G. Sbiera [17], Al. Marian Marienescu [18], Petre Dulfu [19], D. Furtună [20].

Alături de ediţiile critice pe genuri, cum am amintit-o pe aceea de balade populare şi cum este *Antologia de proză populară epică*, de Ovidiu Bîrlea, 3 volume, 1966, s-a acordat în mod firesc atenţie cărţii de popularizare, de mare tiraj. Au fost incluse aici lucrări folclorice şi antologii alcătuite pentru prima dată.

Au apărut ediţii de mare tiraj din Ioan Slavici [21], Petre Ispirescu [22], P. Dulfu [23], I. Pop Reteganul [24], At. Marian Marienescu [25]. Antologiile pe genuri, din folclorul românesc [26] şi al naţionalităţilor conlocuitoare [27], au fost preocupate să discearnă valori mai puţin evidenţiate. Şi compartimentul acesta s-a bucurat de apariţii remarcabile dacă amintim că asemenea florilegii au fost semnate de Lucian Blaga, Ovidiu Papadima, Ovidiu Bîrlea.

https://biblioteca-digitala.ro

Studiile de folclor, unele dintre ele apariții deosebit de valoroase, s-au aplicat unei game largi de aspecte. Ele sînt fie exegeze asupra genurilor folclorice [28], încercări de sinteză [29], fie instrumente de lucru indispensabile : bibliografii [30], priviri cuprinzătoare asupra evoluției disciplinei [31], lucrări cuprinzînd îndrumări teoretice și metodice pentru culegerea științifică a folclorului [32], tipologii [33], cercetări parțiale asupra unor zone folclorice [34], cercetări asupra unor publicații folclorice de prim rang [35], studii care abordează un domeniu atît de puțin cercetat ca versificația populară [36]. Volume individuale au reunit activitatea unor cercetători [37]. A apărut și un volum colectiv [38]. Fenomenul folcloric românesc se bucură de încadrări în folcloristica universală [39]. În cîteva cazuri cercetarea capătă o semnificație mai largă prin abordarea fenomenelor de pe poziții interdisciplinare, în cazul nostru ca fiind reclamată de surprinderea relației folclor-literatură cultă [40]. Cercetarea în adîncime a istoriei folcloristicii impune buna cunoaștere a documentelor. Tipărirea lor a fost inițiată printr-o selecție relevantă din arhiva „Șezătorii" de la Fălticeni [41].

Un program editorial atît de variat constituit, cu rezultate fructuoase în plan științific, dar nu mai puțin în cel artistico-grafic (cărți ca : *Soarele și luna, Balade populare românești*, V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor* și *Tinerețe fără bătrînețe* au fost apreciate ca frumoase reușite și au fost distinse și medaliate la concursurile anuale „Cele mai frumoase cărți"), nu putea să nu-și atragă binemeritate elogii. Ne oprim doar la cele mai generale, lăsînd la o parte aprecierile făcute în numeroase recenzii. I. C. Chițimia întîmpină cu alese aprecieri inițiativa Editurii pentru literatură de a tipări colecțiile inedite, ca și opera culturală pe care o face Biblioteca pentru toți, tipărind în mari tiraje o serie de colecții și antologii de folclor. Se referă și la nucleul care a coordonat tipărirea folclorului la Editura pentru literatură, nucleu care a funcționat între anii 1963—1970.

Editura Minerva a lansat în anul 1973 o nouă colecție, „Meșterul Manole" [42], care-și propune să ofere capodoperele creației noastre populare. Fiecare volum este prefațat de cîte un scriitor.

I. C. Chițimia apreciază astfel activitatea redacției respective : „Luînd ființă o redacție de folclor, Editura pentru literatură este acum în măsură să dea opere de trăinicie în domeniul folclorului : ediții științifice ale vechilor culegeri, antologii diverse (pe genuri literare), monografii despre folcloriști și studii de folclor. Planul de perspectivă pe zece ani, pus în discuție nu de multă vreme, este elocvent în această privință. Folclorul va intra în curînd într-o nouă fază a publicațiilor de tot felul și în condiții noi de artă grafică". Prof. I. C. Chițimia consideră volumele care au tipărit folclor inedit „publicații de nivel tehnic superior". (I. C. Chițimia, *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, Ed. Minerva, 1971, p. 398—399).

Gh. Vrabie se referă la aceleași colecții și crede că volumele de texte inedite „întregesc imaginea folclorică a celor mai multe zone și regiuni ale țării" și că prin ele se conjugă „interesul editorial cu cel științific". Prin aceste volume se realizează un veritabil sumuum al folclorului românesc. „Dacă ținem seama de seria de volume cu titlul *Folclor din Transilvania* (3 volume, în curs de apariție al IV-lea), *Folclor din Oltenia și Muntenia*, (2 volume, în curs de apariție alte două) ca și în pregătire *Folclor din Moldova*, ne dăm seama că se realizează în mod firesc acel mult dorit *Corpus al folclorului românesc*. Colecția aceasta continuă minunata tradiție inaugurată în secolul trecut de Alecsandri, G. Dem. Teodorescu etc., fiind dusă mai departe cu atîta zel și pricepere în prezent". (Gh. Vrabie, *Folcloristica română*, Editura pentru literatură, 1968, p. 424). Autorul aprecierilor constată în același timp varietatea colecțiilor.

Mihai Pop relevă aportul editorial al redacției de folclor la realizarea unor lucrări de interes major. Astfel, tipărirea colecțiilor inedite facilitează realizarea catalogului manuscriselor de folclor. M. Pop remarcă interesul acordat deopotrivă cercetărilor vechi și celor noi :

„Această acțiune a fost începută cu cîțiva ani în urmă de Editura pentru literatură, care numai în cele două serii amintite : *Folclor din Transilvania* și *Folclor din Oltenia și Muntenia* a publicat pînă acum 21 de manuscrise. Acțiunea continuă cu alte volume din cele două

https://biblioteca-digitala.ro

serii, printre care se numără și acesta, și apoi cu *Folclor din Moldova*, și probabil din Dobrogea. Sîntem convinși că, atunci cînd situații noi se vor ivi, Editura va găsi și alte moduri de punere în valoare a manuscriselor.

Stăruința și perseverența Editurii pentru literatură se califică din acest punct de vedere și sub aspectul publicării cercetărilor mai vechi și mai recente, ca o acțiune culturală remarcabilă, iar interesul conducerii Editurii pentru literatură se situează în continuarea firească a celor înfăptuite în trecut de cei mai de seamă oameni de cultură ai noștri.

Ea contribuie astăzi într-o formă fundamentală la integrarea culturii populare tradiționale în cultura socialistă a patriei noastre". (Mihai Pop, *Cuvînt înainte* la *Folclor din Transilvania*, IV, E.P.L., 1969, p. V).

În același sens se exprimă și Ovidiu Papadima apreciind „enciclopedica colecție de texte populare inedite, pe care a inițiat-o atît de fericit Editura pentru literatură prin *Folclor din Transilvania*". (Ovidiu Papadima, *Prefață la Folclor din Oltenia și Muntenia*, V, Ed. Minerva, 1970, p. 7).

Deceniile la care ne-am referit constituie astfel un moment de seamă în opera de editare a folclorului românesc. Apar acum colecții de texte inedite din întreaga țară, instrumente de lucru de riguroasă ținută științifică, studii axate pe dimensiunile majore ale culturii noastre populare, ediții critice ale colecțiilor de folclor clasice, studii de folclor comparat, studii de îndrumare a cercetării, bibliografii, ediții ilustrate, ediții de popularizare. Volumele apărute și la alte edituri, precum și unele volume tipărite de Casele de creație regionale și județene întregesc tabloul atît de amplu al editării folclorului românesc în acest răstimp.

NOTE BIBLIOGRAFICE

* Ne referim la tipărirea folclorului la Editura pentru literatură și apoi la Editura Minerva, ale căror apariții le-am urmărit mai sistematic. Pentru completarea informației a se consulta: Ovidiu Papadima, *Culegerile de folclor*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", VIII, 1959, p. 337–351; Adrian Fochi, *15 ani de folcloristică în R.P.R.*, în „Revista de folclor", VIII, 1963, nr. 1–2, p. 124–139; Gh. Vrabie, *Folcloristica română în ultimele decenii*, în *Folcloristica română*, 1968, p. 393–424; I.C Chițimia, *Douăzeci de ani de cercetări folclorice*, în *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, 1971, p. 392–409.

[1] *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecții inedite. *Cuvînt înainte* de Mihai Beniuc. Ediție îngrijită de Ioan Șerb, E.P.L., 1962, I, XIX + 575 p. [Ioan Șerb și Domițian Cesereanu, *Folclor din Țara Zarandului*; Gheorghe Vornicu, *Cîntece și strigături din Bihor* (*Crișana*) *și Oaș*; Dumitru Pop, *Poezii populare din Sălaj*; N. I. Dumitrașcu, *Cîntece și strigături din Maramureș*; Petre Lenghel-Izanu, *Folclor din Maramureș*; Vasile T. Doniga, *Poezii populare din Oaș, Maramureș și Năsăud*; Dumitru Pop, *Poezii populare din Lăpuș*; Ion Desmireanu, *Folclor din regiunea Cluj*], vol. II, 699 p. [Gh. Cernea, *Poezii populare din Sudul Ardealului* (*Tîrnave*); Gh. Cernea, *Cîntecele Rozaliei Cernea*; Gh. Cernea, *Nunta la Paloș*; Ion Bogdan, *Cîntece populare din Țara Făgărașului*; Aureliu Millea, *Poezii populare din Mărginime* (*Sibiu*); Nicolae Jula, *Versuri populare din „Cîmpul Pîinii"* (*Orăștie*); Nichifor Mihuța, *Folclor din Banat*; * * *, *Cîntece populare noi din Transilvania, Indice de variante, tematic, de motive, metafore*]; *Folclor din Transilvania*, E.P.L., 1967, III, 461 p. [Iustin Ilieșiu, *Poezii și basme populare din Munții Rodnei*]; *Folclor din Transilvania*, E.P.L., 1969, IV, 932 p., ediție îngrijită și prefață de Dumitru Lazăr, cuvînt înainte de Mihai Pop [Partea I, *Comori din Ardeal* — poezii populare (culese de Gh. Cernea), partea a II-a, *Suflet ardelean*, cîntece populare (ale poetei populare Rozalia Cernea)]; Vasile Oarcea, *Poezii populare din Țara Zarandului. Folclor din Transilvania*, Ed. Minerva, 1972, 525 p.

[2] *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, E.P.L., 1967, I, *Cuvînt înainte* de Tudor Arghezi, p. V–VI, *Introducere la Folclorul Olteniei și Munteniei*, de Ioan Șerb, p. VII-LXII [Mihail Gregorian, *Folclor din Oltenia și Banatul răsăritean* și *Folclor din Oltenia de Sud* (1–592); Al. Gregorian, *Cîntece bătrînești din Oltenia de mijloc*, p. 595–634]; *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, E.P.L., 1967, II, 728 p. *Cuvînt înainte* de Nicolae Iorga, ediție îngrijită și prefațată de Gh. Alexe și Vasile D. Nicolescu (Teodor Bălășel, *Cîntece populare oltenești*); *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, E.P.L., 1968, III, 942 p., ediție îngrijită de Iordan Datcu [N. I. Dumitrașcu, *Folclor din Oltenia*; Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, *Doine, cîntece și strigături din Oltenia*; Ion N. Popescu, *Doine și cîntece din Oltenia și Muntenia*; I. Stănculescu, *Folclor din Oltenia*; V. Cărăbiș, *Folclor din Oltenia și Muntenia*; Marin Buga, *Folclor de pe Argeș*]; *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, E.P.L., 1969, IV, 826 p., ediție îngrijită de Iordan Datcu

https://biblioteca-digitala.ro

[Gh. Neagu, *Folclor din Cîmpia Dunării*; Ion Nijloveanu, *Poezii populare de pe Argeș și Olt*]; *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, E.P.L., 1970, V, 762 p., ediție îngrijită de Aureliu Millea și I. Stănculescu, selecția poeziilor Iordan Datcu (Gr. Crețu, *Folclor din Oltenia și Muntenia*), prefață de Ovidiu Papadima.

[3] *Folclor din Moldova*. Texte alese din colecții inedite, E.P.L., 1969, I, 695 p., ediție îngrijită și studiu introductiv de G. Ivănescu și V. Șerban (Mihai Costăchescu, *Cîntece populare românești*); *Folclor din Moldova*, E.P.L., 1969, II, 797 p. [I. Oprișan. *Folclor din Moldova de Jos*; Stelian Cîrstean, *Folclor din Moldova de Sus*]; Petru Rezuș, *Dochița Împărățița. Basme și poezii populare din Țara de Sus. Folclor din Moldova*, Ed. Minerva, 1972, III, 433 p.

[4] *Cărțile populare în literatura românească*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, E.P.L., 1963, I, XL + 454 p., II, 414 p.

[5] Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, adunate și întocmite de... Ediții critice de folclor-culegători, E.P.L., 1965, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și variante de Gh. Vrabie, I, 491 p., II, 388 p. O nouă ediție a colecției tipărește D. Murărașu la Ed. Minerva în 1971.

[6] Ovid Densusianu, *Flori alese din cîntecele poporului. Viața păstorească în poezia noastră populară. Folclorul. Cum trebuie înțeles. Graiul din Țara Hațegului*. Ediție îngrijită și prefață de Marin Bucur, E.P.L., 1966, 430 p.

[7] Miron Pompiliu, *Literatură și limbă populară. Versuri originale și tălmăciri*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Vasile Netea, E.P.L., 1967, LXIV + 414 p.

[8] Petre Ugliș-Delapecica, *Poezii și basme populare din Crișana și Banat*, prefață de Ovidiu Birlea, E.P.L., 1968, XVI + 367 p.

[9] G. Dem. Teodorescu, *Basme române*, ediție îngrijită, prefață și rezumate în limba franceză de Stanca Fotino, E.P.L., 1968, XXI + 261 p.

[10] Ion Mușlea, *George Pitiș folclorist și etnograf*, E.P.L., 1968, 232 p.

[11] Ion Bîrlea, *Literatură populară din Maramureș*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Iordan Datcu, cuvînt înainte de Mihai Pop, Editura pentru literatură, 1968, I, LXXIX + + 335 p., II, 501 p.

[12] Dumitru Stăncescu, *Sora Soarelui*. Basme culese din popor, ediție îngrijită și tabel cronologic de Iordan Datcu, prefață de I. C. Chițimia. Cu o anexă a editurii: *D. Stăncescu — primul director literar al „Bibliotecii pentru toți"*, Editura Minerva, 1970, XLIV + 489 p.

[13] Petre Ispirescu, *Opere*, ediție îngrijită, note și variante, glosar și bibliografie de Aristița Avramescu, studiu introductiv de Corneliu Bărbulescu, I, E.P.L. 1969, XCV + 598 p.; II, Ed. Minerva, 1971, 815 p.

[14] Ion Diaconu, *Ținutul Vrancei, Etnografie — Folclor — Dialectologie*, E.P.L., 1969, I, 458 p., II, 458 p.

[15] Ion Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, ediție îngrijită cu studiu introductiv, bibliografie, registrul corespondenței de specialitate, indice de Ion Taloș, Ed. Minerva, I, 1971, XLVII + 336 p., II, 1972, 526 p.

[16] I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, ediție îngrijită de Maria Croicu, prefață de I. C. Chițimia, Ed. Minerva, 1970, XXIII + 414 p.

[17] I. G. Sbiera, *Povești și poezii populare românești*, ediție îngrijită și prefață de Pavel Țugui, Ed. Minerva, 1971, XIX + 530 p.

[18] Atanasie Marian Marienescu, *Poezii populare din Transilvania*, ediție îngrijită de Eugen Blăjan, prefață de Ovidiu Bîrlea, Ed. Minerva, 1971, XLII + 828 p.

[19] P. Dulfu, *Scrieri*, ediție îngrijită de Viorica Florea și Victor Crăciun, studiu introductiv de Victor Crăciun, Ed. Minerva, 1971, LIV + 631 p.

[20] Dumitru Furtună, *Izvodiri din bătrîni*, ediție îngrijită și prefață de Gh. Macarie, Ed. Minerva, 1973, XXIV + 463 p.

[21] Ioan Slavici, *Păcală în satul lui. Basme*. Prefață de Eufrosina Molcuț, E.P.L., 1962, XVI + 263 p.

[22] P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, ediție îngrijită de Aristița Avramescu, prefață de Iorgu Iordan, E.P.L., 1968, XV + 469 P.; P. Ispirescu, *Lupul pîrcălab, Snoave și zicători populare*, ediție îngrijită de Aristița Avramescu, prefață de Adrian Fochi, Ed. Minerva, 1970, XVI + 245 p.

[23] P. Dulfu, *Isprăvile lui Păcală*, ediție îngrijită de Viorica Florea și Victor Crăciun, ed. Minerva, 1970, 221 p.

[24] Ion Pop Reteganul, *Crăiasa zînelor, povești ardelenești*, ediție îngrijită și prefață de Vasile Netea, Ed. Minerva, 1970, XVI + 310 p.

[25] Al. Marian Marienescu, *Novăcești*, ediție îngrijită și cuvînt înainte de Eugen Blăjan, Ed. Minerva, 1970, 199 p.

[26] *Flori alese din poezia populară*. Antologia poeziei lirice de Ioan Șerb, studiu introductiv de Mihai Pop, E.P.L., 1960. Ediția a II-a, în 2 vol., în 1967; *Tinerețe fără bătrînețe*. Basme

https://biblioteca-digitala.ro

populare românești. Ediție îngrijită de Ioan Șerb, prefață de Virgiliu Ene, E.P.L., 1961. Ediția a doua, în 2 vol., în 1967 ; *Cu cît cînt, atîta sînt*. Antologie a liricii populare, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ovidiu Papadima, E.P.L., 1963, XLV + 606 p. ; *La lunele soarelui*. Antologie a colindelor laice, ediție îngrijită și prefață de Monica Brătulescu, E.P.L., 1964, XXIV + 317 p. ; *Miorița, balade populare românești*, ediție îngrijită și prefață de Iordan Datcu, E.P.L., 1966, 358 p. ; Lucian Blaga, *Antologie de poezie populară*, ediție îngrijită și prefață de George Ivașcu, ilustrații de Mihu Vulcănescu, E.P.L., 1966, XIV+297 p. ; *Petrea Făt-Frumos. Povești populare românești*. Ediție îngrijită de Ovidiu Bîrlea și ilustrații de Dan Strîmbu, E.P.L., 1967, 351 p. ; *Balade populare românești*, 2 vol. (I. *Toma Alimoș*, II. *Meșterul Manole*), antologie de Al. I. Amzulescu, E.P.L., 1967 ; N. Jula, V. Mănăstireanu, *Tradiții și obiceiuri românești. Anul nou în Moldova și Bucovina*. Studiu și antologie literară de N. Jula. Documente fotografice : V. Mănăstireanu. Antologie muzicală : I. Herțea, E.P.L., 1968, 221 p. texte și 106 fotografii color ; *Antologia basmului „cult"*, antologie și prefață de Ioan Șerb, text stabilit de Aurelia Rusu (doar la volumul I), E.P.L., 1968, I, XVI + 557 p., II, XI + 678 p. ; *Elogiu folclorului românesc*, antologie și prefață de Octav Păun, text îngrijit de Maria Mărdărescu și Octav Păun, E.P.L., 1969, XXIV + 688 p. ; *Legende populare românești. Legende istorice*. Antologie de Tony Brill, Ed. Minerva, 1970, 247 p. ; Augustin Deac și Teodor Pintean, *Poezii muncitorești revoluționare din România (1872—1944)*, Ed. Minerva, 1970, 725 p. ; *Nevasta cea isteață. Snoave populare românești*, ediție îngrijită de Sabina Cornelia Stroescu, prefață de Ovidiu Bîrlea, Ed. Minerva, 1971, XLVI + 258 p.

[27] Ion Apostol Popescu, *Basme armenești din Transilvania*, Editura pentru literatură, 1967, 214 p. ; *Întrecerea florilor. Poezii din folclorul naționalităților conlocuitoare*. Antologare și traducere de H. Grămescu, prefață de Ovidiu Papadima, Ed. Minerva, 1971, 301 p.

[28] G. Călinescu, *Estetica basmului*, E.P.L., 1965, 397 p. ; Tache Papahagi, *Poezia lirică populară*, E.P.L., 1967, 589 p. ; Ovidiu Papadima, *Literatura populară română. Din istoricul și poetica ei*, E.P.L., 1968, 725 p. ; D. Caracostea, *Poezia tradițională română. Balada poporană și Doina*, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bîrlea, E.P.L., 1969, I, XXXVII + + 418 p., II, 644 p.

[29] Liviu Rusu, *Viziunea lumii în poezia noastră populară. De la resemnare la acțiunea creatoare*, E.P.L., 1967, 332 p.

[30] *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc (1800—1891)*, cuvînt înainte de Mihai Pop, prefață de Adrian Fochi, E.P.L., 1968, L, XVI + 739.

[31] Gh. Vrabie, *Folcloristica română*, E.P.L., 1968, 446 p.

[32] Ovidiu Bîrlea, *Metoda de cercetare a folclorului*, E.P.L., 1969, 326 p.

[33] Ion Mușlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Ed. Minerva, 1970, 634 p. ; Dumitru Caracostea, Ovidiu Bîrlea, *Problemele tipologiei folclorice*, Ed. Minerva, 1971, 362 p.

[34] Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Ed. Minerva, 1971, 297 p.

[35] Petru Ursache, *„Șezătoarea" în contextul folcloristicii*, Ed. Minerva, 1972, 335 p.

[36] N. Constantinescu, *Rima în poezia populară*, Ed. Minerva, 1973, 214 p.

[37] Al. Dima, *Arta populară și relațiile ei*, Ed. Minerva, 1971, 336 p. ; I. Apostol Popescu, *Studii de folclor și artă populară*, Ed. Minerva, 1970, 463 p. ; I. C. Chițimia, *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, Ed. Minerva, 1971, X + 429 p. ; Gh. Pavelescu, *Studii și cercetări de folclor*, Ed. Minerva, 1971, 330 p. ; B. Slătineanu, *Studii de artă populară*, ediție îngrijită de Gh. Iacob, prefață de Valer Butură, Ed. Minerva, 1972.

[38] *Studii de folclor și literatură* (H. H. Stahl, Dan Simonescu, Ernest Bernea, Eugeniu Speranția, Tony Brill, Al. I. Amzulescu, Gh. I. Neagu, Vasile Netea, Const. C. Giurescu, Ovidiu Bîrlea, Eugen Todoran, V. Voiculescu, I. Apostol Popescu), E.P.L., 1967, 749 p.

[39] Tache Papahagi, *Paralele folclorice*. Traduceri din poezia greacă. Introducere, note de folclor, filologie și etnografie urmărite comparativ, Editura Minerva, 1970, 200 p. ; Ion Taloș, *Meșterul Manole*. Contribuție la studiul unei teme de folclor european, Ed. Minerva, 1973, 470 p. ; Elena Bălan-Osiac, *Sentimentul dorului în poezia română, spaniolă și portugheză*, Ed. Minerva, 1972, 267 p.

[40] Ion Rotaru, *Eminescu și poezia populară*, E.P.L., 1965, 263 p. ; D. Cesereanu, *Arghezi și folclorul*, E.P.L., 1966, 156 p. ; Ovidiu Bîrlea, *Poveștile lui Creangă*, E.P.L., 1967, 318 p. ; Adrian Fochi, *G. Coșbuc și creația populară*, Ed. Minerva, 1971, 363 p.

[41] *Scrisori către Artur Gorovei*, ediție îngrijită și introducere de Maria Luiza Ungureanu, Ed. Minerva, 1970, XXV + 543 p.

[42] În cadrul ei au apărut : *Toma Alimoș. Balade haiducești*. Prefață de Mihai Beniuc, 1973, XV + 185 p. ; *Novac și zîna. Balade fantastice*, ediție îngrijită de Ioan Șerb, prefață de Marin Sorescu, 1973, XXV + 139 p. ; *Jienii. Teatru popular*. Ediție de Horia Barbu Oprișan, prefață de Eugen Barbu, 1974, XIX + 229 p.

https://biblioteca-digitala.ro

CRONICA DISCULUI

TIBERIU ALEXANDRU

Interesul tot mai mare pentru muzica populară românească, manifestat pe toate meridianele, a determinat Casa de discuri Electrecord să editeze o seamă de discuri destinate mai ales iubitorilor de muzică populară de peste hotare. Cele vreo 25 de discuri scoase pînă în clipa de față, însoțite de explicații scrise menite să dea ascultătorilor o seamă de deslușiri asupra conținutului (genuri, stiluri, instrumente muzicale, soliști etc.), s-au orînduit firesc în două colecții: *Întîlnire cu România* și *Virtuoși ai muzicii populare românești*. În vreme ce prima colecție înfățișează o pitorească geografie folclorică a României (*Maramureș I—II, Sălaj, Oltenia, Gorj, Banat, Caransebeș*), a doua prezintă o pleiadă de virtuoși ai muzicii instrumentale (nai, vioară, țambal, taragot, fluier, caval, cimpoi, solz de pește ș.a.).

Am socotit folositor să mă ocup de aceste discuri, să le pun în discuție (chiar și pe cele de care m-am mai ocupat, în general într-o formă mai restrînsă în suplimentul în limba franceză al revistei *Muzica*), de vreme de rostul lor primordial este să facă cunoscute străinătății din comorile folclorului nostru muzical. Începutul l-am făcut dealtmintrelea în cronica anterioară, cu discul închinat lui Ion Drăgoi, pe cît se pare cel mai de seamă lăutar al Moldovei zilelor noastre și cu discul închinat lui Ion Lăceanu, acest „om-orchestră" care stăpînește cu aceeași măiestrie mai multe instrumente muzicale populare (vezi nr. 1/1974).

Pentru început cîteva discuri închinate naiului.

1. Gheorghe Zamfir. Pan-Pipe — Flûte de Pan. Electrecord ST-EPE 0432. Orchestra Florian Economu. Foto: Morel Volbură; Tiparul: I. P. Fabrica de Timbre. Prezentarea (în limbile franceză și engleză): Iacob Ciortea.

Copil de agricultor din Găești, irezistibil atras de muzică Gheorghe Zamfir a izbutit după multe străduințe să-și înduplece părinții ca să-l înscrie la Liceul de muzică nr. 1 din București. A învățat naiul cu Fănică Luca. După ce a terminat liceul și-a continuat studiile la Conservatorul din București, unde a absolvit două secții: pedagogia muzicală (1966) și dirijat de

Rev. etn. folc., tom. 19, nr. 4, p. 317—328, București, 1974

https://biblioteca-digitala.ro

orchestră (1968). Nu a părăsit nici o clipă naiul, ci dimpotrivă a căutat fără contenire să-şi perfecţioneze tehnica şi măiestria. A participat la mai multe turnee în străinătate (Bulgaria, Polonia, Uniunea Sovietică, Grecia, Germania Federală, China şi Ungaria) şi a cucerit primele locuri la o seamă de competiţii internaţionale. Un triumfal turneu în Elveţia în toamna târzie a lui 1969, ca solist al Orchestrei „Doina Argeşului" din Piteşti, l-a consacrat. Au urmat nenumărate concerte în apusul Europei şi în S.U.A. şi numeroase discuri editate peste hotare. (Pentru o bună parte din acestea vezi numerele 5/1970, 3/1971, 2 şi 3/1972 ale revistei noastre.)

Este cel dintîi disc închinat de Electrecord lui Gheorghe Zamfir. A apărut mai întîi într-o îndoită ediţie gravată pe discuri de 25 cm : mono (EPD 1138) şi stereo (ST — EPD 1143). Este un disc deosebit de valoros, cu un repertoriu muzical de înaltă calitate, interpretat la o înaltă ţinută artistică. Acompaniamentul l-a susţinut o orchestră de muzică populară dirijată de Florian Economu.

Discul cuprinde opt piese, dintre care doar două sînt dansuri : „Mîndrele" (joc caracteristic printr-o ritmică rară de 4 + 2 timpi, provenită se pare din dezagregarea unei măsuri compusă aksak de 2 + 2 timpi, cel din urmă cu ceva mai lung) şi „Sîrbă bătrînească" (o sîrbă obişnuită). Lirismul profund al celorlalte piese : două doine, trei cîntece şi un cîntec de nuntă, suplinesc absenţa altor dansuri. În treacăt spus şi „Sîrba bătrînească" e caracterizată, înainte de toate, prin melodicitatea ei, care pare să precumpănească asupra velocităţii jocului propriu-zis.

Cele două feţe ale discului sînt deschise fiecare de cîte o doină. „Doina de jale", o melodie de mare inspiraţie melodică, se bucură de un foarte mare succes peste hotare, cunoscută sub numele „Doina d'Adieu" sau „Doina d'Adieu pour un Ami". „Doina de la Vişina", care deschide a doua faţă a discului, trădează un vădit caracter povestitor. Este poate inspirată de o veche baladă românească care istoriseşte prădarea satului Vişina, aflat în partea meridională a Olteniei, de către tătari şi eliberarea sătenilor luaţi în robie, de un erou din partea locului. (O variantă interesantă în discul *Cîntece bătrîneşti* (*Balade*), Electrecord EPD 1066.) În interpretarea acestei melodii, deosebit de complexă, Zamfir s-a impus drept mare maestru al frazării, al portamentului, al mlădierii sunetului şi al dozării nuanţei. El probează cu elocvenţă cantabilitatea ieşită din comun a instrumentului.

„Frunzuliţă lemn adus", „Păscui calul pe răzoare" şi „Mîndra mea din Bădulești" sînt frumoase cîntece lirice din Muntenia, primele două în stil nou. „Cîntec de nuntă" este de fapt un cîntec de dragoste, ocazional cîntat în cadrul ceremonialului nupţial.

Prezentarea scrisă de Iacob Ciortea, tipărită pe plicul discului, aduce cîteva date pitoreşti despre legenda mitologică a naiului precum şi succinte informaţii despre construcţia şi acordajul instrumentului, asupra interpretului şi asupra repertoriului muzical.

2. Gheorghe Zamfir. Flûte de Pan. Rencontre avec la Roumanie. Trésors folkloriques. Electrecord ST — EPE 0133. Fotografia : Vladu Cornel ; Prezentarea (în limbile franceză şi engleză) : Tiberiu Alexandru.

Seria *Rencontre avec la Roumanie* a debutat în mod magistral cu acest disc întru totul extraordinar. Prin cuprinsul său el se încadrează însă în seria destinată virtuoşilor muzicii populare, apărută ceva mai tîrziu.

https://biblioteca-digitala.ro

Gheorghe Zamfir este neîndoios cel mai strălucit virtuos al naiului. Acest instrument străvechi, rudimentar, cunoscut multor popoare răspîndite pe toate meridianele, a fost ridicat de lăutarii români pe cele mai înalte culmi ale artei. O dovadă în plus — mai era oare nevoie? — o aduce măiestria inegalabilă cu care Zamfir interpretează melodiile gravate pe discul de față.

Melodiile acestui disc mărturisesc preocupările lui Zamfir de a lărgi repertoriul profesional, în general restrîns la un număr limitat de piese lăutărești, și de a spori resursele sonore ale bătrînului instrument. El împrumută atît piese din folclorul țărănesc cît și din alte ținuturi ale țării, din care naiul a dispărut sau în care nu știm să fi fost folosit vreodată. Astfel „Briul oltenesc", „Mierlița cînd e bolnavă", „Balada lui Costea Păcurarul", „Corăgheasca", „Rustemul de la Lișteava". Zamfir este cel dintîi care a cutezat să introducă în repertoriul de nai un „Bocet". Această inițiativă îndrăzneață constituie o demonstrație convingătoare a cantabilității și posibilităților expresive ale instrumentului. Nu numai atît. Gheorghe Zamfir a îmbogățit și diversificat tehnica de execuție a străvechiului fluier al lui Pan : pentru a obține sunete și sonorități în plus a adăugat celor douăzeci de țevi ale instrumentului încă cinci, sporindu-i cu patru țevi registrul grav și cu una registrul acut (1969). Semnalul ca de bucium care preludează „Cîntecul lui Iancu Jianu" din discul de față este țesut din sunete neîntîlnite pînă acum la nai. Mai apoi a pus să i se construiască naiuri mai mari, cu 28 și cu 30 de țevi (1970), un nai grav cu 26 de țevi (1971) și un nai acut de 20 de țevi (1971). Dacă aceste naiuri vor da roade sau nu, care din ele vor viețui și care nu, sînt întrebări la care va răspunde viitorul apropiat. Pentru moment se poate afirma că Gheorghe Zamfir le mînuiește cu pricepere și măiestrie, iar unele din ele au fost preluate și de alți tineri naiști : Simion Stanciu, Radu Simion ș.a.

Gheorghe Zamfir știe ca nimeni altul să frazeze, să nuanțeze, să-și împodobească cîntarea cu ornamente, cu portamente sau cu alte artificii proprii instrumentului. Dacă există unii executanți din nai care pot rivaliza cu el în ceea ce privește virtuozitatea (Stanciu Simion, bunăoară), în privința cantabilității și sensibilității solistul nostru este neîntrecut. Interpretarea lui măiastră înnobilează pînă și piese de valoare redusă, ca de pildă „Mult mă-ntreabă inima", „Hora din Muntenia" și „Cîmpulung oraș de munte", creații semiculte, probabil lăutărești.

Cele 13 piese cuprinse în acest disc reprezintă un repertoriu variat : găsim aci cîntece, balade, jocuri, bocetul de care am pomenit și vestita „Ciocîrlie", celebra piesă de virtuozitate a lăutarilor români, care încheie discul.

3. **L'extraordinaire Flûte de Pan de Gheorghe Zamfir. The wonderful Pan-Pipe of... Trésors folkloriques roumains.** Electrecord STM — EPE 0894. Redactor: Mircea Săndulescu ; Maestru de sunet : Ing. Erwin Șervan ; Tiparul : I. P. „Bucureștii-Noi". Prezentarea (în limbile franceză și engleză) : scriitorul Michel Célie — Paris.

Un nou disc — al treilea — consacrat de Casa Electrecord lui Gheorghe Zamfir, acest tînăr interpret al naiului întru totul extraordinar. Este din toate punctele de vedere un disc excepțional : un repertoriu ales, interpretat într-o măiestrie fără egal, gravat în optime condiții.

Naiul, acest simplu mănunchi de țevi de trestie de diferite mărimi, este — cum se știe — unul din instrumentele cele mai răspîndite din lume. În forme felurite poate fi întîlnit pe

https://biblioteca-digitala.ro

toate meridianele. Ridicarea lui pe cele mai înalte culmi ale artei — așa am mai arătat — este meritul deosebit și de netăgăduit al instrumentiștilor români. O dovedesc o seamă de mărturii și mai ales înregistrările începînd cu primul deceniu al secolului nostru. Ele păstrează arta citorva maeștri ai bătrînului instrument. Între ei strălucește Fănică Luca (1894—1968), profesorul lui Gheorghe Zamfir. Mulți dintre discipolii acestuia i-au depășit măiestria. Deasupra tuturor s-a ridicat cu mult Gheorghe Zamfir.

Gheorghe Zamfir a devenit o strălucitoare vedetă a muzicii noastre populare. S-a impus prin talentul și măiestria sa artistică, prin bogatul și fermecătorul repertoriu muzical pe care-l cultivă. Iar cu dînsul s-a impus și naiul, acest străvechi instrument muzical, pentru multă lume pierdut în negura veacurilor. Le „Grand Prix International de Disque" decernat de Academia Charles Cros (1970), le „Disque d'Or" al aceleiași Academii pariziene (1970), la „Cithare d'Or" decernată de Academia Muzicii de Divertisment (1971) se adaugă celorlalte trofee pe care le-a cucerit.

Ascultînd acest minunat disc mi-au venit în minte inspiratele rînduri ale compozitorului Theodor Grigoriu din articolul său intitulat *Ascultați naiul zeului Pan* („Informația Bucureștiului", 29 iunie 1971) : „Ascultați acest instrument, care e al nostru și care știe să cînte, să plîngă și să joace cum numai noi știm. Ascultați-l pe Pan care se află printre noi, așa cum un public vrăjit l-a ascultat în concertul pe care l-a dat într-o duminică seară. El este naistul Gheorghe Zamfir". La fel de inspirată este și calda prezentare a lui Michel Célie, imprimată pe coperta discului. E o mărturie a chipului în care Parisul a redescoperit „unul din cele mai bătrîne instrumente din lume însuflețit de unul din cei mai mari interpreți din lume, Gheorghe Zamfir."

Acompaniat de propria sa orchestră, azi renumită, Gheorghe Zamfir interpretează la cel mai înalt diapazon artistic posibil un număr de zece piese. Patru din acestea sînt de fapt suite de cîte două sau trei melodii, adevărate piese de concert, construite cu mare rafinament. Bun cunoscător al folclorului muzical românesc, Zamfir știe să-și aleagă piesele, știe cum să le dea viață și știe la nevoie, ca nimeni altul, cum să lege unele de altele piese diferite. Discul de față prezintă cîteva asemenea cazuri : „Munților cu brazi înalți", un vechi cîntec bucolic, de rară noblețe, construit pe scara unui mod de re (doric), este cu ingeniozitate continuat de cîntecul „Ferice, codre, de tine". În acest sens, modul de re în care se desfășoară prima melodie este prefăcut într-un mod de la (eolic) printr-o simplă operație în tetracordul superior (coborîrea treptei a doua cu un semiton), iar tempo rubato în care se mișcă prima melodie este substituit printr-un quasi giusto, susținut de un acompaniament rar de „horă bătrînească", într-un subtil aksak ternar. Finalul cîntecului „Șapte văi și-o vale adîncă" suferă un subit accelerando, prilej de a se trece aproape pe nesimțite într-un dans vioi. Ca parte de mijloc a acestuia, solistul intonează o melodie de largă respirație, împrumutată dintr-un „cîntec de dragoste" din partea locului, desfășurată deasupra unui ritm trepidant de joc, mărunt și nervos („gonit" cum spun lăutarii), ca totul să se încheie prin reluarea melodiei de dans. În folclorul din Muntenia, provincia natală a lui Zamfir, se cunosc dansuri în care melodica propriu-zisă de joc alternează cu melodii de cîntec, doină sau chiar de baladă, „băgate în joc", cum se spune. Obligat să cînte pentru dans, lăutarul se plicisește să repete la nesfîrșit o singură melodie. El cîntă de obicei cîteva melodii proprii dansului respectiv, legîndu-le una de alta sau — pur și simplu — păstrînd ritmul jocului, realizat de instrumentele de acompaniament, își dă frîu liber fanteziei atacînd melodii de alt gen. Un astfel de caz ni-l prezintă „Breaza din Dragodana", dans caracteristic prin ritmul său sincopat. Jocul propriu-zis este continuat de un cunoscut cîntec local, riguros ritmat de acompaniament. Trebuie spus că dansatorii nu sînt cu nimic stingheriți de asemenea artificii introduse de muzicanți, din dorința de a face cîntarea mai interesantă, mai variată, prin contrastul dintre ritmica de joc cu caracter tocat- și melodica uneori largă a unor cîntări împrumutate altor genuri. În fine „Suita de sîrbe olte, nești" este alcătuită dintr-o sîrbă vocală cunoscută, cîntată de obicei cu refrenul „Puiul mamei puișor", continuată de o sîrbă tipic instrumentală, cîntată cu mult brio ; acesteia îi urmează

https://biblioteca-digitala.ro

altă sîrbă vocală, vestita „Marioară de la Gorj", continuată de același joc tipic instrumental. Schema formei este așadar: ABCB.

Dintre melodiile aparținînd dialectului muzical al Munteniei amintim „Sîrba de la Găești". Ea poartă numele comunei natale a lui Zamfir, localitate în care au viețuit o seamă de lăutari vestiți, ca de pildă celebrul Lache din Găești, țambalagiu și cîntăreț de mare talent, în taraful căruia și-a făcut ucenicia Fănică Luca, profesorul de nai de mai tîrziu al lui Gheorghe Zamfir.

Am arătat altădată că Gheorghe Zamfir a lărgit repertoriul profesional al naiului, restrîns de rutină la un număr relativ mic de doine, cîntece și jocuri tipice Munteniei, îndeobște lăutărești. El a inclus și piese din alte ținuturi ale țării. Transilvania este prezentă aci cu o piesă: o „Învîrtită" într-un subtil aksak, iar Banatul cu două piese: „Brîul din Făget", joc caracterizat prin ritmul său aksak ternar, cu primul timp mai lung și „Joc de doi", în ritm binar regulat. Cîntat la început rar — am zice chiar prea rar — mișcarea sa devine tot mai vie, ajungînd la cea proprie acestui joc de perechi, deosebit de iute.

În încheiere, trebuie spus că perechea solist-orchestră, sudată într-un tot indisolubil, cizelează fiecare piesă cu un rar rafinament.

4. Un virtuose de la flûte de Pan: Radu Simion. A virtuoso of the Pan-Pipe. Trésors folkloriques roumains. Electrecord STM—EPE 0900. Orchestra Ionel Budișteanu. Redactor: Mircea Săndulescu; Maestru de sunet: Ing. Erwin Șervan; Fotografia: Morel Volbură; Tiparul: I. P. „Bucureștii-Noi". Prezentarea (în limbile franceză și engleză): Iacob Ciortea.

Elev al lui Fănică Luca, interpretul discului de față s-a născut în 1940 în comuna Ștefan cel Mare din județul Argeș. După terminarea liceului a fost angajat în orchestra de muzică populară a Ansamblului „Perinița". A cutreierat pînă în momentul de față vreo 35 de țări din patru continente, cucerind binemeritate succese și o seamă de trofee internaționale.

Discul cuprinde cu totul patrusprezece piese. Pot fi auzite cîteva cîntece cîntate de obicei cu text: „Aoleo m-aș mărita" un cunoscut cîntec din Muntenia, provincia de baștină a solistului, „Foaie verde aguridă" un interesant cîntec lăutăresc, interpretat cu patosul care-l caracterizează, un inspirat „Cîntec de dragoste oltenesc" împrumutat folclorului țărănesc, „Cîntec de dragoste ca la Fierbinți" alt cîntec țărănesc, a cărui melodică se desfășoară într-un ritm legănat în care predomină troheul, „Colea-n vale la fîntînă" un cîntec de largă răspîndire, pare-se de obîrșie semicultă și „Mă-nsurai a doua oară" un cîntec vesel de stil nou. Lirismul pregnant al acestora este relevat cu meșteșug de solist. Cantabilitatea generoasă a instrumentului contrastează cu nervul în care sînt cîntate jocurile, mai toate iuți, unele executate într-o remarcabilă staccatură. Cele opt dansuri, cîte cuprinde discul, sînt bine echilibrate ca gen și ritmică. Sînt prezente două sîrbe: „Sîrba muntenească" și „Sîrba de la Expoziție", o horă: „Hora moldovenească", o brează, în ritmul ei sincopat caracteristic: „Breaza de la Cîmpina", un interesant joc în măsură mixtă de 2 + 3 timpi, de obîrșie rituală: „Joc de Drăgaică", două geamparale în ritmul lor șchiop de trei timpi, cu al treilea puțintel mai lung: „Geampara de la Măcin" și „Joc dobrogean" și un dans în care solistul dialoghează cînd și cînd cu orchestra: „Întrecere lăutărească".

Textul explicativ iscălit de Iacob Ciortea dă cîteva referințe despre instrument și despre solist. Lipsesc din păcate informații despre piesele gravate pe cele două fețe ale discului. Anume

https://biblioteca-digitala.ro

explicații erau absolut necesare, mai ales în cazul „Drăgăicii", rit agrar de rodire celebrat la 24 iunie, cît și în cazul jocului „Sîrba de la Expoziție", o creație a celebrului lăutar bucureștean Grigoraș Dinicu, în amintirea Expoziției Internaționale de la Paris din anul 1937, în cadrul căreia orchestra sa (la nai : Fănică Luca !) s-a bucurat de un succes ieșit din comun.

5. **Rencontre avec la Roumanie. Flûte de Pan : Radu Simion — Simion Stanciu. Trésors folkloriques.** Electrecord STM — EPE 0886. Redactor : Mircea Săndulescu ; Maeștrii de sunet : Ing. Erwin Șervan și Ing. Eugen Wendel ; Fotografia : Aurelia Cristescu ; Tiparul : I. P. „Bucureștii-Noi". Prezentarea (în limbile română și franceză) : Mircea Săndulescu.

Pe pămîntul României, naiul a fost cunoscut din cele mai îndepărtate timpuri, încă din vremurile în care l-a zămislit poporul român. Ni-l înfățișează, între numeroase mărturii arheologice, un minunat basorelief dăltuit în peretele unui sarcofag din epoca stăpînirii romane, descoperit în Oltenia, iar Ovidiu, poetul, ni-l descrie așa cum l-a văzut în mîna băștinașilor din locul amarului său surghiun, Dobrogea zilelor noastre, mirîndu-se parcă de faptul că țevile erau lipite una de alta cu smoală (*Sub galea pastor iunctis pice cantat avenis...*, Tristia V, 10).

Începînd din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea faima naiului a străbătut fruntariile țărilor românești. Istoria ne păstrează numele cîtorva instrumentiști de seamă, care au fermecat ascultătorii de odinioară, în țară și peste hotare : Stancu, Nastasă Muscalagiul, Mihalachi Roșu din taraful vestitului Barbu Lăutaru (despre care se crede că zicea și din nai), T. Teodorescu, I. Pădureanu, Angheluș Dinicu, Radu Ciolac ș.a.

Începînd din a doua jumătate a veacului trecut, naiul a început să fie din ce în ce mai rar. În perioada interbelică lăutarii care mai știau cînta din el puteau fi numărați pe degete. Cel mai de seamă dintre ei a fost Fănică Luca (1894—1968). Se putea prevedea dispariția bătrînului instrument odată cu stingerea din viață a celor puțini care încă îl mai însuflețeau, mai toți oameni în vîrstă. Fără interesul deosebit acordat, în anii puterii populare, valorificării multilaterale a culturii populare este neîndoios că așa s-ar fi întîmplat.

Dificila misiune de a ridica o nouă generație de executanți din nai i-a revenit lui Fănică Luca. Și-a desfășurat activitatea pedagogică din 1949, mai întîi pe lîngă Orchestra „Barbu Lăutaru", iar din 1953, ca profesor de nai la Liceul de muzică nr. 1 din București, în cel mai bun spirit tradițional — prin excelență oral — în care pilda vie este călăuză hotărîtoare. Cultura muzicală și cultura generală pe care învățăceii săi au cîștigat-o pe băncile școlii le-a deschis noi orizonturi. Damian Luca, Constantin Dobre, Damian Cîrlănaru, Nicolae Pîrvu, Radu Simion, Gheorghe Zamfir ș.a. duc mai departe faima naiului românesc, perfecționîndu-i necontenit tehnica, născocind noi variante ale bătrînului instrument, îmbogățind și diversificînd repertoriul muzical.

Discul de față ne prezintă doi din cei mai de seamă interpreți ai naiului : Radu Simion și Simion Stanciu. Arta lor a fost în repetate rînduri admirată cu ocazia unor turnee pe care le-au făcut în cele două Americi, în Asia și în mai multe țări ale Europei. Au fost încununați cu felurite distincții, cucerite cu prilejul unor competiții internaționale.

Cele două fețe ale discului sînt împărțite între cei doi virtuoși : prima față, cu opt piese, revine lui Radu Simion acompaniat de Orchestra Ionel Budișteanu, iar a doua față, cu alte opt piese, lui Simion Stanciu acompaniat de o orchestră populară al cărei dirijor nu este menționat.

https://biblioteca-digitala.ro

Din cele opt piese cîntate de Radu Simion, șase sînt jocuri, iar două cîntece (după indicațiile prezentării unul este de nuntă, închinat miresei). Merită relevată frumusețea staccaturii cu care sînt cîntate penultimele două jocuri : „Joc din Dracinești" și „Geamparaua de la Murfatlar". Sub titlul „Jocul spicelor", confecționat de circumstanță, se ascunde un joc cu ritm șchiop, de obîrșie pare-se din cîmpia Dunării. (Același ritm, într-o formă mai bine conservată, îl întîlnim și în jocul „Mîndrele", cîntat de Simion Stanciu.) Două jocuri sînt cîntate puțin cam prea repede, din care cauză, la cel dintîi, interpretul are cîteva mici scăpări. Redactorul discului trebuia să vegheze și să stăvilească zelul interpretului. Se știe doar că muzicanții populari sînt ispitiți să zică mai iute melodiile de joc cînd le cîntă spre a fi ascultate decît atunci cînd le cîntă pentru dans.

Cele opt piese interpretate de Simion Stanciu sînt absolut toate jocuri. Solistul strălucește înainte de toate ca mare virtuos al naiului, poate chiar cel mai mare! Era totuși de dorit să i se dea și lui prilejul să-și desfășoare cantabilitatea. O doină sau un cîntec de dragoste, melodii de largă respirație melodică, ar fi împrumutat mai multă varietate discului.

Nu toate jocurile lui Simion Stanciu sînt de aceeași valoare. „Sîrba de la Colnari", bunăoară, o creație lăutărească neinteresantă, deși cîntată cu brio, putea lipsi. Putea lipsi și „Banul Mărăcine", această veche melodie de dans atestată încă de pe la mijlocul veacului al XVI-lea. Melodia simplă a acestui vechi joc — interesantă într-o colecție istorică cu rosturi didactice — nu este pe potriva bogatelor resurse ale virtuosilor din nai.

Privite în ansamblu, melodiile de joc gravate pe discul de față dau o imagine a bogăției jocurilor din ținuturile românești aflate la miazăzi și răsărit de lanțul Carpaților. Ele prezintă pe lîngă ritmica binară regulată, ritmică de bază a jocurilor românești, un joc cu ritm sincopat („Breaza din Prahova"), cele două jocuri cu ritm șchiop pomenite mai sus („Jocul spicelor" și „Mîndrele") și un alt joc cu ritm șchiop, aksak, de trei timpi, al treilea cu ceva mai lung („Geamparaua de la Murfatlar").

Textul explicativ vehiculează, din păcate, cîteva informații incomplete sau de-a dreptul eronate. Îmi iau voia să le îndrept :

Naiul este într-adevăr, în zilele noastre, un „instrument exclusiv solistic". Pînă nu demult el dubla melodia viorii sau altor instrumente care purtau melodia, împletindu-se cu ele într-o pitorească eterofonie. El devine instrument solistic, așa cum îl cunoaștem azi, mai ales odată cu Fănică Luca (1894—1968).

Era mai bine să se lase ascultătorilor plăcerea să recunoască singuri timbrul naiului „strălucitor și totuși cald", decît să-l asemuiască cu „acel al flautului în registrul acut". Oricine poate constata că sunetele grave ale naiului nu au nici o asemănare cu sunetele înalte ale flautului!

„Breaza" sau „Ca la Breaza" (cunoscută și sub numele „Ungurica" sau „De doi") este departe de a fi caracteristică doar ținuturilor de cîmpie ale Munteniei. Acest joc, transilvănean de obîrșie, se dansează mai ales în ținuturile subcarpatice. Cît privește aria de răspîndire a jocului „Geamparaua", ea nu se limitează la „întreaga zonă românească a Dunării". El se joacă și se cîntă și în Moldova, unde multe cîntece de nuntă sau de petrecere („de pahar" cum li se spune în partea locului) sînt în ritm de geampara. Ritmul șchiop caracteristic acestui joc este cunoscut pe alocurea și în Transilvania. Îl întîlnim acolo, între altele, în cadrul unor genuri folclorice străvechi.

Discul de față — a cărui gravură merită toate laudele — rămîne un disc bun. Sînt convins că el prilejuiește desfătarea iubitorilor de cîntec popular de prețutindenea. Putea fi însă mai bun! Încerc părerea de rău că nu s-au înregistrat de la cei doi talentați naiști piese mai reprezentative, atît pentru repertoriul naiului cît și pentru bogatele lor resurse muzicale.

6. **Un virtuose de la flûte de Pan : Simion Stanciu. A virtuoso of the Pan-pipe. Trésors folkloriques roumains.** Electrecord STM — EPE 0929. Orchestra Tudor Pană. Fotografia : Nicolae

https://biblioteca-digitala.ro

Mihăilescu ; Tiparul : I.P. „Bucureștii-Noi". (Nu se indică nici numele redactorului nici al maestrului de sunet.) Prezentarea (în limbile română, franceză și engleză) : Mircea Theodor Ciortea.

Din textul explicativ aflăm despre acest strălucit interpret al naiului că este cunoscut și apreciat în Anglia, Franța, Elveția și S.U.A. Am fi dorit ceva mai multe date biografice, cu o specială referire la chipul în care a învățat din nai. Dintre tinerii naiști de mare talent este singurul care nu a învățat cu Fănică Luca!

Simion Stanciu este un mare artist al naiului. În ceea ce privește virtuozitatea cu care mînuiește acest dificil instrument, rivalizează cu Gheorghe Zamfir, dacă nu cumva îl întrece. Ne-o dovedesc cu prisosință jocurile iuți gravate în acest disc, prodigioasa lui staccatură și ușurința extraordinară cu care intonează complicate formule melodice, încărcate adesea de ornamente. Sunetele limpezi se înșiruie ca un șirag strălucitor de mărgăritare. Trebuie subliniată, totodată, cantabilitatea și expresivitatea de care dă dovadă. Sînt tot atîtea dovezi că artistul nostru este perfect stăpîn pe instrument, pe cele mai ascunse taine ale acestuia.

Discul cuprinde un mănunchi de patrusprezece piese, cele mai multe din Muntenia. Între ele se află cîteva melodii lăutărești de foarte bună calitate, cîntate cu vervă și muzicalitate : „Hora rudărenilor", „Hora dinspre ziuă", „Hora teișenilor", „Sîrba ploieștenilor" și cîntecele „Tot am zis mă duc, mă duc" și „Vine cucu de trei zile". Reține atenția „Hora dinspre ziuă", reminiscență din repertoriul naiștilor de odinioară, de o frumusețe nostalgică, la care contribuie jocul cromatismelor, inflexiunile melodice și ornamentația deosebit de subtilă. Este o piesă am zice „clasică" a genului, relievă a repertoriului orășenesc de altădată. Aceeași proveniență o au și unele întorsături melodice din „Hora teișenilor", amintind „cîntecele de lume" adunate și publicate de Anton Pann.

Jocurilor lăutărești din Muntenia li se alătură o „Sîrbă oltenească" cîntată cu nerv, „Breaza de la Cernavodă" cu ritmul ei sincopat caracteristic și „Geamparalele de la Dăieni" cu frumoase variații, pare-se spontane, în cel mai curat spirit de cîntare populară. Cunoscutul cîntec „Pe marginea Dunării" și cîntecul „Ferice, codre, de tine", cîntate cu un nai mare cu 28 de țevi (născocit de Gheorghe Zamfir), nai pe care-l vedem pe coperta discului, mărturisesc un pregnant lirism, oarecum grav, obținut mai ales prin sunetele albe din registrul grav, intenționat lipsite de vibrato.

Am lăsat la o parte un triptic bănățean alcătuit dintr-o doină, „Primăvara-i mama noastră", cunoscută bănățenilor mai ales sub titlul „Doina lui Meiță", după numele unui cîrciumar de pe vremuri, de la marginea Ciclovei, gazdă de haiduci, și din două jocuri : un „Briu bănățean" cu ritmul său ternar aksak specific (cu primul timp mai lung) și un vioi „De doi". Este un tribut dat muzicii bănățene, pe zi ce trece mai prezentă în celelalte ținuturi ale țării. Trebuie însă spus că stilul jocurilor este mai aproape de specificul graiului muzical bănățean decît stilul în care e cîntată doina.

Orchestra de acompaniament de sub conducerea lui Tudor Pană merită toate laudele. Acompaniamentele sînt realizate cu discreție, gust, finețe și inteligență muzicală. O singură excepție : la cîntecul „Vine cucul de trei zile" orchestra a voit să facă mai mult decît trebuia și a căzut în păcatul unui „simfonism lăutăresc" de prost gust.

https://biblioteca-digitala.ro

Discul acesta, cel mai recent disc închinat naiului (a apărut în primul trimestru al acestui an), rămîne în ciuda acestor cîtorva scăderi un disc excelent, unul din cele mai bune ale seriei „Virtuoșii muzicii populare românești".

7. Un virtuose du taragote et de l'hautbois : Dumitru Fărcaș. A virtuose of the taragot and the oboe. Trésors folkloriques roumains. Electrecord STM-EPE 0896. Orchestra populară „Mărțișorul" a Centrului universitar Cluj, dirijată de solist. Redactor : Mircea Săndulescu ; Maestru de sunet : ing. Eugen Wendel ; Tiparul : I.P. „Bucureștii-Noi". Prezentarea (în limbile franceză și engleză) : Mihai Pop.

Fecior de țăran dintr-un sat maramureșean, Dumitru Fărcaș s-a remarcat din fragedă copilărie prin talentul cu care cînta din fluierul ciobănesc al locului. I s-a oferit prilejul să urmeze de la vîrsta de 14 ani Școala de muzică din Cluj, unde a învățat oboiul. Și-a continuat studiile muzicale la Conservatorul „G. Dima" din același oraș transilvănean. L-a absolvit în 1967. Taragotul l-a deprins însă singur, în modul cel mai autentic, din dragoste pentru muzica populară și din interesul pe care i l-a stîrnit acest interesant instrument.

Taragotul sau „torogoata" (cum i se spune în Banat), o încercare maghiară de reconstruire și perfecționare a unei străvechi zurnale, înrudită cu surla despre care pomenesc vechile noastre scrieri, este un compromis între oboi, clarinet și saxofon. A pătruns în Banat în primul deceniu al secolului nostru. L-a împămîntenit și l-a popularizat un vestit lăutar din partea locului, Luță Ioviță (1883—1954). În scurtă vreme instrumentul s-a impus în muzica populară a Banatului, devenind instrument tipic al lăutarilor de acolo. Taragotul a continuat să se răspîndească. Azi e tot atît de tipic în ținutul Hunedoarei și începe să se impună și pe alte meleaguri. Dumitru Fărcaș este cel care îl folosește cu deplin succes pentru graiul muzical al provinciei sale de baștină, Maramureșul.

Prima față a discului este rezervată taragotului. Ea debutează cu o scenă muzicală pastorală : „Șimbra oilor din Maramureș". A fost inspirată de sărbătoarea constituirii în vreme de primăvară, la o dată anumită, a unor asociații tradiționale a crescătorilor de oi. Urmînd o veche tradiție, aceștia obișnuiesc să alcătuiască, prin asociație, mari turme care vor paște la munte în timpul verii. Cîntecele și jocurile care împodobesc sărbătoarea populară montană legată de această datină i-au sugerat solistului nostru închegarea unei mici suite, în care doina locală, prefigurată din semnalul buciumului, se împletește cu melodii de joc din Maramureș și din Țara Oașului. Din Oaș, această pitorească zonă folclorică, este și „Roata feciorilor", joc susținut de un ritm sincopat, deosebit de viguros. „Mireasă, cununa ta" este în schimb cîntecul ritual de nuntă al Maramureșului. E cîntat de femei în clipa solemnă în care mireasa trece în mod simbolic din rîndul fetelor în rîndul nevestelor.

Din zone transilvănene învecinate, aflate mai la miazăzi, sînt : „Purtata de pe Someș", dans mixt de perechi, maiestuos, desfășurat pe un subtil aksak și jocurile fecioresti de virtuozitate „Crihalma" și „Fecioreasca de pe Mureș". „Din bătrîni" este o melodie lirică transilvăneană, într-un stil rubato caracteristic.

A doua față a discului cuprinde șapte piese cîntate din oboi. În mîna lui Dumitru Fărcaș instrumentul își regăsește caracterul său rustic-bucolic. Întîlnim aci trei frumoase cîntece tipice pentru dialectul muzical din nordul Transilvaniei, caracterizate în primul rînd prin ritmul lor oarecum legănat, iambic sau bazat pe jocul iamb — troheu : „Vino, mîndro, cîteodată", „De

https://biblioteca-digitala.ro

la cîmp" și „Trandafir cu creang-n apă". Aceluiași dialect muzical îi aparține „Ciobănelul", un dans tropotit, poate de obîrșie pastorală, precum și „De strigat", cîntec de petrecere pe muzica căruia se obișnuiește să se strige. Strigăturile sînt adesea improvizate pe loc, iar uneori cîntate pe o formă simplificată a melodiei instrumentale însoțitoare. Două jocuri în ritm aksak, „Joc de mînă" și „Învîrtita de la Sebeș", sînt împrumutate din centrul și sudul Transilvaniei.

Textul explicativ ne informează cu competență asupra solistului și asupra repertoriului muzical gravat pe acest disc. Ascultîndu-l îi dăm dreptate autorului, profesorul Mihai Pop, cînd scrie cele ce urmează : „În contextul actual al folclorului românesc, caracterizat prin ivirea multor interpreți care transmit cîntecul tradițional prin mijloace moderne, Dumitru Fărcaș se situează — alături de Maria Tănase și de Gheorghe Zamfir — printre cei care, mulțumită talentului și culturii lor muzicale, împrumută melodiilor și ritmilor tradiționali noi valori, ridicînd cîntecul popular spre culmile artei muzicale a zilelor noastre".

https://biblioteca-digitala.ro

C. C. GIURESCU, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV—începutul secolului XIX*, București, Ed. Științifică, 1973, 266 p.

Cunoașterea temeinică a trecutului istoric al poporului român și, bazată pe aceasta, preocuparea statornică de demonstrare a continuității de viață și cultură pe teritoriul patriei noastre sînt trăsături definitorii ale lucrărilor profesorului C. C. Giurescu.

Meritul principal al istoricului, care ne-a obișnuit de mult cu scrupulozitatea analizei documentului scris și interpretarea acestuia conform mesajului transmis contemporaneității, constă, mai ales, în coroborarea minuțioaselor sale cercetări în tezaure de arhivă cu documentul nescris, cu urmele materiale ale străvechii civilizații a poporului român, în esență cu documentul etnografic. Totodată, istoricul detașează frecvent implicațiile de ordin lingvistic sau arheologic, rezultate rodnice ale unei perspective interdisciplinare în analiza fenomenelor. În acest sens, reținem cîteva titluri din seria unor lucrări relativ recent publicate: *Istoricul orașului Brăila* (1968), *Istoricul podgoriei Odobeștilor* (1969), *Formarea poporului român* (1973). În lucrarea *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV — începutul secolului XIX*, prof. C. C. Giurescu rămîne fidel pozițiilor sale teoretice și metodologice anterioare. Prezentînd bogate atestări documentare asupra unor aspecte ale civilizației poporului român, autorul face adesea apel la documentul etnografic și, totodată, la rezultatele cercetărilor etnografice, în dorința de a întări fondul documentar de susținere a ipotezelor sale de lucru. Argumentele oferite de arheologie și, mai ales, de lingvistică sînt, de asemenea, utile istoricului. O atentă analiză a lexicului, ca și a unor toponime, înlesnește evidențierea ideii de continuitate în practicarea unor îndeletniciri pe actualul teritoriu al României încă din epoca getodacă. „S-a continuat lucrul pămîntului sub toate formele, terminologia agricolă esențială privind atît cultura cerealelor, cît și viticultura, pomicultura și o bună parte a legumiculturii fiind de origine latină. S-a continuat creșterea vitelor mari și mici, avicultura, apicultura, pescuitul și vînatul, terminologia esențială fiind și în aceste domenii tot de origine latină. S-a scos mai departe din adîncul pămîntului sarea, aurul, argintul, arama, fierul, cărbunele și păcura sau țițeiul, toți acești termeni fiind, de asemenea, de origine latină"... (p. 137).

Deși în titlul lucrării autorul notează intenția sa de a se ocupa de istoria științei și tehnicii românești începînd cu secolul XV, vocația sa de istoric deprins cu dificultățile scrutării în timp pînă spre originile fiecărui element își spune cuvîntul. Savantul subliniază, prin exemplul său, datoria cercetătorilor civilizației și culturii românești de a studia evolutiv fenomenele începînd, în limita posibilităților, cu geneza lor, metodă eficientă pentru sublinierea continuității de viață și cultură autohtonă românească în spațiul carpato-danubian.

Rev. etn. folc., tom. 19, nr. 4, p. 327—333, București, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

În minuțioasa analiză pe care o întreprinde asupra unor domenii ale istoriei științei și tehnicii românești, prof. C. C. Giurescu evidențiază persistența elementului autohton de civilizație și cultură geto-dacă, la care s-a adăugat, mai tîrziu, influență romană. S-a creat, în acest fel, un fond de cultură daco-romană, pe care mai apoi s-au calcat influențe slave, turce etc. Incursiunea istorică a savantului continuă în cadrul fiecărui capitol, în secolele următoare retragerii aureliene, căutînd să dovedească persistența formelor de civilizație și cultură autohtone pe teritoriul patriei noastre. Se pot astfel urmări fazele dezvoltării unor ramuri ale științei și tehnicii de-a lungul istoriei, atenția autorului oprindu-se cu precădere asupra atestărilor documentare începînd cu secolul XV.

În acest secol se constată o dezvoltare deosebită a forțelor de producție în întreaga Europă, și ca o consecință directă se remarcă o înflorire a vieții social-economice în general, a meșteșugurilor în special. În țările române constatăm, de asemenea, un progres în dezvoltarea meșteșugurilor la orașe și sate — elemente incipiente ale științei și tehnicii. Începînd cu mijlocul secolului XVI, stăpînirea otomană a frînat procesul de dezvoltare a civilizației și culturii românești. Totuși, procesul nu a încetat chiar în aceste condiții vitrege, el continuînd cu precădere la sate în întreaga perioadă de înflorire a relațiilor feudale. În condițiile procesului de destrămare a relațiilor feudale și înfiripare a relațiilor capitaliste (ultimele decenii ale secolului XVII — secolul XVIII) se observă un avînt al dezvoltării unor elemente de știință și tehnică, ele căpătînd valențele unor ramuri incipiente de activitate științifică propriu-zisă în prima jumătate a secolului XIX.

Conform acestei cronologii generale, autorul realizează incursiuni istorice în cadrul unor teme mai mult sau mai puțin studiate pînă acum. De fiecare dată, el pornește inevitabil de la descrierea practicilor tradiționale ale satului românesc. Uneori se oprește doar la acestea (capitolele *Vechimea „măiestriilor" și a morii de apă în ținutul carpato-danubian*, *Visterele, piuele, dîrstele, știezele sau vîltorile și eventual găvanele*, *Cărbunii și cărbunarii*, *Vărarii și cenușarii*, *Vechimea băuturilor fermentate și distilate în țările române*), alteori continuă cu investigarea formelor consacrate „științific" ale acestor practici tradiționale (*Despre punți și poduri*, *Vechea agrimensură românească*, *Despre construcțiile navale...*, *Despre ferăstraiele mecanice*, *Lucrări hidrotehnice în trecutul nostru*).

Pornind de la ideea, argumentată documentar în prefața lucrării, a existenței unei predispoziții străvechi a poporului român pentru știință și tehnică și totodată a permanenței preocupărilor acestui popor pentru îndeletnicirile tehnice de-a lungul istoriei, fiecare capitol al lucrării prezintă puncte de vedere și documente inedite privind istoricul unor elemente de veche civilizație românească. Majoritatea capitolelor cuprind numeroase informații utile etnografului interesat de studiul evolutiv al aspectelor materiale ale culturii populare ca și de stadiul cunoștințelor poporului în diferite momente ale istoriei.

Ocupație tradițională principală a poporului român, agricultura a suscitat interesul oamenilor de știință ca fiind un indiciu concludent în aprecierea gradului de civilizație al unui grup etnic într-o anumită epocă istorică.

Profesorul C. C. Giurescu, analizînd evoluția tehnicii de măsurare a pămîntului (capitolul *Vechea agrimensură românească*), are prilejul de a demonstra vechimea preocupărilor de agrimensură încă de la daci. El remarcă preponderența termenilor de origine latină alături de care au supraviețuit unii termeni de proveniență slavă, cîțiva termeni de origine germană și tătaro-turcă.

Complementară atestărilor documentare bogate ce le folosește autorul în sprijinul afirmațiilor sale, utilizarea informației etnografice concură la reușita întocmirii unei imagini clare a istoricului tehnicii de măsurare a pămînturilor. Referitor la modul de stabilire a unor vechi hotare uitate, în orînduirea feudală, autorul amintește adesea „obiceiul pămîntului" — realizînd sugestive descrieri ale acestuia — de exemplu obiceiul folosit pentru re-trasarea hotarului uitat al unei mori, prisăci, sau modalitatea arhaică de stabilire a hotarului uitat al unei moșii —

https://biblioteca-digitala.ro

„jurămîntul cu brazda în cap". Autorul aminteşte, totodată, un vechi obicei (a cărui primă atestare documentară o fixează la 1 oct. 1539) despre care noi am fost informaţi (în anul 1972) într-o anchetă etnografică de teren în jud. Vîlcea că se practica încă la începutul secolului XX. Este vorba de obiceiul, se pare de influenţă orientală, de a se aduce la procedura de stabilire a hotarului unei proprietăţi un adolescent căruia, după ce i se arăta traseul hotarului, i se dădea o bătaie pentru a-şi aminti mai tîrziu o dată cu aceasta, firesc, şi hotarul moşiei (inf. teren, Voineşiţa, Vîlcea, sept. 1972 — Andrei Popescu 70 ani).

Am amintit, legat de problema obiceiurilor folosite în agrimensura tradiţională românească, informaţiile conţinute în lucrările lui H. H. Stahl (*Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*) şi R. Vulcănescu (*Obiceiuri juridice*).

Cercetarea unor îndeletniciri populare, a unor meserii, „măiestrii' cum le numeşte autorul cu un termen general de origine latină, studierea unor instalaţii tehnice populare se dovedesc a fi importante puncte de reper pentru demonstrarea adevărului istoric al continuităţii de viaţă pe teritoriul actual al României şi totodată pentru aprecierea gradului de dezvoltare a societăţii în diferite epoci. Autorul urmăreşte aceste idei atunci cînd se ocupă fie de vechimea morii de apă, de vînt sau cu cai, fie de istoricul pivei, dîrstei, ştezei, numite cu un termen generic de origine latină „vistere". Istoricul face o descriere amănunţită a instalaţiilor respective ca şi a mecanismului lor de funcţionare, însoţind-o de fotografii ale unor instalaţii aflate în muzeele etnografice (fotografii ce le-am fi dorit grupate pe capitolele respective şi nu dispersate în lucrare) ca şi de numeroase informaţii documentare selectate în minuţioase cercetări de arhivă sau colecţii de documente.

Un capitol de real interes ştiinţific, aducînd informaţii inedite, este cel referitor la *Cartografia românească între 1675—1800*. În procesul de elaborare al Atlasului Etnografic al României, analiza structurii tematice a diferitelor reprezentări cartografice mai vechi sau mai noi, depistarea unor noi surse de informaţie pentru stabilirea satelor cu mare vechime istorică, atestate în hărţile pionierilor în acest domeniu, ne sînt de mare folos.

Sursele bibliografice bogate, bazate pe material românesc şi străin, aparatul critic dezvoltat, denotînd o serioasă documentare a autorului pe fiecare problemă comentată în text, sînt indicii ale amplelor informaţii ştiinţifice pe care le-a utilizat autorul pentru susţinerea afirmaţiilor sale.

Lucrarea se referă cu precădere la Ţara Românească şi Moldova, amintind doar uneori starea de fapt din Transilvania. Autorul ne promite în prefaţă un alt volum de „Contribuţii", rezervat Transilvaniei, pe care îl aşteptăm cu interes.

Ofelia Văduva

NICOLAE ROŞIANU, *Stereotipia basmului*, Bucureşti, Ed. Univers, 1973, 245 p.

În cercetarea prozei populare orale s-a remarcat de mult caracterul ei stereotip, caracter dealtfel general pentru genurile folclorice. Cea mai răsunătoare şi mai bogată în consecinţe metodologice şi evaluative, de pînă acum, cercetarea consacrată morfologiei basmului fantastic rus a lui V. I. Propp (*Морфология сказки*, Leningrad, 1928) demonstra stereotipia basmului la nivelul compoziţiei prin stabilirea funcţiilor acestuia,

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Roșianu, în volumul prezent, se ocupă de structura acelor elemente din basm denumite „loci communes", elemente caracteristice ale tradiției „dintre care unele, datorită gradului înalt de stereotipizare, de formalizare, au căpătat în basm, ca dealtfel și în celelalte genuri folclorice, denumirea de formule" (p. 9). Lucrarea are ca obiect cercetarea formulelor stereotipe tradiționale din basmul românesc în comparație cu cele din basmele popoarelor slave, romanice și orientale.

Structura materialului care face obiectul studiului conformează planul lucrării: *Formule inițiale* (p. 19—59); *Formule finale* (p. 60—97); *Formule mediane* (p. 90—153). Deoarece stereotipiile acestea sînt analizate pe material din colecții vechi, considerate de autor „clasice", (sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), capitolul IV, intitulat *Tradiție și inovație în basmul contemporan*, urmărește destinele formulelor tradiționale (p. 154—196), de astă dată numai pe material românesc furnizat de Arhiva Institutului de etnografie și folclor din București, prin intermediul culegerii lui O. Bîrlea (*Antologie de proză popu lară epică*, vol. I, II, III, Buc., 1966). În *Încheiere* (p. 196—210) sînt expuse rezultatele cercetării pe plan comparativ a structurii și funcțiilor formulelor tradiționale din basm, prin reliefarea elementelor stabile și variabile din acestea. Volumul este completat cu 115 exemple tradiționale străine alcătuind un *Material ilustrativ original* (p. 213—222) și cu încă 62 de exemple de formule, de astă dată și românești, variante de *Material ilustrativ suplimentar* (p. 223—231), o anexă cu semnele convenționale utilizate în cursul cercetării pentru elementele morfologice ale formulei inițiale, elementele morfologice ale formulei finale, elementele morfologice ale funcțiilor personajelor marcate de formule mediane corelate cu „funcțiile" din tabloul morfologic al lui Propp, o listă de abrevieri ale lucrărilor citate (p. 238—242), și un indice de nume de autori și povestitori citați în studiu (p. 243—245).

În cadrul *formulelor inițiale*, autorul distinge între „formule de timp" sau „temporale" și „formule de spațiu" sau „topografice", după cum naratorul plasează acțiunea în timp sau în spațiu. Este dedusă morfologia formulei inițiale tradiționale din basmul românesc pe baza următoarelor elemente stabile ale formulei: E_1 — existența eroului, element care nu lipsește niciodată, absența lui fiind caracteristică pentru snoavă; E_2 — existența faptului ce urmează a fi relatat, element ce indică o formulă complexă; T_1 — timp nedefinit, element care împreună cu E_1 alcătuiește formula afirmativă universală — E_1T_1 („a fost odată"); T_2 — caracterul excepțional, unic al întîmplărilor din basm („a fost odată ca niciodată"); V — caracterul veridic al naratiunii, element care duce la formarea formulei complexe $E_2\ T_1\ T_2\ V + E_1\ (T_1)$ („a fost odată ca niciodată că dacă n-ar fi nu s-ar povesti. A fost odată un..."); $\overline{V}$ — descrierea unor vremuri neverosimile — element de negație metaforică, care formează cea mai complexă formulă inițială a basmului românesc, caracteristică basmului fantastic $E_2\ T_1\ T_2\ V\ \overline{V}_1 \ldots 35 + E_1(T_1)$ („a fost odată ca niciodată, că dacă n-ar fi nu s-ar povesti, cînd cerul era mai aproape de pămînt, a fost..."). Prezența elementului $\overline{V}$ într-o formulă „reflectă o treaptă superioară în ceea ce privește acceptarea basmului ca realitate veridică" (p. 58).

Principala funcție a formulei inițiale în basmul fantastic constă în favorizarea unei receptivități speciale prin crearea unei atmosfere propice pentru înțelegerea întîmplărilor narate în basm, funcție care are după cum vom vedea paralela sa în principala funcție a formulelor finale, de transpunere, de readucere a ascultătorilor în lumea reală. Se realizează în felul acesta un fel de cadru necesar pentru existența basmului ca operă artistică, care să îl delimiteze și să îl detașeze, avînd în vedere faptul că ea este orală, de un „text" de vorbire cotidiană curentă. Este ceea ce tratatele mai vechi de estetică numeau „izolarea" ca unul din momentele constitutive ale operei de artă (cf. T. Vianu, *Estetica* ed. a 2-a, Buc., 1939, p. 121—128).

Alte proprietăți ale formulelor inițiale relevă rolul compozițional — ele numesc eroi basmului, de obicei nu pe cei principali, și îi plasează în timp, stabilind situația de fapt,

https://biblioteca-digitala.ro

inițială, a debutului narațiunii. Este importantă și distincția dintre formulele afirmative și cele negative, folosirea lor diferențiată, ceea ce presupune „cel puțin inițial" (p. 59) poziții diferite față de basm.

Nu mai puțin important este rezultatul cercetării că „trăsătura specifică a formulei inițiale românești o constituie posibilitatea largă de alcătuire prin combinare de elemente a unor formule noi" (p. 59).

Justificată în ordinea cercetării, studierea formulelor finale este făcută imediat după cele inițiale în virtutea identității funcțiilor lor. Structura formulelor finale distinge următoarele elemente morfologice (la formula în care naratorul participă la nunta eroilor): P — prezența naratorului la ospățul împărătesc; A — acțiunea povestitorului; D — deplasarea povestitorului de la locul acțiunii la ascultători; B — scopul deplasării (comunicarea basmului); C — povestitorul primește daruri; $\bar{C}$ — povestitorul pierde darurile primite; R — povestitorul cere să fie răsplătit.

Varietatea formulelor finale în basmul românesc este determinată de poziția dublă (verosimil-neverosimil) pe care o au majoritatea elementelor ($A - A^{\bar{v}}$, $D - D^{\bar{v}}$, $B - B^{\bar{v}}$, $C - C^{\bar{v}}$) și determină, așa cum rezultă din materialul prelucrat de cercetător, 7 modele de poziții morfologice posibile. Autorul explică frecvența superioară a formulei finale prin „necesitatea exprimării... unei concluzii, a unei atitudini al cărei sens depinde de natura subiectului, de povestitor, de auditoriu și, desigur, de gradul de intensitate a tradiției..." (pag. 60). Dar dacă sensul atitudinii povestitorului sau auditorului, sau a basmului, depinde într-adevăr de toate aceste elemente, este greșită explicația care recurge la necesitatea exprimării unei atitudini, a unei concluzii. Ea trebuie extrasă din însuși sistemul puternic formalizat al stereotipiei basmului, care reclamă cu necesitate închiderea cadrului în care s-a consumat narațiunea. Formulele inițiale și finale sînt, privite din perspectivă semiotică, elemente care anunță debutul unui mesaj, al unei comunicări de tip epic, respectiv sfîrșitul acestuia, făcînd trecerea de la real la ireal, respectiv de la ireal la real (cf. M. Pop, *Die Funktion der Anfangs- und Schlussformeln im rumänischen Märchen* în *Volksüberlieferung*. Herausgegeben von Fritz Harkort, Karel C. Peeters und Robert Wildhaber. Verlag Otto Schwartz & Co. Göttingen, 1968, p. 321—326), lucru dealtfel cunoscut și de autor cînd vorbește despre transpunerea ascultătorilor în lumea reală ca funcție principală a formulelor finale.

Se remarcă marea frecvență a elementelor P, D și B în basmul românesc. În perfect acord cu funcția principală a formulelor inițiale, funcția principală a formulelor finale este de a face trecerea de la ireal la real uneori prin ironie, glumă sau parodie. Deci, ne spune autorul, majoritatea formulelor finale românești, folosesc „categoria imposibilului" — fapt remarcat dealtfel și în cazul formulelor inițiale, unde sînt citate 35 de asemenea formule ($\bar{V}_{1-35}$, p. 25—26). Aici este necesar să discutăm problema autenticității stilistice a basmelor care au fost folosite ca material de lucru, deoarece aceasta ni se pare una dintre cele mai importante. Gradul de acuratețe lingvistică, autenticitatea basmelor validează sau nu, în ultimă instanță, rezultatele celei mai laborioase cercetări. Fără îndoială că autorul *Stereotipiei basmului* și-a pus această problemă încă de la început, dar neavînd la îndemînă în marea majoritate decît colecții de basme întocmite la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, acestea au alcătuit fondul esențial pe care a lucrat. Este cunoscut însă că literatura noastră populară din colecțiile datorate primilor culegători stă sub semnul nonautenticității stilistice. Culegătorii obișnuiau după modelul lui Alecsandri și al lui Creangă să înfrumusețeze forma autentic populară a basmelor, sperînd într-un spor de valoare estetică. De aceea aceste culegeri nu reprezintă o imagine adevărată a oralității basmelor. Autorul însă învinge această dificultate opunînd două argumente esențiale și anume: 1. că această obiecție privește numai forma basmului în general și mai puțin cercetarea formulelor, și 2. „noi am pornit de la convingerea că formulele basmului românesc sînt autentice, considerînd că „intervențiile" unor culegători le-au afectat într-o măsură

https://biblioteca-digitala.ro

foarte mică» (p. 155). Şi mai departe : „cele mai multe din aceste formule s-au conservat pînă în zilele noastre într-o formă dacă nu identică, cel puţin foarte asemănătoare".

Dar tocmai acest argument pe care se bizuie autorul nu îl serveşte, căci din cele 35 de variante ale formulei imposibilului (V), identificate în diversele colecţii „clasice" citate, numai trei sînt regăsite în *Antologia de proză populară epică* a lui O. Bîrlea, antologie în care basmele sînt transcrise fonetic după bandă de magnetofon, deci cu cel mai înalt grad de autenticitate (p. 161). Este dubitativ că la numai trei sferturi de secol, din repertoriul actualilor povestitori — care la vremea culegerii aveau deja media de vîrstă de 50 de ani — a dispărut un număr atît de mare de variante „tradiţionale". Ele nu au făcut parte, probabil, niciodată din repertoriul tradiţional, fiind creaţii ale culegătorilor-povestitori.

Falsa apartenenţă la repertoriul tradiţional atribuită de cercetător acestui mare număr de formule l-a putut duce la concluzia că „variantele noului element neagă veridicitatea întîmplării ce urmează a fi povestită. Astfel, înainte de a începe basmul propriu-zis, povestitorul îşi califică naraţiunea drept ficţiune : cele 35 determinări temporale au unul şi acelaşi sens : *niciodată*" (p. 26). La o scrutare mai atentă informaţia folclorică obişnuită oricărui cercetător al domeniului te obligă să selectezi din aceste 35 de variante citate cel puţin cinci care au acoperire în vechi credinţe populare („Cînd umblau ursitorile pe pămînt", „Cînd toate animalele laolaltă trăiau şi ele vorbeau", „Cînd cerul era aproape de pămînt", „Cînd umbla Dumnezeu cu Sfîntu Petre pe pămînt" etc.) şi care în psihologia locuitorului satului arhaic nu au avut sensul de „niciodată", ci „demult", ceea ce ar duce elementul V spre T_2 sau chiar spre T_1. Dar şi această problematică este în funcţie de gradul de evoluţie al mentalităţii, al conştiinţei sociale atît al emiţătorului (povestitorul) cît şi al receptorului (auditoriul). Din punctul de vedere al istoriei basmului însă, a plasa aceste elemente la V înseamnă o eroare, o neînţelegere a spiritului popular pentru care şi reprezentările mitologice pot fi reale.

Formulele iniţiale şi finale, aşa cum au fost tratate de N. Roşianu, ţin de relaţia povestitor-auditoriu, aceasta fiind cea care determină principala lor funcţie. Formulele mediane sînt mult îmbogăţite, înglobînd atît pe cele recunoscute pînă acum de folcloristică, (formulele mediane externe) cît şi aşa-numitele „clişee călătoare" numite de autor formule mediane interne — şi aceasta constituie noutatea şi cîştigul cercetării sale.

Între formulele mediane externe se disting trei grupe cu funcţii deosebite : a. formule prin care se caută incitarea curiozităţii ascultătorilor, solicitînd atenţia ; b. formule de verificare a atenţiei ; c. formule de trecere. Toate trei constituie o caracteristică a oralităţii basmului popular.

Formulele mediane interne disting cinci grupe : a. formule prin care se definesc unele trăsături ale personajelor basmului sau ale unor obiecte ce aparţin acestora ; b. formule care definesc anumite acţiuni ale personajelor ; c. formule care aparţin dialogului ; d. formule magice ; e. formule cu elemente caracteristice formulelor iniţiale (p. 109—110).

Se remarcă marea varietate şi bogăţie a formulelor mediane datorate bogăţiei şi diversităţii personajelor basmului. Prin aceste formule povestitorul defineşte acţiunile cele mai importante ale eroilor („funcţiile" lui Propp). Cu alte cuvinte „funcţiile" cele mai importante sînt marcate de formule ; numărul formulelor este direct proporţional cu importanţa personajului în desfăşurarea basmului. Frecvenţa formulelor mediane este maximă în basmul fantastic. Ele au un loc stabil chiar în cadrul aceluiaşi tip de basm.

Urmărind transformările petrecute în formulele tradiţionale — cu toate că se compară două fenomene cu un grad de autenticitate diferit (!) — autorul ajunge la constatarea că, deşi se menţin toate tipurile de formule, se observă tendinţa de simplificare a formulelor tradiţionale iniţiale şi finale, iar inovaţia este inexistentă. Este greşită însă constatarea că raportarea unor fapte din basm la situaţii reale din viaţa povestitorului sau a auditoriului ocupă un loc deosebit în basmele noi. Sursa erorii este aceeaşi comparare a două fenomene cu grad diferit de autenticitate, întrucît în basmele repovestite de culegătorii amatori aceste „precizări paranteză" au

https://biblioteca-digitala.ro

fost eliminate conform normelor de gust care nu erau ale canoanelor esteticii populare. Din același motiv ne apare gratuită și remarca că repetarea verbelor de mișcare, a adjectivului și substantivului, a adverbelor „atunci", „acum", a verbului „zice", constituie o trăsătură specifică a stilului popular narativ. Drumul trebuie făcut invers și considerate ca neautentice acele basme din care lipsesc aceste elemente.

Dincolo de aceste obiecții, studiul ajunge la concluzii valabile, care rămîn ca tot atîtea cîștiguri pentru folcloristica românească. Corelarea cercetării materialului românesc cu cea a materialului străin plasează studiul la o altitudine de generalitate care permite stabilirea caracterului universal sau particular al formulelor tradiționale din basm sau numai a anumitor elemente morfologice ale lor, și prin aceasta, implicit, a specificului național. De pildă, în formula inițială, E_2 are o frecvență deosebită în basmul românesc, Γ_2 este propriu numai basmului românesc, ca și V. Dar în timp ce „elementele morfologice constituie factorul stabil al formulelor", concretizările acestor elemente alcătuiesc factorul variabil. „Structura constituie și un indiciu al gradului de expresivitate al formulei" (p. 202).

O altă concluzie ni se pare valoroasă și anume aceea că prezența elementelor afirmative și negative din formulele inițiale și finale indică o atitudine diferențiată față de natura celor relatate în basm. Raportarea la verosimil a diverselor elemente morfologice din structura formulelor inițiale și finale are drept consecință expresivitatea formulelor. Ea este sporită de gradul de combinare a elementelor afirmative și negative din formulă.

În final este subliniat încă o dată rolul important al tradiției în privința formei, nu numai al morfologiei basmului, prin posibilitatea folosirii a numai 19 formule mediane identificate în basmul fantastic în 60 de situații.

Este un merit al lucrării lui N. Roșianu de a fi demonstrat cu rigurozitate științifică aserțiunea lui G. Călinescu că „esteticește stereotipia ne lămurește asupra chestiunii originalității" (*Estetica basmului*, Buc., 1965, p. 386).

Radu Răutu

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR publică *studii* şi *materiale* etnografice şi folclorice, cuprinzînd deci întreg domeniul culturii populare, cercetat prin perspectiva etnografiei, a folcloristicii literare, muzicale şi coregrafice. Revista pune în discuţie la rubrica *note* şi *recenzii* problemele actuale ale etnografiei şi folcloristicii şi informează asupra lucrărilor de specialitate ce apar în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date din text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacţie: Bucureşti, str. Nikos Beloiannis nr. 25.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Bucureşti, str. Gutenberg nr. 3 bis

https://biblioteca-digitala.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ADRIAN FOCHI, **Miorița. Tipologie. Circulație. Geneză. Texte**, 1964, 1107 p., 57 lei.

ROMULUS VUIA, **Tipuri de păstorit la români (sec. XIX — începutul sec. XX)**, 1964, 252 p., 13 lei.

C. ALEXICI, **Texte din literatura poporană română**, tom. 2 (inedit), ediție îngrijită, cu studiu introductiv, note și glosar, de Ion Mușlea, 1966, 239 p., 6,75 lei.

GH. VRABIE, **Balada populară română**, 1966, 548 p., + 16 pl., 23 lei.

* * * **Antologie de literatură populară. Povești, snoave și legende**, 1967, 491 p., 22 lei.

I. C. CHIȚIMIA, **Folcloriști și folcloristică românească**, 1968, 407 p., 24 lei.

IOAN URBAN JARNÍK și ANDREI BÂRSEANU, **Doine și strigături din Ardeal**, ediție definitivă (studiu introductiv, inedite, note și variante) de Adrian Fochi, 1968, 968 p., 63 lei.

GH. VRABIE, **Folclorul. Obiect — principii — metodă — categorii**, 1970, 556 p., 23 lei.

ROMULUS VULCĂNESCU, **Etnologie juridică**, 1970, 340 p., 16,50 lei.

OVIDIU PAPADIMA, (sub redacția), **Izvoare folclorice și creație originală**, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Gala Galaction, Ion Pilat, Lucian Blaga, Ion Barbu, Vasile Voiculescu, 1970, 328 p., 21,50 lei.

AURELIAN I. POPESCU, **Cintece bătrînești din Oltenia**, vol. I, 1970, 464 p., 22 lei.

OVIDIU PAPADIMA (sub redacția), **Temelii folclorice și orizont european în literatura română**, 1971, 479, p., 26 lei.

ANDREI BUCȘAN, **Specificul dansului popular românesc**, 1971, 454 p., 30 lei.

Rev. etn. folc., t. 19, nr. 4, p. 259—334, București, 1974

I.P.I. — o. 1376

43407

Lei 20.—

https://biblioteca-digitala.ro